

3
12.

12

אגדת שיר השירים

AGADATH SHIR HASHIRIM

EDITED FROM A PARMA MANUSCRIPT

ANNOTATED

AND ILLUSTRATED WITH PARALLEL PASSAGES FROM NUMEROUS
MSS. AND EARLY PRINTS, WITH A POSTSCRIPT ON THE
HISTORY OF THE WORK

BY

S. SCHECHTER, M.A.

READER IN RABBINIC AT THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

REPRINTED FROM THE "JEWISH QUARTERLY REVIEW"

Cambridge

DEIGHTON BELL & CO.

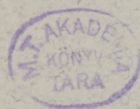
LONDON GEORGE BELL & SONS

1896

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 12.

1109068

¹² Agadath shir hashirim

אגדת שיר השירים

AGADATH SHIR HASHIRIM

EDITED FROM A PARMA MANUSCRIPT

ANNOTATED

AND ILLUSTRATED WITH PARALLEL PASSAGES FROM NUMEROUS
MSS. AND EARLY PRINTS, WITH A POSTSCRIPT ON THE
HISTORY OF THE WORK

BY

S. SCHECHTER, M.A.

READER IN RABBINIC AT THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

REPRINTED FROM THE "JEWISH QUARTERLY REVIEW"

Cambridge

DEIGHTON BELL & CO.

LONDON GEORGE BELL & SONS

1896

Oxford

HORACE HART, PRINTER TO THE UNIVERSITY

TO

DR. MORITZ STEINSCHNEIDER

THE NESTOR OF JEWISH BIBLIOGRAPHY

IN COMMEMORATION OF HIS EIGHTIETH BIRTHDAY

AGADATH SHIR HASHIRIM.

AGADATH SHIR HASHIRIM.

THE following Midrash to the book, *Song of Songs*, is taken from a Parma MS., Cod. De Rossi, 541. It is, to my knowledge, unique; but, unfortunately, the text is very corrupt and defective. Some passages are also misplaced. Still its matter is almost entirely fresh, and it gives us at least the structure or skeleton of that Midrash to the *Song of Songs*, which was used by many of the old authorities, as R. Juda of Barcelona, Rashi, R. Simon, the compiler of the *Yalkot*, R. Moses Tako, R. Abraham b. Maimon, Nachmanides, the unknown author of the יחוסי התנאים והאמוראים, R. Machir b. Abba Mari, the compiler of various Hagadic collections to certain prophetic books, and others, but which has been lost to us for several centuries. This assertion could not be satisfactorily proved without giving various specimens of the contents of the Midrash, and thus showing how they corresponded with the quotations of Rashi, R. Simon, etc. This would, however, cause useless repetition. Hence, I intend to publish first the whole of the text, which will be followed by notes giving the parallels and corrections as far as they can be gathered from the cognate literature both in print and in manuscripts; whilst in a postscript at the end I shall try to fix the date of our Midrash, as well as to establish its relation to the so-called Midrash *Chasitha* of the editions and to the rest of the Hagadic literature. I hope that other unknown Midrashic pieces will follow.

In thus beginning to edit materials collected in various libraries in Italy, it is my pleasant duty to express my gratitude to the University of Cambridge, which offered me the means of travelling in the country of Azaryah De Rossi and Samuel David Luzzatto. My thanks are

also due to the Italian Government, which not only opened before me all the treasures I desired to see, but also permitted, on the application of the English Foreign Office, that certain MSS. should be sent to me to Cambridge, where I could examine and copy them with greater ease. In the Vatican Library the same liberality was shown to me, and I feel very thankful to its *Prefetto*. I am likewise under great obligations to all the librarians and to the assistants at the various libraries in which I worked during my stay in Italy, especially so to my friend, Dr. Leonello Modona of Parma, by whose liberality and kind help alone I was enabled to undergo the amount of work which the treasures of De Rossi involve upon the student of Jewish literature, and whose readiness to instruct and to inform is a constant aid to the inquirer, even after he has left this fair country.

(א) (109a) שיר השירים • ר' נתן או' מלאכי השרת אמרו אותה •
שני שיר השירים • המשוררים לפני הקב"ה מלך מלכי המלכים ואומרים
ק'ק'ק' : רבן גמליאל או' הקב"ה אמרה שני שיר השירים • השיר הנבחר
מכל השירים • ואמרוה האבות והצדיקים והנביאים ומלאכי השרת מי
אמרה מי שהשלום שלו כנוהג שלום על כל בריותיו : החמה זורחת על
5 הצדיקים ועל הרשעים • ועושה שלום בין מלאכיו • שכן הוא או' עושה
שלום במרומו • הברקים שנוחין מתוך המים והמים אינן מכבין אישן של
ברקים • והברקים אין שורפין את המים : הרקיע של מים • החמה
והלבנה והכוכבים והמזלות של אש רצין ומהלכין ואינן מזיקין זה את
10 זה • ואתה מוצא במרכבות פרעה ואש מתלקחת בתוך הברד שהיו
מעורבין שניהן כאחת ולא היו מזיקין זה לזה • וכן בהר סיני ברד ונחלי
אש • בארץ אי אפשר לשור לראות את הארי שהרי שונא לשור • אבל
במרום השור והארי שניהם במרכבה ושלום ביניהם אוהבין זה לזה •
שני' ופניהם איש אל אחיו שהיו נוהגין אהבה ורעות נאמר עושה שלום
15 במרומו : ר' א' מי שהשלים לבנים מה שקיים לאבות שאו' כי נר
יהיה זרעך וגו' • בשתי אותיות קיים לו שהוא גואלם ובשבעים גאלם •
שני' במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וגו' • כנגד שבעים שירדו עם
יעקב במצרים ובשבעים שנתנו לו כנגד שבעים לשונות • שני' יצב גבולות

- עמים למספר בני ישראל • כנגדן נקראו לישראל שבעים שמות • ולירושלם
 שבעים ולתורה שבעים כנגד שבעים שמות שנקראו להקב"ה : ד"א שיר
 השירים אשר לשלמה • ללמדך שכל חכמתו של שלמה שהיא שקולה
 כנגד התורה : ר' עקיבא או' אילו לא נתנה בתורה שיר השירים כדאי
 הייתה לנהוג את העולם • ומניין שחכמה שקולה בתורה • שנ' חכמה
 ומוסר אוילים בו • ומוסר היא (109b) התורה • שמע בני מוסר אביך • ולא
 עוד אלא שהקדים חכמה לתורה • שנ' ראשית חכמה יראת יי' • הקדים חכמה
 לתורה : ר' אלעזר בן עזריה אם אין חכמה אין תורה • אם אין בידך
 יראת חטא אין בידך תורה • לפי שקדמה חכמה של שלמה שאמ' עליו
 הכת' ויאהב שלמה את יי' שהיתה חכמתו מתנה לשלמה : אחד
 משלשה שאמ' להם הקב"ה שאלו אברהם משיח שלמה • א'ע'פ' שכת'
 שאמ' המקום לאברה' אל תירא אברהם אנכי מגן לך : אמ' אברהם
 כל בקשותי נתת חוץ מאחד הן לי לא נתת זרע • א"ל הקב"ה הבט נא
 השמימה וגו' • למה אמ' לו הקב"ה כה יהיה זרעך • אלא שהראה לו
 מזלו של יצחק • מן הכוכבים שמו מזל כה • שנ' שבו לכם עם החמור
 ואני והנער נלכה עד כה : והלא אני רואה מזלו של יצחק בין הכוכבים
 שהיה אברהם איסטרוולונים במזלות • ולמה אמ' להם ונשתחוה ונשובה
 אליכם • אלא שנתנבא אברהם שהם חוזרים הוא ויצחק בשלום מן
 המזבח : ד"א למה אמ' נלכה עד כה אלא שנתנבא אברהם על אותו
 מקום שעמד עליו יצחק בנו • שעתידין הכהנים לברך ולעמד ופורשין
 כפיהם ולברך את ישראל בכה • שנ' כה תברכו את ישראל : ד"א למה אמ'
 להם שבו לכם פה עם החמור • שנתנבא על אותו מקום בית הבחירה •
 שנ' זאת מנוחתי עדי עד • פה אשב וגו' • משיח שהוא בא לגאולת ישראל
 מהרה א"ל הקב"ה שאל • שנ' יי' אמר לי בני אתה שאל ממני ואתנה
 ניום נחלתך וגו' • אמ' משיח מה הנייה לי במלכות • הואיל ומשוח
 מלחמה יהרג • שכן זכריה נתנבא עליו וספדו עליו כטספד על היהודי •
 מה הנאה יש לי במלכות ובעושר אם עתיד שישלטו בי איני שואל אלא
 שתתן לי חיים • אמ' לו המקום כבר נתון לך מה ששאלת (110a) עד
 שלא עמדת נתנבא עליך דוד אביך • שנ' חיים שאל ממך נתת לו ולא
 חיים בלבד אלא עשר ונכסים וכבוד כשיבא המשיח המלכות פוסקות מן
 העולם • והוא טועמין את המות • שנ' והיה יום אחד ליי' לא יום ולא
 לילה • יום שהוא מפסיק בין שני עולמות • אמ' לשלמה שאל • אמ' שלמה
 ונתתי לעבדך לב יודע להבין בין טוב לרע וגו' • להודיע מתנותיו של

- שלמה כמה הן גדולות * נאמר בשלמה וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף * ושיר השירים משובחת מכולם : ר' נחמיה או' אין דבר שלא אמ' עליו שלמה שיר * שנ' שיר השירים * הרי שלשה שירים * 55
היאך הוא שלשה שירים * שלשה שירים לשבעים דבר שבתורה שלשה שבעים לישראל * ושבעים לירושלם * ושבעים להקב"ה : שלשה שירים אמ' כנגד שלשה ימים שנשתמש העולם לאור הטוב עד שלא נבראת החמה * וכנגד שלשה דברים שהיו קודם בראשית * המים * הרוח * והחשך : שלשה ספרים כתב * שיר השירים * ומשלי * וקהלת * שיר השירים כתב בקטנתו * ומשלי בילדותו * וקהלת משהזקין * שלש שירים כנגד שלש מעלות שעלה * בראשונה כתב * ויתן שלמה את הכסף בירושלם כאבנים : וכת' אין כסף נחשב בימי שלמה כאבנים * וכת' אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה : המעלה השנית * ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם * ויי' נתן חכמה לשלמה : המעלה השלישית * כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה * והלא תפסח ועזה נתונות זו בצד זו * אלא כמה שיצא מתפסח וילך ויקיף את כל העולם כולו עד שיבא בעזה * כך היה שלמה שולט בכל העולם כולו : וישב שלמה על כסא יי' למלך * וכי איפשר לישב על כסא יי' * אלא כמה שהקב"ה שולט מסוף (1106) העולם ועד סופו * כך היה שלמה שולט מסוף העולם ועד סופו : ד"א שלשה שירים אמ' כנגד שלשה ירדות שירד ראשונה שהיה מלך מסוף העולם ועד סופו * ונתמעטה מלכותו * וחזר להיות מלך על ישר' בלבד * שכן הוא משלי שלמה בן דוד מלך על ישר' : ירידה שנייה שחזר להיות מלך בירושלם בלבד * שכן הוא אמ' דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם : הירידה השלישית שמרדו עליו בני ירושלם ולא היה מלך אלא על מטתו בלבד * ולא היה יכול אותו המלך הגדול שהיה אדם מזכיר שמו על הרוחות שהן זועות ומרתיתות מפניו * חזר להיות מתיירא מהן וגיבורי ישר' עומדין עליו ושומרין את מיטתו מן הרוחות : שלשה שירים אמ' כנגד שלשה עולמות : השיר הראשון על שירו של עולם הזה * שהוא על שבע מינים שנ' שבע ביום הללתיך : שיני על שירו של משיח שהוא על שמונה מינים * שנ' למנצח על השמינית * השלישית על שירו של עולם הבא * 80
שהוא על עשר מינים * שנ' בנבל עשור זמרו לו : שיר השירים שהוא שבח על כל השירים : שבעים שמות קרא לישר' ישורון * בכור * נער * רך * יחי' * כלה * אשת נעורים * יהודים * עברים * אריה * אפרתים * נחש * אילה * זאב * שור * ראם כרם נטע * שעשועים * גן נעול * פרדס

- 85 מעיין חתום • ידידים נאולים קדשים • ממלכת כהנים • צבאות משרתים • אדונים עליונים אגודה אישים עדה קהל • אילי הצדק תמרה אגוז ענבים תאנה ורימון נחה סגולה קנה • ציבור בני אל חי אישון עגלה פרה תולעת אם חכמים וגבורים • צדיקים חסידים ישרים קרובים ענוים תמימים • הרי שבעים שמות נתפשרו שמות • ישר' על שם היסורין : ישורון על שם שאמרו שירה על הים נקרא בכור • שני בני בכורי ישר' • נקרא נער 90 כי נער ישר' ואוהבהו : נקרא רך שכן הוא אֵן דכת' כי בן הייתי לאבי רך ויחיד : נקרא יחיד • שהן יחידים בעולם : נקרא (111a) ילד שני אם ילד שעשועים • נקרא אחים ורעים • שני למען אחי ורעי • נקרא אהוב • שני אהבתי אתכם נאם יי' : נקרא בן שני בנים אתם ליי' אלהיכם : נקרא עבד • שני כי לי בני ישר' עבדים : נקרא עם שני עם יי' אלהי : 95 נקרא גוי • שני כי מי גוי גדול : נקרא אם • שני ולאמי אלי האזינו : נקרא בת • שני הבת השובבה : נקרא רעייתי • שני אחותי רעייתי • נקרא רעייתי שהם עושים רצונו של מקום : נקרא כלה • שני לבבתיני השם אחותי כלה : נקרא יהודים • על שהם מודים להקב"ה : נקרא עברים 100 שעשו את התורה שנכתב בעבר הירדן : נקרא אריה • שני הן עם כלביא וגו' : נקרא נחש • שני יהי דן נחש : נקרא אילה • שני נפתלי אילה : נקרא זאב • שני בנימן זאב יטרף : נקרא שור • שני בכור שורו : נקרא ראם • שני קרני ראם קרנו : נקרא כרם • שני כי כרם יי' ישר' : נקרא פרדס • שני שלחך פרדס : נקרא מעיין • שני גן נעול מעיין חתום : נקרא ידידים • שני מה לידדי בביתי : נקרא קדושים • שני קדושים 105 תהיו : נקרא ממלכת • שני ואתם תהיו לי ממלכת וגו' : נקרא משרתים • שני משרתי עליון : נקרא צבאות • שני יצאו כל צבאות יי' : ולמה נקראו צבאות • שהן חיילותיו של הקב"ה : נקרא אלהים • שני אמרתי אלהים אתם : נקרא עליונים ואדונים • שני ולקדישי עליונים : נקרא אגודה • שני ואגודה על ארץ יסדה : נקרא אישים • שני אליכם אישים אקרא • נקרא עדה • שני ויאמרו כל העדה : נקרא אילי הצדק • שני וקרא להם אילי הצדק : נקרא תמר • שני צדיק כתמר יפרח : נקרא אגוז שני אל גינת אגוז ירדתי : נקראו ענבים • שני כענבים במדבר : נקרא תאינה • שני כתאינה בראשי' : נקרא רימון • שני כפלה הרימון רקתך : נקרא נחלת • שני ונחלתי ישר' : נקרא סגולה • שני והייתם לי סגולה : נקרא 115 יונה • שני יונתי בחגוי הסלע : נקראו אל בני חי • שני יאמר להם בני אל חי : נקרא אישון • שני יצרנהו כאישון : נקרא (111b) פרה • שני

- כי כפרה סוררה : נקרא תולעת • שנ' אל תראי תולעת יעקב • נקרא
 עגלה • שנ' אפרים עגלה משולשת : נקרא אם • שנ' בעטרה שעטרה לו
 120 אמו : נקרא חכם • שנ' רק אין חכם : נקרא גיבורים • שנ' גיבורי כח
 עושה דברו : נקראו צדיקים • על שם הצדקה שהן עושין • נקרא
 ישרים • שהולכין בישרות לבם בדרכי המקום : נקראו קרובים • שנ'
 לבני ישר' עם קרובו : נקראו ענוים • שנ' וענוים ירשו ארץ : נקראו
 תמימים שהן הוא או' ותמימים יוותרו בה • ושהן תמימים מכל העמים •
 125 במעשיהם ובדרכיהם : שבעים שמות קרא לירושלם • ירושלם שלם •
 יראה יבוס • גלעד • לבנון • ציון מרומים כסא יי' עיר ישר' • יפה נוף •
 ירכתי צפון • משוש כל הארץ בעולה הפצי בה • אבן מעמסה אפרתה
 שדה יער מנוחה • אריאל • הר מועד ספה על בתולה כלה אשת נעורים •
 רבתי עם רבתי בגוים : שרתי במדינות • עיר חוברת לה בית תפילה •
 130 מגדל ערר • שגל מצודה • ידידות • ירושה עיר לא נעובה • גילה גן עדן •
 יי' הר מרום • מקדושים עקרה מוראה הר גבוה עיר היונה • קריה נאמנה
 עיר הצדק • גיא חיוון • דלתות העמים • במות נחלה • הר הקודש • הר
 חמד • גבעת הלבונה • עיר דוד • הנגב • הר מרום • ישר' שם חדש • אשר
 פי יי' יקבנו • עיר דוד • הנגב • הר מרום ישר' • אילו שמות ציון נקרא
 135 שלם • ומלכי צדק מלך שלם : נקרא יראה • יי' יראה.....שמתוכה הוא
 (רואה עמו ומרחם עליה).....ברא את העול.....לבנון • ההר הטוב הלבנון •
 נקר' מרום.....יי' לבדו השוכן • ה נקר' כסא.....ביום • יקראו לירושלם
 ה' יי' שמתוכ' יושב' על' יושב על כסא ומחייב אויבי עמו • שנ' ונקוו אליה
 כל הגוים לשם יי' לירושלם : נקרא ים • שנ' יקוו המים מתחת השמים
 140 אל מקום אחד • וכמו שקיבל הים כל מי בראשית • כך היא עתידה לקבל
 את כל בניה • נקרא עיר דוד • שנ' וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר
 דוד • ומפני מה נקראת על שם בשר ודם • אלא שהיה גלוי לפני הקב"ה
 שבשר ודם בונה אותה ובשר ודם מחריבה • אבל לעולם הבא היא
 נקראת על שמו של הקב"ה • שנ' עיר ציון קדוש ישר' • יפה נוף • שנ'
 145 יפה נוף משוש כל הארץ • מה היא שמחתו (112a) של צדיקים כל היא
 שמחתו של צדיקים : נקרא הר ציון כשם שמעמדיו ציון לקברות להודיע
 בין טמא לטהור כך הודעתו לכל באי עולם שהוא ואני זוגם • נקרא ירכתי
 צפון • שעתידין כל נכסי צפון ליכנס לתוכה : נקרא קרית מלך רב •
 שהיא עירו של מלך מלכי המלכים הקב"ה : נקרא כלילת יופי • שנ'
 150 כלילת יופי משוש לכל הארץ • נקרא בעולה • שהיא בעולה שאין לה

- פרנס אלא הקב"ה : נקרא הפצי בה • כי לך יקרא הפצי בה ולא רצך בעולה • שכן או' ציון דורש אין לה : הפצי בה • שאני רוצה בה מכל המדינות • שני' אוהב יי' את שערי ציון : נקרא עיר לא נעובה • העיר שאינה נעזבת מפני לעולם : נקרא גילה • הנני בונה ירושלם גילה ועיר משוש : נקרא בשן הר גבנונים הר בשן : נקרא חדרך • שני' 155 בארץ חדרך שהיא מחרדת למלך שבמרום : נקרא רמה • קול ברמה נשמע : נקרא עין שבניה עתידין ליכנס ולהתערך בתוכה : ושבעים שמות קרא שלמה לתורה ראשית קניין חכמה ומוסר בינה צדק • משפט משרים ערמה דעת מזימה לקח ירושה תחבולות משל מליצה • חידה תורה יראה ספר הברית מלחמות תמימה טהורה נאמנה מחכימת משיבת נפש • מאירת עינים עדות נוצר משמחי לב עומדת לעד • חמודה זהב כסף גזית כלי פז טובה פנינים לוית חן ענקים אשורית דבש נופת צופים • שמן תורק מגדים שעשועים מועצות אמרי אמת נעימים נחלה מתוקה עמוקה ורחבה עטרת אשת נעורים איילת אהבים יעלת חן דודים וחכמים חלב עין חיים • יקרה חרוץ תבואה : ושבעי שמות נקר' הקב"ה עליון 165 רם ונישא נפלא גדול וגיבור • עיוזו הוד והדר • נורא ישר אדיר הצור תמים נאמן טוב חסיד צדיק קדוש טהור קנא ונוקם • נומר בעל חימה נאה צה ואדום • רחוק קרוב איש שומר ראשון אחרון (1126) אריה נשר • רועה תפוח מור אישכול יער מגדל שופט מלך מסתתר יוצר בורא 170 גומל בונה קורא רוגע יי' אלהים אהיה אשר אהיה שדי הכופר צבי עופר האילים • חנון ורחום : נפ"ש של הקב"ה : נקרא עליון • עליון במרומים אלהים שבדין ברא ארת העולם • יי' מרי ארעא מרי שמיא : אדון שהוא אדון על כל בריותיו : אלוה שהוא אלוה על כל • שהוא תקוף על כל : אהיה אשר אהיה שהוא ואין חוץ ממנו • שדי שאין העולם 175 כד"י שברא אותו • רם ונישא כה אמר יי' רם וניש' : נשגב יי' כי שוכן מרום : נפלא • לעושה נפלאות גדולות לבדו : גדול אדונינו ורב כח : גיבור עיוזו • יי' עיוזו וגיבור • הוד והדר • הוד והדר לפנינו • נורא • נורא אלהים ממקדשיך : אדיר • אדיר במרום יי' • צור • יי' צורי ולא עולתה : נאמן האל הנאמן : טוב • טוב יי' לכל : חסיד • כי חסיד אני נאם יי' : טהור • טהור עינים מראות ברע • איש • כי יי' אלהיך איש אכלה הוא : קנא • כי אל קנא הוא : נקום • נוקם יי' ובעל חימה • נאה • כי נאה גאה : אח • מי יתנך כאח לי : רחוק • רחוק מרשעים יי' : קרוב • קרוב יי' לכל קוראיו : איש • והיה ביום ההוא נאם

- יי' תקראי לי אישי : שומר ישר' • הנה לא ינום ולא ישן שומר ישר' :
 185 ראשון ואחרון' אני יי' ראשון ואת אחרונים אני הוא : אבי • הלא אב
 אחד לכולנו : אריה • אריה שאג מי לא ירא : נשר • כנשר יעיר קנאה :
 תפוח • כתפוח בעצי היער : מר • צרור המר דודי לי : אשכל הכופר •
 עיר • וארו עיר וקדיש : מגדל • מגדל עוז שם יי' : שופט • כי אלהים
 שופט צדק : מלך • כה אמר מלך ישר' : מסתתר • אם אתה אל
 190 מסתתר • אכן אתה אל מסתתר : יוצר • כי הנה יוצר הרים ובורא רוח :
 מושיע • אלהי ישר' מושיע : גואל • גואל חזק : ישר • ישר יהוה פנימו :
 חנון ורחום • חנון ורחום יי' : צה ואדום • דודי צה ואדום : (118a)
 נקרא הקב"ה שבעה שמות • ובחר בישר' שנקראו שבעים שמות ונתן
 להם את התורה שבעים שמות • והוא עתיד לנחם בירושלם שנקראת
 195 שבעים שמות : ד"א שיר השירים • עשר שירות הין • שירת אדם • שירת
 אברהם שירת הים שירת הבאר • שירת משה שירת יהושע שירת דבורה
 שירת דוד • שירת שלמה דשיר השירים : ושירת לעולם הבא • שירו ליי'
 שיר חדש • ושיר השירים משובחת מכולם • שכל השירים יש מהן תחילתו
 שבה וסופו גנאי • ויש מהן תחלתו גנאי וסופו שבה • השיר שאמרו ישר'
 על הבאר תחלתו שבה וסופו גנאי • האזינו השמים תחלתו גנאי וסופו
 200 שבה : שיר השירים שבה שבה • שכל השירים (נאמרו) אמרום נביאים
 בני הדיוטות • אבל שיר השירים אמרו מלך נביא בן נביא נשיא בן
 נשיא : וחכמ' אומ' מהר סיני נתנה : ד"א שיר השירים • כל השירים
 שנאמרו לשעבר נאמר על שם נקיבה • מה הנקיבה ראויה לילד • כך היה
 205 צופה לפני הקב"ה שאותן שעבודן יולדים שעבודן אחרים : אבל גאולת
 מחר לשון זכר הוא • שני' שירו ליי' שיר חדש : ד"א שיר השירים א"ר
 אלעזר בן עזריה משל למה הדבר דומה למלך שנתן לנחתום כור חיטים
 ואמ' לו הוצא לי משם עשר סאין סולת חזר ואמ' לו מתוך עשר שש
 ומתוך שש ארבע • כך הקב"ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת
 210 הכתובים מתוך הנביאים ושיר השירים נסלתה מכולם : ד"א שיר השירים •
 כל השירים שנאמרו לשעבר היו או' את השירה שעל ידיהן הייתה
 הגאולה • לפיכך היו או' שירה לפני הקב"ה עומד לעשות ניצחון לבניו
 הוא עתיד לומר שירה לבניו • מניין או' ששתי שירים אמרו מלאכי השרת
 אחת בעקידת יצחק ואחת על הים • ביצחק היו משוררין (113b) לפני
 215 מלך מלכי המלכים הקב"ה ואו' יי' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ •
 ולמה הן או' מלא כל הארץ כבודו אלא שאמ' מלך מלכי המלכים

הקב"ה אם אין לי כבוד בארץ אין שמי בארץ אין שמי במרום . אם אין עמי ממליכין אותי בארץ כביכול אין לי מלכות בשמי המרום . הרי ישר' או' שמע ישר' יי' אלהינו יי' אחד . והם נותנין רשות למלאכי השרת 220 והיו מקבלין מהן ואו' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד . הרי לנו שירה אחת בעקידת יצחק' ואחת על הים . כמה שנ' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז' . לכך נאמר שיר השירים . מלמד ששתי השירים האילו אמרו מלאכי המרום יי' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ . מפי עוללים ויונקים :

- 225 (ב) ישקני מנשיקות פיהו . זה עמידתן לפני הר סיני . שאמ' להם משה כך אמ' המקום ואמ' לו מפיו אנו רוצים לשמוע . ואמ' לפני המקום מן התשובה אתה למד הנה אנכי בא אליך בעב וגו' . רוצין אנו לראותו אמ' הקב"ה רוצים אתם לראותי ואני מתאוה לראותכם . שנ' הראיני את מראיך : ד"א ישקני מנשיקות פיהו אילו הדיברות שקיבל 230 משה בראשונה או יכול כל התורה קיבל מתחילה חזר הקב"ה עלה אלי ההרה והיה שם מלמד ששתי פעמים קיבל את התורה : ד"א ישקני מנשיקות פיהו לפי שמצינו מלבי מזרח ומערב נושקין על היד אבל להודיע חיבתן של ישר' שאין נשיקות אלא על פה : ד"א ישקני מנשיקות פיהו באדם שהוא מכובד על המלך והוא מבקש לנושקו על ידו ועל 235 רגלו . אבל בצדיקים ישקני מנשיקות פיהו : אבא שמעון או' העברת ישר' בנחלי ארנן שהשיק ראשי ההרים זה וריצין ראשי שונאיהם : ד"א עברו ישר' את הירדן : ד"א (114a) ישקני מנשיקות פיהו . שתי נשיקות הן אחת בעולם הזה ואחת בעולם הבא . נשיקה בעולם הזה ויפח באפיו נשמת חיים . נשיקה לעולם הבא . ונתתי רוחי 240 בכם וחיייתם : כי טובים דודיך מיין אילו דברי תורה שמ' [נחמין] את ישר' . מה היין תנחומין . אף דברי יי' תנחומ' : שנ' תנחומיך ישעשעון נפשי . מה היין כל זמן שמתיישן משתבח . אף דברי תורה כל זמן שמתיישנין בנוף משתבחין הן : ד"א כי טובים דודיך מיין זה הלומד תורה בילדותו כיון שנמלט מדדי אמו לתוך התורה : גמולי מחלב זה לזה 245 נאה לדברי תורה עתיקי משדיים . למי שעברו את העתיקים מדדי אמותם . שנ' ועתיקי יומין יתיב : ד"א מה היין אין כונסין אותו אלא בכלי חרס ואין כונסין אותו לא בכלי כסף ולא בכלי זהב . למה שאינו מתקיים בהן . כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שרוחו דכא : שאל ר' יהושע את ר' ישמעאל היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין . או כי טובים

- 250 דו"יך • אמ' לו רבי יהושע לא קראת כן אלא לשום לשון זכר • כי טובים דו"יך: ד"א כי טובים מיין אי מה היין כל מה שמתיישן חסר • יכול כך דברי תורה ת"ל
- ג) לריח שמניך טובים • כשם שאין השמן חסר • כך אין דברי תורה חסרין: ד"א לריח שמניך טובים • מה שמן של אפרסמון ריחו יוצא חוץ ממנו כך דברי תורה שמן הולך בכל מקום: ד"א למה נמשלו דברי תורה לשמן • מה שמן רפואה לאדם ומצחין את פניו • כך דברי תורה רפואה לאדם: שכן הוא או' רפאורת תהיה לשורך וענקים לגרגרותיך: ד"א למה נמשלו דברי תורה לשמן אם יתן אדם קורטוב של שמן בתוך חבית של מים קורטוב שמן יוצא כנגדן • כך מי שהוא מלא חכמה דבר הבטלה דברי חכמה יוצאין מלפניו לפי מה שהוא: 260 ד"א לריח שמניך טובים זה הזקיהו • (114b) ודורו שמשלו לשמן • שני' וחוקק עול מפני שמן • עולו של סנחריב: ר' דוסתא בר' ינאי משום ר' ינאי או' למה שילח הקב"ה שחין בחזקיה המלך מפני ששלט בזהבו של בית המקדש וקלפו לתת אותו למלך אשור • לכך נאמר לריח שמניך טובים: 265 ד"א לריח שמניך טובים היה ר' חדקא או' הרי את למד שריח הצדיקים יפה וניכר משל רשעים • שכך מצינו שהכיר משה את עצמות יוסף שהיה ריחו הולך • ואל תתמה שאף בעולם הזה יש שמבדילין בין עצמות אדם לעצמות בהמה בין עצמות ישר' לעצמות גוים • וכך אתה מוצא ביצחק כשנשק ליעקב וכן הוא או' וירח ריח בגדיו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה • מלמד שהיה ריח יעקב ניכר מריחו של עשו: ד"א 270 כריח שמניך • יש שמן שאין לו ריח ואין לו מראה • יכול כך דברי תורה יש להם טעם ואין להם מראה • ת"ל שמן תורק שמך • כשמן שמריקין אותו מכלי אל כלי • וריחו הולך ומראהו נאה כך דברי תורה: ד"א שמן תורק שמך כשמן שמריקין אם עשית את התורה שנמשלה כשמן הטוב שמך הולך עד סוף העולם האומות אוהבין אותך • על כן עלמות 275 אהבוך • ד"א שמן תורק שמך על כל השמנים והברכות שאמרת ליתן לכם לעתיד לבא בשביל שהוא שהמלכיות כמות וכשאלו מרחקין אתכם ומבקשין להרוג אתכם ולהחטיאכם לפניי ואתם מורדין עליהן ומבקשין תורתי ומקיימין אותי • ומניין שנמשלו המלכיות בשאלו ובמות • שני' מיד שאלו אדם וממות אנאלם • ומניין אף ברוחות רעות • שני' אהי דברך מורת 280 אהי קטבך שאלו: ומניין אף בגובאי • שני' והנה יוצר גובאי בתחלת עלות הלקש: ד"א שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך: אילו

המלכיות שנקראו עלמות לישר' • ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ועלמות (115a) אין מספר : ד"א על כן עלמות אהבוך • אילו המלכיות 285 שהן רואין אתכם שאתם עושים ויהיו יריאים מלפניכם וכן הוא או' וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך : ד"א עלמות אהבוך • העולם הזה והעולם הבא • עשה מצות בעולם הזה ויתן לך שני עולמות :

ד) משכני אהריך נרוצה • כנסת ישר' או' למי שברא העולם • משכני 290 אהריך נרוצה • אמ' לה אף אני הכתבתי לך על ידי נביא על כן משכתוך חסד • אלא להודיע שכל ימים שהיתם מסורין ביד המלכיות והיו משעבדין אתכם הייתי מקצר ימי השיעבוד ומקריב ימי הגאולה • שגלוי לפני שאתם חוזרין לשיעבוד אחר • אבל עכשיו משכתי לכם בחסד את הגאולה • ומי שתגאלו בפעם הזאת שוב אין אתם חוזרים לשיעבוד מעתה : ד"א משכני אהריך • מי שמשכנו נתון ביד חבירו הוא רץ אחריו שלא בטובתו • 295 כך נעשו ישר' משכון למי שברא העולם : ד"א משכני אהריך • מסכינין שבישר' הן עתידין לרצות בין אב לבנים לכך נאמר משכני אהריך נרוצה • הביאני המלך חדריו • מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישר' גינזי המרום החדרים שברקיע • א"ר יעקב הרי אתה למד מיעקב קום עלה ביתאל ושב שם • מלמד שהראה הקב"ה עלייה למעלה מעלייה 300 והראה אותו חדרים שבמרום : ד"א הביאני המלך חדריו • אילו חדריו גן עדן מיכן הן אל כמעשה הרקיע כך מעשה גן עדן • מעשה הרקיע עשו שורות שורות של אילנות ממודרין ככוכבים • מיכאן הם או' כשם שגלגל חמה נתון באמצע הרקיע • כך עץ חיים נתון באמצע גן עדן • כשם שהקיסונית נתונה באמצע הטרקלין • כך עץ החיים מכוון כנגד גלגל החמה • שהיה או' הוא • אחרים או' עץ החיים מכוון כנגד גלגל חמה • מוהלך שנה • ר' מאיר או' מה גלגל החמה ת"ק שני' (115b) אף עץ החיים ת"ק שנה : וכל פילוגת' מי בראשית יוצאין מתחתיו שני' והיה כעץ שתול על פלגי מים • מה מצינו מי בראשית יוצאין מתחתיו של עץ החיים 310 אף בעליות של מים שמרום סמוכות לגלגל חמה • לכך נאמר הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך • אנו אמרו ישר' לפני הקב"ה בך אנו שמחין מכל המתנות : משל לבן מלך שאמ' למטרונא אי איפשי בך טלי כל מה שתרצי כל כלי טוב שאת יודעת וצאי לבית אביך • מה עשת זו השקהו והאכילהו וקראה לעבדי בית אביה ואמרה להם טלוהו 315 במטתו והוליכוהו לבית אבא • כיון שניער משנתו אמ' מי הביאני כאן •

אמרה לו אני • ומה ראית • אמרה לו אתה אמרת לי ברירי לך כלי יפה
שבכאן וטלי ולכי לבית אביך נסתכלתי בכל קינייניך ולא מצאת כלי
חמדה יותר ממך • כך אמרה ישר' להקב"ה טוב לי תורת פיך מאלפי
זהב וכסף • וכן מצינו בשנגלה הקב"ה בהר סיני ומלאכי השרת עמו
320 בירוה מכל מלאכי השרת שני' ואתא מרבבות קודש' רבבות שאין להם
מספר • א"כ למה נאמר שנים ועשרים אלף • אלא ליתן כבוד לשבטו
של לוי • שהוא מקודש מכל השבטים • בשנגלה מרוח אחת ועמו עשרים
ושנים אלף מלאכי השרת ובידם שני'ם עשרים ושנים אלף כתרים ונותנין
בראש כל אחד ואחד משבטו של לוי שהם שנים ועשרים אלף • ומרוח
325 השנייה • ששים ריבוא ושלישת אלפים וחמש מאות וחמשים מלאכים
ובידם כתרי אש ונותנין בראש כל אחד ואחד מיישר' : נגלה מרוח
השלישית כפליים • שני מלאכים לכל אחד ואחד מיישר' • שני מלאכי צבאות
ידודון ידודון • נגלה מרוח מערבית • ועמו מלאכי השרת שאין להם חקר •
ומניין שנגלה מארבע רוחות • שני' יי' מסיני בא זרח משעיר למו • הופיע
330 מהר פארן.....שלוש רוחות • יכול הרביעית • הבקוק מפרשה אלוה מתימן
יבא • יכול האמצע פנוי • ת"ל ותהילתו מלאה הארץ • ולא כמנהג הארץ
כמלך שהוא (116a) יוצא ממדינה למדינה זו • כשהוא יוצא ממנה
מתרוקנת וכשהוא נכנס מתמלאת • יכול כך היה ביום מתן תורה בשנגלה
מהר סיני נתמלא כל העולם כולו מהדרו • יכול השמים יהו פנויים ת"ל
335 כסה השמים הודו • יכול הארץ פנוי ת"ל ותהילתו מלאה הארץ • מן
מלאכי השרת לא ביררו ישר' אלא הקב"ה ואו' כי יעקב בחר לו יה •
ואו' יי' מנת חלקי וכוסי • לכך נגילה ונשמחה בך • אימתי אנו גילים
ושמחים כשיעמדו רגלי השכינה על הר הזיתים • ד"א נגילה ונשמחה בך •
אימתי כשיעלו הגליות ושכינה בראשם • שני' ויעבור מלכם לפנים ויי'
340 בראשם : ד"א נגילה ונשמחה בך • אימתי היא השמחה כשיעלה האומות
כנגדם של קש : ד"א נגילה ונשמחה בך • אמ' ר' נחמיה כשיראה הקב"ה
קברו של גוג ומגוג לישר' • הרי רגלי השכינה על הר הזתים וקברו של
גוג ומגוג נפתח כמו מנחל קדרון עד גרגשתא של מזרח הים של טבריא
ובא עד נכנסה • שני' גיא העוברים קדמת ים • נזכירה דודיך מיינ • אילו
345 האבות שהיו מן המבול נח ובניו • ואילו הן • משרים אהבוך זה אברהם
יצחק ויעקב כשאנו נכנסין לצרה אנו מזכירין לפניך מעשה אבות וזכרונו
בא לפניך יותר מניסוך שנתנסך על גבי המזבח : משרים אהבוך ביושר
לבב אהבוך ולא הרירו בלבם • ולא דנו אחר דבריך • אמ' לאברהם

- ליתן לו את הארץ. שני' כי כל הארץ אשר אתה רואה וגו'. קום התהלך
 350 בארץ לארכה ולרחבה. אמרת לו קח בית קבורה ולא דן אחריו :
 יהושע בן יהונתן היה או' על מי שהרגו טרנוסרופוס הרשע הרבה אהבו
 אותך מן הצדיקים הראשונים מישרים אהבוך. ד"א נזכרה דודיך מיין זה
 היה משה. מה הדר הזה מושך חלב. כך היה משה מושך חכמה שהוא
 אומ' עליו לשלשה לילות. (116b) מיום שעלה משה להר נבו השמיע
 355 כל המדרש וכל ההלכות. ויש אומ' לשלש שעות אור ליום שמת בו :
 ד"א נזכרה דודיך מיין זה היה שמואל בשנה שני' עליו ויהי כי זקן
 שמואל וישם בניו שופטים לישר' ולא הלכו בדרכיו : א"ר הגדול מעלין
 אנו על שמואל אדם שהיה שני למשה ויודע שאין בניו כשרין והיה בניו
 ממנה שופטים לישראל. מוצל הוא אלא כשרין היו מתחילתן ומשמינה
 360 אותם דיינין חזרו לקלקל אבל היו זוכין במשפט כשמואל. לכך נאמר
 נזכרה דודיך מיין. מי' אה' אילו שמואל ובניו : ד"א נזכרה דודך מיין
 זה היה ר' עקיבא. וכי איפשר לרד הזה להוציא יין. אלא מה הדר
 הזה נובע חלב. כך עמד ר' עקיבא ופילש את התורה : משרים אהבוך
 זה בן עזאי וחבריו :
- 365 (ה) שחורה אני ונאווה. וכי איפשר לשחור להיות נאה. משל למה
 הדבר דומה לתינוקת בת מלכים שקילקלה בבית אביה ונזפה ויוצאת
 והיתה מלקטת בשבילים והשחירה. התחילו הבר' מחסרות אותה מה
 היא אומרא להן אל תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש ולא דומה
 אדם שיוצא ממעי אמו כעור לאדם שיוצא ממעי אמו נאה ונתנוול נוח
 370 לו במהרה לחזור להיות נאה. כך כנסת ישר' אומר' לאומות העולם
 שחור' ונאווה שחורה אני במעשה העגל ונאווה במעשה המשכן : ד"א
 שחורה אני ונאווה. שחורים היו ישר' במצר' כשהיו עושין בטיט בחומר
 ובלבנים. אבל נאים היו על הים כשהיו טוענין ביזתן של מצר'. שהיה
 ר' אלעזר בן פילה או' לא היה סוס שלא היה במעוטה יותר מבעשר
 375 ריבוא זהב לקיים מה שני' כנפי יונה נחפה בכסף וגו' : ד"א שחורה אני
 ונאווה כנסת ישר' אומ' למי שברא את העולם שחורים אנו במעשנו
 כאהלי קדר אלא מה אתה רואה אהלי קדר מבחוץ נכנס אדם לתוכו
 (117a) הרי הוא מלא כל ברכה. כך ישר' האומות מבזין עליהן ואין
 יודעות שהן מלאים מצות : ד"א כאהלי קדר. כדרך שמותחין את
 380 האהל הזה אין אדם אחד יכול למותחו לעצמו אלא רבין מותחין אותו.
 יכול כך הוא עושה הקב"ה. ת"ל הנטה כדוק שמים וימתחם כאהל

- לשבת • הוא עצמו מתח את הרקיעים ולא סייעו ברייה • לכך נאמר כאהלי קר : כירעות שלמה המלך שהשלום שלו ברא ששת ימי בראשית וברא את האדם ביום הששי שלא יהא מתנאה • ומה עכשיו שאין יוצא מן המעיינות שלו אלא מים סרוחים הוא מתנאה • אילו היו יוצאין ממנו מעיינות של דבש ושל חלב על אחת כמה וכמה שהיה מתנאה :
- 385 (ו) **בני אמי נחרו בי** אילו המלכים והננידים של שקר • ומניין אתה או' כשישר' חוטאין לפני המקום לא היה נפרע אלא מן הגדול • שכן המקום אמר קח את ראשי העם והוקע אותם ליי' : משל למלך שמרד עליו הליגיון • אמ' המלך מה יש לי חשבון עם האיסרטיוניות שהיו אפסיותיו כלין אלא דבר פל' אלא אני הורג את הגדול שהוא נוטל ששים דיגרון בכל יום : שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי • לא היה נפשכם להיות כתובין לימי בראשית ולא לבניין בית המקדש ולא ליציאת מצרים נאות והיו כתובין לשני הקברות חזרו ישר' להיות כתובין לחמשים למלכותו של אגוסטוס לעשר' וחמש שנה למלכות של אדרינוס 390 וכן לשמנה עשרה שנה למלכות של אסורוס לא היה נפשכם שומרין לבית המקדש כנאן והיו שמורין בבורגני הגזלה :
- 400 (ז) **הגידה לי שאהבה נפשי** • זה היה משה שאמ' למקום הגידה לי היאך אני רועה את העם הזה היאך אני מנהיגם והיאך אני מרביצם והיאך אני מפרנסם והיאך הן עומדין במלכויות שנמשלו לשרב ולצהרים מה המקום משיבו :
- 405 (ח) **אם לא תדעי** (117b) **לך היפה צאי לך בעיקבי** • היציאה אותה יודע מה אני עתיד לעשות להם בעקב : אמל ארבעים יום חררה קיימת בידם במדבר ויש או' ארבעים שנה לקיים מהיכל ובני ישר' אכלו ארבעים שנה שהיתה חררה שיצאת בידם ממצר' קיימת עד בואם אל ארץ נושבת • ואף לעתיד לבא המקום עושה להם ניסים לקיים מה שנא' וענתה שמה כימי נעורה וכיום עלותה מארץ מצרים : א"ר ישמעאל לא נגלה המקום אלא לאחר שלשה ימים הסך עליהם הענן על משכנת הרועים :
- 410 (ט) **לסוסתי ברכבי פרעה דימיתי רעתייך** • זו המרייה שהמירו ישר' על הים ואיזה המרייה שניסה אותם המקום ייבש המים והטיט לא יבש • התחילו ישר' אומרין המים הוא יכול לייבש • אבל הטיט אינו יכול לייבש : אומ' להם המקום ניסיתי אתכם ולא עמדתם כמו שאבדו סוסי פרעה ורכבו כך הייתם חייבים ליאבד • אבל אעשה בשביל שמו

- 415 הגדול שלא יחלל • לכך נאמר וימרו על ים סוף ויושיעם למען שמו הגדול
 להודיע את גבורתו • ומניין שייבש המקום את המים והטיט לא יבש •
 שנ' דרכת סוסוך בים חומר מים רבים : ד"א לסוסתי ברכבי פרעה • מכאן
 ר' מאיר או' א'ע'פ' שיצא פרעה בסוסיא נקיבה • אף הקב"ה הראה
 אותו בכסא הכבוד סוסיא נקיבה • לקיים מה שנ' לסוסתי ברכבי פרעה •
 420 ולמה יצא פרע' בסוסה נקיבה • אלא אמ' פרע' לחיילותיו מי בכל
 הבהמות שלי קל לרדוף אחרי ישראל אמרו לו סוסה שלך מפני שהייתה
 ציבעונין • ולא היה כיוצא בה מעולם • לפיכך היו כל הסוסים הזכרים
 רצים אחריה • מיד נטלה פרעה ורכב עליה • לכך נאמר כי בא סוס
 פרעה ברכבו ופרשיו בים • וכמו שאמ' פרע' לחיילותיו • כך אמ' המקום
 425 למלאכי השרת מי בכל הבריות המשמשין לפני קל אמרו לו הכל גלוי
 לפניך • (118a) קל אלא הרוח היוצא מתחת כנפי הכרובים • מיד הקב"ה
 נגלה עליו • שנ' וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח : ד"א לסוסתי
 ברכבי פרעה • לססתי כת' • מלמד שהיה הקב"ה שש ושמתח לאבד את ישראל
 עמו • ד"א לסוסתי ברכבי פרעה מלמד שנתן הקב"ה אימתן של ישראל
 430 על המצריים • והיו מכין את הפרדות שיחזירו אותן למצרים והיו הגלגלין
 מושכין אותן בים • לכך נאמר לסוסתי ברכבי פרעה : ר' יהודה בר
 שמע' לפי שיצאו מצר' בסוסים לפיכך התמיד עליהם המקום סוסים בים •
 לכך נאמר לסוסתי : דימיתך רעייתי אין דימיתך אלא דמיות מלמד
 שבדימיון נגלה המקום על ישראל כאדם שמראה את חברו ואו' זה פל' •
 435 כך היו ישראל מסתכלין בהקב"ה ומראין אותו • לכך נאמר דימיתך רעייתי :
 (יא) תורי זהב זה עמידתן לפני הר סיני • אימתי כמה שנ' וישלח את
 נערי בני ישראל • ואו' ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק
 על המזבח שהיה דם הברית למי שברא העולם • שנ' הנה דם הברית
 אשר כרת יי' עמכם : ר' חייא היה או' תורי זהב נעשה לך זו הליכתו
 440 של משה למצרים • כמה שנ' אלכה ואשובה אל אחיי וגו' • עם נקודות
 הכסף • כמה שנ' ויעש האותות לעיני העם :
- (יב) עד שהמלך במסיבו וגו' • עד שהשכינה במרום קבלו עליהם
 ישראל ואמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע : ד"א עד שהשכינה בשמי
 המרום כבר הקיף הר סיני :
- 445 (יג) צרור המור דודי לי בין שדי ילין • ר' יודי או' הוא הלילה
 שלקו בכורות : ד"א בשדות בין שדי ילין • זו השכינה שהיתה נתקנה בין
 שני הכרובים : ד"א צרור המור זו הפסקה שהמקום מפסיק בין מלחמת

- גוג ומגוג לתחיית המתים • מניין הייה או' שהשכינה חוזרת למקומה שכן
מצינו (118b) שהיה המקום מדבר עם משה מבין שני הכרובים שנ'
וישמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים • וכשעלתה למרום עלתה 450
על כרוב אחד • שנ' וירכב על כרוב משל משלו למלך שסרחה אשתו
עליו והוציאה והיו לו ממנו שני בנים לפי שהיה בלבו של מלך להחזירה
ונהג אחת מן התינוקות והניח אחד אצלה • כך עשה הקב"ה לפי שהיה
גלוי לפניו שהשכינה עתידה להחזירה למקום לא עלתה אלא על גבי
אחד • כמה שנ' וירכב על כרוב ויעף : 455
- יד) **אשכל הכופר דודי לי בכרמי עין גדי** • זה עמידתו של
ישר' בנחלי ארנון • חילפוי היה או' אשכל הכופר דודי לי בשעה שחנו
ישר' בנחל זרד • ותשע עשרה שנה עשו בנחל זרד • ותשע עשרה שנה
בקדש ברנע הרי שלשים ושמונה שנה • ר' ישמעאל או' אשכל הכופר דודי
לי בשעה שקברו אהרן כהן גדול : ד"א אשכול הכופר דודי לי זה בית 460
המקדש • בכרמי עין גדי : מה כרמה עין גדי עשין ארבעים וחמשה
פעמים בשנה • כך הצדיקים עומדים להיות מולידים ארבעים וחמשה
פעמים בשנה :
- טו) **הנך יפה** : חביבה כנסת ישר' בכל מקום שישר' משבחין להקב"ה
בשני מקומות הרי ישר' אומרים מי כמוכה באילים יי' מי כמוכה נאדר 465
בקודש : אמ' להם הקב"ה לישראל' אתם אמרתם מי כמוך אף אני
הכתבתי לכם אשריך ישר' מי כמוך אמרו ישר' יי' ימלוך לעולם ועד •
אמ' להם הקב"ה אף הכתבתי לכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'
אמרו ישר' אין כאל ישורון • הקב"ה מי כעמך ישר' : ר' שלמיא היה 470
או' אין כאל ישורון • משל לבני אדם שהיו משבחין את המלך • נענה
אחד מהם ואמ' אף במקום פלוני (119a) כיוצא בו כך המקום או'
לישר' אף אתה כיוצא בי ואין כאל ישורון • וכנסת ישר' או' דודי צח
ואדום • והמקום או' לישר' מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב : ד"א הנך
יפה רעייתי במתן צדקה ובגמילות חסדים • רעייתי שאתם הולכים בדרכי
אתם אוהביי ורעיי : מה המקום רחום וחנון יי' ארך אפים ורב 475
חסד • מאריך אפו עם כל הבריות • גומל חסדים ונותן צדקה לכל באי
עולם • שנ' כי צדיק יי' צדקות אהב • לא נאמר צדקה אלא צדקות
הרבה מאכיל משקה צמאים מלביש ערומים פודה שבויים משיא יתומים
גומל חסדים שתהא דומה להקב"ה היה נותן צדקה וגומל חסד • אבל 480
איני יודע מתן שכר לנותני צדקה • הצדקה ישר יחזו את פנימו • הישר

הוא הקב"ה שכן הוא או' אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא • ונאמר
 על ידי ירמיה כה אמר יי' אל יתהלל חכם בחכמתו אם אין מכיר מי
 שבראו היאך הוא חכם ואף ברשעים יש חכמים בעיניהם • בני אדם
 שהכירו חמה ולבנה והמזלות • מה חמה יתירה על הלבנה וחילקה אותה
 על החדשים • והתקינו החדשים על תקופות החמה נוהגות כמה שהתקינו
 485 לא חסר ולא יותר • חכמים הם להתקין תקנה הגדולה הזאת לידע מעשה
 האלהים ברקיע • ולא ידעו להכיר מי שבראם גם את העולם כולו חכמים
 הם לבנות מדינות ופלכים ובתים לעשות כלי זיין ולכבוש את המים
 בלפדנים לא דרך ולא שביל מהלכין ברוח על פני המים • ולא חכמו מי
 עשה אותן ומי משיב את הרוח • חכמים הם לתקן לאחרים ולא מתחכמין
 490 לתקן נפשן • חכמים הם בכל • ובדבר אחד הם טיפשי • ובאחת הן
 מאבדין חכמתם שלא הכירו את האלהים • ובאחת יבערו ויסכלו מוסר
 הבלים עין הוא בנהינם ודולקין מה שבה לאילו בחכמתו : אל (119b)
 יתהלל הגיבור בגבורתו • אף הרשעים נקראו גיבורים • הוי גבורים לשתות
 495 יין ולהגביה ולעשות מלחמה • ומה הן נבורים אילו הצדיקים שכובש' את
 יצרן • שני' ומושל ברוחו מלוכד עיר • שני' מושלין ביצרן לעשות רצון
 קוניהם • וכן הוא או' לא בגבורת הסוס יחפץ • אלא במה רצונו • רוצה
 יי' אתו יריאיו : אל יתהלל עשיר בעושרו • אם אינו נותן צדקה וגומל
 חסד מנכסיו אז אין לו לתקלה : וכן הוא או' עשר שמור לבעליו לרעתו :
 500 ואבד העושר ההוא בעינין רע • שעינו רע כנגד גבאי צדקה • א"ל תו
 לעניים או לשבויים להברות אבילים ולקבור מתים • והוא מנוף בהם
 ומקללם • ואו' להם אין להם מלאכה לעמול ולאכול • לפיכך אין עשרן
 מקיים בעינין רע • שהוא עונה את הגבאי צדקה • ובמה הוא שבחו של
 אדם השכל וידוע אותי • כי אני יי' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי
 505 באלה חפצתי נאום יי' : עשית כל המעשים האלה הרי אתה כיוצא בי •
 רצונך עשות צדקה שהיא חביבה לפני מן הקורבנות • שני' עשה צדקה
 ומשפט נבחר ליי' מזבח : חטא אדם ישוב ויתן צדקה וימחול לו • בחסד
 ואמת יכופר עון • אם לאדם אלף ריבוא אין עומדין לו בשעת צורכו
 בצרתו • שכן הוא או' לא יועיל הון ביום עברה • ומי עומד לו איסר
 510 אחד שהוא נותן שני' וצדקה תציל ממות • כל הנותן צדקה א"ע"פ שהוא
 חטא ונתן הקב"ה רשות למלאך לשלוט בו שכן אותה צדקה שנתן
 מקדים למלאך ואינו מניחו לשלוט בו • ולא עוד אלא דוחפו וכופתו על
 פניו • ומפיים עליו ויאמר א"ע"פ' שחטא ונתנה רשות למלאך לשלוט

- בו אני קדמתי רשותי קדמה רשותו • כדוי הוא הצדקה שנתן לרעבים
 515 אילולי שהאכילן היו מתים : הוא כיסה ערומים אילולי הן מתים •
 כדוי הוא הצדקה הנפשות שקיים להציל נפשו ממות • וכן הוא
 או' מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק חימה עזה : איסר אחד או
 לחם שאדם (120a) נותן אל יאמר בעצמו הוא יודע הסומא הזה מי
 נתן • או' המקום את הספרים אני משלם על ידיו : ר' עקיבא או' משלו
 520 אם יהי דניסכום לבעל הזמות הרי לבו נס הלווה להגמון כמה יהא לבו
 נס ומשתבח • ואם הלווה למושל הגדול על אחת כמה וכמה • אילולי
 שהדבר כתוב כל האומרן חייב מיתה : אומ' הקב"ה נפשך תהא דניקנום
 ויהא שמח בחיים טובים • תן לעני שכך הוא או' מלוה יי' חונן דל • או
 יכול שהוא משלם לו כדרך בשר ודם • הרי אנו מוצאים בבעזו כמה
 525 נתן לרות מלא קומצו קמח קלי מה מצינו ששילם • מה או' בשלמה
 שלשים כור סולת וששים כור קמח בשכר הקומץ ההוא • הפועל הזה
 עושה מלאכה כל היום ובא לבית הכנסת ונתן משכר פעלו • המקום
 מעלה עליו כשנתן נפשו לעניים • שאין שכר הפועל אלא נפשו • שני'
 ואילוי הוא נושא את נפשו : הגוזל שכר הפועל מעלין עליו כאילו גזול
 נפשו • הא למדנו משכרו של בועז שאין סוף למתן הצדקה : ארבעה
 530 דברים שאתה אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיים לעולם הבא • כיבוד
 אב ואם וגמילות חסדים והצדקה והבאת שלום שבין אדם לחבירו ותלמוד
 תורה כנגד כולם • ומה הוא שכרו לעולם הבא חלקו עם אברהם יצחק
 ויעקב • שני' האדם הגדול בענקים כן אמרו לאברהם אבינו נשיא אלהים
 535 אתה בתוכינו שהיה גדול עליהם כאלהי ומה שכר נטלו על כך שכיבדו
 את אברהם נותרה מהם פליטה רחב וכל כתיב מהם הלכו לאפריקי אף
 פלטו במלחמה הכל בזכות אברהם • שני' האדם הגדול בענקים הוא
 והארץ שקטה ממלחמה : מה ענין זה אצל זה • מלמד שלא שקטה
 המלחמה אלא בזכותו של אברהם שנהגו בו כבוד : ומה אם הכנענים
 540 על שכיבדו אותו עמדה זכותו להם על אחת כמה וכמה לבניו שהן
 מכבדין עכשיו כאילו היה חי ביניהם • ומה זה שלא עשו כי אם מעט
 ולא עשו כמעשיו עמדה זכותו להם : בניו שהן הולכין בדרך (120b)
 על אחת כמה וכמה • ואוהבין את המקום ועושין צדקות וגמילות חסדים
 אם לרשעים עמדה זכותו לצדיקים לא כל שכן • ולמה נקרא שמו חברון
 545 קרית ארבע • קריה של ארבע גיבורים • ענר אישכול וממרא ואברהם
 יצחק ויעקב שני' האדם הגדול • האדם זה אדם הראשון הגדול זה

- אברהם • יצחק ויעקב שנקראו גדולים • באברהם כת' וי' ברך את אדני
 מאד ויגדל • ביצחק כת' ויגדל האיש וילך הלוך ויגדל • ביעקב כת'
 ויגדלו הנערים • הרי יעקב ועשו • כשם שחל השם על יעקב כך היה ראוי
 שיחול על עשו • עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי שיקרא 550
 ישר' : עשו היה ראוי להעמיד מלכים • יעקב היה ראוי להעמיד כהנים :
 הברכות ראשונות ראויות לעשו ואחרונות ליעקב • לאה וזלפה ראויות
 לעשו ורחל ובלהה ראויות ליעקב ונטלו ממנו כל המתנות האילו מכר
 בכורתו ליעקב • מיד נאמר עליו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד :
 עשו פרק ממנו עול שמים • אף אלהים שנאו • שני' ואת עשו שנאתי :
 נטל את השם וחל על יעקב פעמים : פעמים אלהי יעקב ופעמים אלהי
 ישר' • ניטלה ממנו בכורה וניתנה ליעקב • זכה במלכות • וזכה בכהונה •
 ניטלה ממנו לאה וזלפה • וזכה יעקב בארבעתן לפי שדבר בדרכי אבותיו •
 שהן נותנין צדקה ונמילות חסדים ואהבים את המקום • ואף הוא זכה 560
 בכל המתנות האילו : ד"א קריית ארבע שנקברו שם ארבע אמהות •
 חוה שרה רבקה לאה • ומניין שכל ההולך בדרכיהן הווה חלקו עמהם •
 שני' מתן אדם מרחיב לו וגו' • ושרה אותו לעולם עם האבות שנקראו
 גדולים ומרחיב לו בעולם הזה • ומעכב הימנו את הפורענות : ר' עקיבא
 או' משל למה הדבר דומה לבני אדם שהיו חייבין למלך • ונתן להם זמן
 שיתנו לו חובו • ולא היו מקפדין לכבד את המלך ולהוליך לו דורון •
 והיה אחד מהן מכבד את המלך ושואל בשלומו בכל יום ומביא לו דורון 565
 (121a) והיה או' דרך ארץ הוא כבד הרופא לפני צריך • וכן יעקב או'
 כי אמר אכפרה פניו במנחה ואחרי כן אראה פניו : הגיע זמנו שלח
 המלך למשכן כל אותן החייבים לו • באו למשכן את האיש שביבדו •
 אומ' להם משאתם ממשכנין אותי יש בידי לשלם • הלך לפני המלך הלכו 570
 עמו • כיון שראהו המלך נתן לו רוח עד שלא הגיע • פשט המלך ידו
 ושאל שלומו תחילה ואו' לו הכנס לכאן • אילו שהיו חייבין למלך עומדין
 ורואין אותו בציודו • ואומרין מה ראה המלך לכבד את זה והלא הוא
 חייב אל המלך לא די שלא נתמשכן אלא עוד שקיבל כל הכבוד הזה :
 או' להן מפני שהיה מכבד את המלך ומביא לו דורון ומשכים ושואל 575
 בשלומו • ואתם לא כבדתם אותו ולא שאלתם בשלומו הרי אילו שהלכו
 למשכנן רואין אותו וישב והן שמחין שלא משכנהו • והיו או' אילו משכננו
 את זה שכך הוא אהוב ומכובד על המלך היינו מתים שפרענו אוהבו על
 מלך • מי גרם לאיש הכבוד הזה הדורון שהיה מביא למלך • התחילו כל

- 580 אותן חייבין מטפחין על: פניהם ואומרים למה לא עשינו כך: ומהו הדורון של הקב"ה צדקה • שכן אומ' עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח • כן הנותן צדקה אפילו היה בידו עבירה ונחתם דינו לאובד ונתנה רשות למלאך הממונה על הפורענות לילך ויפרע ממנו אין וכו' • כדלע"ל: והקב"ה אומר לו צדקה תציל ממות • יכול להיות מקבל פני שכינה בכל יום • שנ' חסד ואמת יקדמו פניך • והקב"ה או' למלאך של פורענות אל תיגע בו • מצאתי לו זכות למחול על כל עונותיו: וכן הוא או' על ידי אליהו ותקרב לשחת נפשו וחיותו לממיתם אם יש עליו מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם יושרו ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר • מי שיש בידו תשע מאות ותשעים ותשעה עברות זכות אחד שעשה היה מעכבת ממנו את הפורענות בעולם הזה ומנחילו לעולם (1216) הבא •
- 590 אם אין למי שיתן לו צדקה מניין שאם לא באין אצלו שילך אחריו • שנ' צדק צדק תרדוף • רדוף אחר משפט וצדקה לעשותו • שנ' רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד: וכן מצינו באברהם אבינו שהיה מקדים לקבל את האורחים העוברים והשבים וזכה לקבל מלאכי השרת • ומה שכר זכה לקבל על הצדקה שהיה עושה שא' לו הקב"ה כי כל אשר רואה לך אתננה: עוד ערך שלחן לבניו ארבעים שנה: ועוד השיבו הקב"ה כי ידעתיו למען יצוה את בניו וגו' • וכן במשה: א"ל משה גדול כח הצדקה שכל מעשיו של משה לא נשתבח אלא על הצדקה ועל הדין • וכן בדוד או' עשה משפט וצדקה לכל עמו • וכן מלכת שבה כשראת גדולתו של שלמה לא שבחתו אלא על הצדקה שנ' וישימך יי' למלך עליהם לעשות משפט וצדקה: וכל דור שיש בו צדקה וגמילות חסדים אף אילו כל מעשיהן רשעים אין גזר דינם ליאבד • מנלן ממיכה • שהרי מיכה עשה ע"ז • ויהי לו הלוי לכהן • ורצו מלאכי השרת לרוחפו • או' להן הניחו לו שפיתו מצויה לעוברי דרכים: אילו היה דור המבול
- 605 ואנשי סדום עושין צדק לא היו אבודין • וכן מפורש על סדום • א'ע"פ' שהיה בידם כל עבירות לא נחתם גזר דינם אלא על שלא רוצין ליתן צדקה שנ' גאון שבעת לחם היה לה ולבנותיה: יד עני לא החזיקה • ומניין לאנשי המבול כסדום • בסדום הוא או' זעקת סדום ועמרה כי רבה • ובאנשי דור המבול כת' כי רבה רעת האדם בארץ • מה סדום יד עני לא החזיקה • אף אנשי דור המבול כן לא הכירן מי שבראם ולא רצו לעשות צדקה לפיכך אבדו מן העולם שכן אליהו או' מבלי משים' לנצח יאבדו כך היא מידת הרשעים א'ע"פ' שהמקום להם אין מכירי

- אותו • שני לזה רשע ולא ישלם אפילו הצדיקים אין כל יגיען אלא
 צדקות • שני צדיק חונן ונותן : אינן שביעים מן המצות • ובפני הרשעים
 615 קשה מצות (122a) לעשות • שני ראמות לאויל חכמה • קשה בעיניהן
 ליתן צדקה ולגמול חסד • יריאים לחסר ממונם שהן תלמידיו של נבל •
 שאמ' ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזווי
 ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה • כך הרשעים או' מה טוב
 שאני נותן לעניים את שלי • אין הקב"ה יכול ליתן להם אלא לפי שהוא
 620 שונאן לא נתן להם • ואני אתן לשונאיו של הקב"ה • ואינן יודעין שהכניסן
 לניסיון נותנים לאדם : וכן הוא או' אפס כי יהיה בך אביון • לא יחדל
 מקרב הארץ • לכך נקראו נכסין • שהן נכנסין מזה ונותנין לזה • כיצד
 יתקיים שני כתובין אילו • אלא הקב"ה נותן לך נכסים אם אתה עושה
 מהן צדקה הרי נכסך קיימין לך • אם יבא עני ויאמר תן לי צדקה ולא
 625 נתנה היכנס תחתיו כי לא יחדל אביון מקרב הארץ : וכן חנה אמרה
 שביעים בלחם נשכרו שלא רצו ליתן צדקה לעניים ממה שהיה להם :
 ורעבים הרלו שעשו צדקה מדוחק נתן להם המקום שעשו בריוח : ר'
 יונתן או' העושה מצוה מדוחק סופו לעשותו מריוח • והמבטל מצוה
 מריוח סופה לבטלה מדוחק : פתח תפתח ליתן עד שלא תפתח ליטול :
 630 שתי ידות הן • הנותן צריך ליתן הודייה מן הנותנין ולא מן הנוטלין :
 שתי ידות הן • אחת מלמטה ואחת מלמעלה • יד העני מלמטה ויד בעל
 הבית מלמעלה • צריך ליתן הודייה שהייתה ידו עליונה ולא תחתונה :
 ד"א פתוח תפתח • כל הנותן צדקה לא לעצמו בלבד הוא מטיב אלא
 לכל הבריות מסוף העולם ועד סופו • לכך נאמר פתח תפתח • אם פתחת
 635 ירך לעני את פותח מן השמים להוריד גשמים • שני יפתח יי' לך את
 אוצרו הטוב מן השמים וגו' • הא נמצא זה מטיב לעצמו ולכל הבריות •
 לא יאמר אדם מחסר אני נכסיי אם אתן לעניים • יסתכל אדם כל מה
 שאינו מחסר אינו מוסיף • שער הראש והזקן שהן מסתפרין (122b) לעולם
 מגדלין והגבניים אינם מסתפרין לעולם ואינן מגדלים • וכן נמשלו ישר'
 640 לרחל שגוזזין אותם והיא מגדלת צמר • בכל שנה ושנה • החזיר אינו
 נגזז ואינו מוסיף • אף נתת צדקה לא משלך נתת אלא משל הקב"ה •
 שני לי הכסף ולי הזהב • וכן הוא אומ' כי ממך הכל מידך נתנו לך :
 וכן היה ר' אליעזר אומ' כבדו למלך משלו שאתה שלו • וכן היה ר' מאיר
 או' תן לו משלו שאתה ושלך שלו : ומניין אתם אומרים שבזכות הצדקה
 645 הגאולה באה ובית המקדש נבנה שכן ישעיה אומר ציון במשפט תפדה

- ושביה בצדקה • במשפט תפדה זה הגאולה ושביה בצדקה אילו הגלויות •
 בזכות הצדקה הגלויות מתכנסות • ומניין אתה או' שמתן צדקה ענותן שלום
 בעולם שני' והיה מעשה הצדקה • שהרי הוא או' כי תמעול מעל שוה
 פרוטה • ופרוטה מן שמנה באיסר הוא אלף וחמש מאות • ושלישים ושש
 650 פרוטות מן שמנה באיסר מן ארבעים ושמנה פונדיונים בסלעים • ומה
 מרובה מידת הטוב או מדת הפורענות הוי אומר' זו מדת הטוב • ומה אם
 מי שמעל בקודש שוה פרוטה הרי הוא משלם אחד מאלף וחמש מאות
 וששה • הנוטל צדקה שאין סוף לשכרה על אחת כמה וכמה יטול • אחאב
 הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום • אלא מנע מפיו סעודה אחת •
 655 ולא מנעה לשם שמים אלא היה מתענה על עצמו • כמה סעודות נתן
 לו המקום • על אותה סעודה שמנע מפיו נתן לו ארכה • כל ישר' שמונערן
 מפיהן ומפי בניהן ונותנין לעניים על אחת כמה וכמה : ומניין אתה
 או' אדם שנפל ממנו פונדיון או עריסות ומצא עני ומפרנס אותו בה
 מעלין שקיים נפש המועל בקדשים בלא ידיעה משלם אלף וחמש מאות
 660 ושלישים וששה (123a) א'ע'פ' שלא היה יודע ומי שהוא זוכה בלא ידיעה
 אינו דין שיתן לו שבה יותר והזוכה בלא ידיעה שקבל שכר המכוון
 לזכות על אחת כמה וכמה שיטול שכר • וכן אתה מוצא כשחטאו ישר'
 לא היו ביניהם ובין הסדומיים אלא צדקה • שני' ואחותך וגו' אילו המתן
 של צדקה שהייתם עושים • כמעט כסדם הייתם רעים מהן • שני' לולי יי'
 665 צבאות הותיר לנו שריד וגו' • ולא עמד לישר' בימי המן • אלא צדקה
 שהיו עושין • שני' ואהי להם למקדש מעט : ומניין ידענו שהיה הצדקה
 מעט שמה • שני' לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט שהייתם מחזיקים
 ידי עניים • אבל סדום ידענו ואביון לא החזיקה • וקטנה היא הצדקה
 בכל מקום הוא מפרש עליה שהיא גדולה • לא נאמר כמעט אלא שהיא
 670 קטנה מפני עושה איסר או דינר או סלע אינו דומה שנוטל עליו שכר •
 אבל לפני המקום אין גדולה שהיא נכנסת מפני השכינה • ומניין אתה
 או' צדקה שהגוים עושין תולין חטאיהן • שני' צדקה תרומם וגו' • צדקה
 שעשה עשו היא גרמה לו שקיבל מלכות יותר • שכן הוא על חגי שהיו
 הנביאים מצטערים על ישר' ואומר' אימתי יגיע קיצנו • אמ' להם עוד
 675 אחת מעט • עד עכשיו יש להן שתי מלכויות שיעבדו אותן עול מלכות
 יון ועול מלכות אדום • ומה זכות היה ביון בזכותו של יפת שחם על
 כבוד אביו כמה שני' ויקח שם ויפת את השמלה • ואין כלום טועה לפני
 האלהים ואינו מאבד שכר בריא • אמ' יעמד מדי מיפת ויקבל מלכות מאה

ושמונים שנה בזכותו של יפת אביהן שכיבד שעה אחת אביו * עמדה מלכות
 680 אבי : ועמד חגי ואומ' האלהים עוד קיים לה עוד אחת מעט היה מלכות
 של עשו שהיה בידו שתי מצות שהאמין באביו ואמ' לו הברכה אחת היא
 לך אבי * הוא מה (123b) לחגי עוד זכות אחר אני נותן לעשו שהיה
 בוכה ומבקש מאביו הברכה שהאמין באביו מעט היא צדקה * וכי עשה
 צדקה מימיו * אלא מה שנ' ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו * אמ'
 685 הקב"ה כד"י היא האמנה שעשה שאתן לו מלכות * הא אף לרשעים צדקה
 תולה * ומה עשו שעשה עם אביו א'ע'פ' שלא היה צריך שהיה יצחק
 עשיר ונתן לו הקב"ה המלכות בשכרו עלה עליו המקום שעשה צדקה *
 ישר' שהן מפרנסין עניים על אחת כמה וכמה הרי למדנו שאף לרשעים
 צדקה תולה : וכן דניאל או' לנבוכדנצר נזר דין נכתב עליו בשמים *
 690 ואין מעכב לפורענות אלא צדקה שנ' וחטאך בצדקה פרוק * קיבל הימינו
 נבוכד נצר * ושלח איגרות ואמ' כל העניים יבאו ויתפרנסו מנסכי המלך *
 ותלה לו המקום שנים עשר חדש * אילולי שמנע עצמו מן הצדקה לא
 באת עליו הפורענות : לסוף שנים עשר חדש הגביה עצמו ורוחו * כיון
 שראוה שנכנסו לפלטיין שלו חיגרין וסומין אמ' לעבדיו מה הן עושין
 695 פמליא שהבאתם לי * א"ל הן עניים שאמ' לך דניאל לפרנס שתלה לך
 האלהים * אמ' להם מה הוא יכול לעשות לי שרפתי ביתו באש * עליו
 הכת' או' לפני שבר גאון * ומניין שנתלו לו שנים עשר חדש שכן הוא
 או' לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכות וגו' * אמ' לו הא בתוקפך
 עשית תעמוד לך גבורתך * ודע שכחה של צדקה גדול מן רוח הגבוה *
 700 וכן הוא או' טוב מעט בצדקה * ויפה לך הצדקה מכל ארצך ומכל כסף
 וזהב וכל גאונך לא יעמד לך עוד * וכל כך למה נתעסק בו המקום לא
 שהיה כלום * כל הגוים כאין נגדו אלא להודיע כחה של צדקה : ד"א
 תרומם : צדקה שישיר' עושין מרוממת אותך על כל אומות העולם * שכן
 הוא או' ונתנך יי' עליון על כל הארץ : ד"א צדקה תרומם וגו' * היא
 705 גורמת להקב"ה שהיו כל האומות מרוממין ומנטליין אותן ומביאין נקרונות
 וכפרימין * שנ' והבואו מכל אחיכם (124a) מכל הגוים מנחה וגו' *
 ד"א צדקה תרומם וגו' * שהיו ישר' מקלסין פני שכינה והוא שרוי עמהם
 בארץ * שנ' והתהלכתי בתוכם * וחסד לאומים * החסד והצדקה שהגוים
 עושים חט הוא להם 'בוגי' דימוסיות ומרחצאות שירחצו בהם עניים
 710 ועשירים הרי גומל' חסדים הרבה * ומה חטא יש להם בכאן אלא בזמן
 שהן גומרין את הביניין אומ' נעשה מקום לע"ז ונמצאת זכותן חובה *

אילולי כן שבר גדול היה להם ואמ' אם בזכותן הן חוטאים כשהם חוטאין
 על אחת כמה וכמה • ד"א צדקה תרומם גוי • כמה שנ' וגם את הגוי אשר
 יעבודו דן. אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לבא לקחת לו גוי מקרב
 715 גוי • רשעתן של גוים עליהן • כמה שנ' וברשעת הגוים האלה • וחסד
 לאומים חטאת • החסד שעשה יצחק הוא הזכיר רשעתן של גוים עליהם •
 ואיה החסד שעשה יצחק שפשט צוארו לסכין שנ' מצא חן במדבר עם
 שרידי חרב : ד"א צדקה תרומם גוי • צדקה שעושה ישר' היא עומדת
 להם לעתיד לבא • וחסד לאומים חסד שישר' עושין היא עומדת להם •
 720 ומביא את הנאולה • שנ' וזכרתי לך חסד נעורייך : ד"א החסד שעשה
 דוד הוא מזכיר על אומות העולם עונותיהן שנ' ואכרות להם ברית עולם
 חסדי דוד הנאמנים • ואו' והוכן בחסד כסאו • שהצדקה וגמילות חסדים
 היא גורמת לשכינה שתשרה ביניהם : ד"א וחסד לאומים חטאת • החסד
 שעשה יוסף לאומות שיזכרו עונותם שיבא עליהם רעב שקיבל יוסף את
 725 המלכות • ואיזה חסד עשה יוסף בבית שנ' ויוסף היה רועה את אחיו •
 וכי רועה היה והלא בבית המדרש היה שנ' כי בן זקונים הוא לו • אלא
 בשביל שהיה עתיד לפרנס את אחיו קראו רועה עד שהוא אצל אביו :
 ד"א וחסד לאומים • צדקה שעשה אברהם היא גרמה לבניו שהיו מתגדלין
 בין האומות • שנ' ומי גוי גדול • ומי גרם להם הצדקה (124b) שעשה
 730 אברהם • וחסד שעשה אברהם הוא גרם להביא פורענות על האומות •
 הלא עשרים דור היו עם אברהם ולא היה עליהם רעב וכשעמד אברהם
 מיד ויהי רעב בארץ : ד"א וחסד לאומים חטאת • החסד שעשה בן
 הדרד ונעמן הוא חזאל גרם להם שיגלו • אמ' להם הקב"ה אילו עובדי
 ע"ז וכבדו אותי ואתם מכעיסין אותי וכן מצינו בבלדן החסד שעשה היה
 735 קצף על חזקיהו וזכרו עונותיהם של ישר' שנ' הנה ימים באים ונשא
 את כל אשר בביתך • וכן כשעשו אנשי נינוה תשובה נפקדו עונותיהם
 של ישר' • וכן מיכה אומ' שמעו עמים שהגוים עושין וישר' אינן עושים :
 ד"א וחסד לאומים החסד שהגוים עושים לישר' שיזכרו עונותיהם • שכן
 או' במלך מואב ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו על ויהי
 740 קצף גדול על ישר' : ד"א צדקה תרומם גוי אילו ישר' שהן מרוממין
 בעולם הזה ומביאה אותם לעולם הבא • וכן משה או' וצדקה תהיה לנו
 כי נשמר לעשות וגו' • ובכל מקום הוא מלמד על הצדקה • שכחה גדול
 מכל המצות : וכן מפר' בכתובים וצדקה תציל ממות • ומהו עונשן של
 מונעי עשרים וארבע קללות כנגד עשרים וארבע ברכות הרי הן מפורשות

- 745 על ידי דוד עשרים וארבעה קללות שג' הפקד עליו רשע ושטן יעמוד
על ימינו בהשפטו יצא רשע וגו' • יהי ימיו מעטים וגו' • יהיו בניו
יתומים וגו' • ינקש נושה וגו' • יבוזו זרים יגיעו וגו' • אל יהי לו מושך
חסד וגו' • תהי אחריתם להכרית • יזכר עון אבותיו אל יי' וגו' • יהיו
נגד יי' תמיד ויכרת מארץ זכרם : וילבש קללה במדיו : ותבא כמים
750 בקרבנו • תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יהגרה : הרי עשרים וארבעה
קללות : על מי הקללות באות על מי שג' עליו יען אשר לא זכר : רואה
יתומים לא נתן כלום היה לו להזכיר שלא ימות ויהיו בניו יתומים
ויתבוזה נכסיו וכל מה (125a) שיש לו • ויהיו אף הם מבקשים צדקה
ולא יהא אדם נותן כלום ומרחם עליהם : וכן הוא או' וכי תראה ערום
755 וכיסיתו • אם ראית צריך להתכסות אל תסתכל בו אלא הסתכל בבשרך
ואו' מה אנו ומה הוא אני והוא בשר ודם אכסנו אם אצטרך וכס
אותי : באים עניים רעבים אכסנו אל תהפוך מהן • אם הכסת פניך
מהם חשוב שאתה בשר ודם • ומבשרך אל תתעלם • וכן הוא או' כל
אלמנה ויתום לא תענון • אם תענה אותו שומע אני לראשונות ופורע
760 על האחרונות : לא רציתם לעשות צדקה על היתומים ועל האלמנות אני
אראה אתכם שאין אדם שאין לו יתומים ואלמנות והרה אפי והרגתי
אתכם בחרב : נותני צדקה מביאין שלום לעולם • שג' והיה מעשה
הצדקה שלום • ובעבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם : מונעי הצדקה
מביאים חרב לעולם • וכמה עונשן של מונעי צדקה עשרים וארבעה קללות :
765 ושכר נותני צדקה עשרים וארבע ברכות • שכן הוא או' על ידי ישעיה
אז יבקע כשחר אורך וגו' • אז תקרא ויי' יענה • וזרח בחשך אורך •
ונחך יי' תמיד • ובנו ממך חרבות עולם • אז תתענג על יי' • יכול
בטירוף • ת"ל והיה מעשה הצדקה שלום • יכול לשעה ת"ל ועבודת הצדקה
השקט ובטח עד עולם • ומניין בשבוע' ת"ל כי פי יי' דבר • הרי עשרים
770 וארבעה ברכות לנותני צדקה כנגד עשרים וארבעה קללות למונעי צדקה •
והמונע עצמו מן הצדיקים מפסיד ארבעים ושמונה חלקים מרחיק ממנו
עשרים וארבעה ברכות ומדבק בו עשרים ארבע קללות : הנותני צדקה
נקראים פרנסין להקב"ה • שג' הנך יפה רעייתי במתן הצדקה הנך יפה
בגמלות חסדים ואין רעייתי אלא פרנסים • מעלה אני עליכם כשאתם
775 מפרנסין את העניים • כביכול לי אתם מפרנסין : ד"א הנך יפה רעייתי •
הקב"ה אומ' לישר' אתם מפרנסין אותי • שג' את קרבני לחמי • יכול
יש לפניו אכילה (125b) ושתייה • ת"ל לאישי • לאישים אתם נותנים •

א"כ למה נאמר לחמי • אלא אמ' א'ע'פ' שאתם נותנים לאישים מעלה
 אני עליכם כבני' מפרנסין לאביהן : ד"א את רעייתי אתה מרצין אותי
 780 לכל האומות • בשבילכם אני מטיב לכל באי עולם : ד"א הנך יפה
 רעייתי • וכנסת ישר' אף היא להקב"ה :

מז) הנך יפה דודי כשאתה נפרע מן האומות אף נעים כשאתה נותן
 ידידיך ליריאיך : ד"א הנך יפה דודי • כשאתה תולה לכל באי עולם •
 אף נעים שהיו הצדיקים מקבלין מעשיהן לפי מעשיו : אף ערשינו רעננה •
 785 אילו עשרת השבטים שגלו לפנים מנהר סמבטיון • כמה שנאמ' בפאת
 מטה • שלא שייר המקום מהם אלא אחד משבעה ואחד משמנה • כמה
 שנ' בפאת מטה • והפאיה של מטה אחד • הרי לך שתי פיאות : ושתי
 יריכים וארבע רגלים • והמטה כולה להיכן הלכה לה לפנים מרמשק :

יז) קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים • למד הקב"ה שבחו של
 790 שלמה • שבנה בית המקדש לשבע שנים • ובנה לשלש עשרה שנה : קורות
 בתינו ארזים • אילו הקורות שהביא חירום משה לשלמה : ד"א קורות
 בתינו ארזים אילו שערי ניקנור • שהביא אותן בים • ואבד אחד מהן
 ועשה המקום נס • כיון שהגיע ניקנור לנמל של יפו הקציפה הגל • וי"א
 אחת מן החיות שבים בלעה אותם • כיון שהגיע ניקנור לנמל פלטה
 795 אותה • ועמדה בים שלשה ימים עד שלא עבר את כולה : ד"א קורות
 בתינו ארזים • זה קבורת משה • שנ' וירא ראשית לו • כי שם חלקת
 מחוקק צפון • אין צפון אלא ארזים • שנ' וצפון בארז • רהיטנו ברותים •
 זה היה בית השכינה :

[פרשה ב']

א) אני הבצלת השרון • שהיא נאה כך ישראל נאים במעשיהם מכל
 האומות ד"א אני הבצלת השרון אין השרון אלא שהיא שרה למקום • למי
 805 שברא את העולם • שושנת העמקים • שאין שושנה בעולם נאה אלא
 שושנת העמקים • כדרך שהשושנה נאה כך ישר' נאים בזמן הבכורים
 שהיה שבת יהודה מביא והשיר בראשם ועטרה של זהב (126a) בראשן •
 הגיעו למקדש היו השלוחין מעטרין את בכוריהן הקריבו • היו מביאים
 ענבים ותאינים ותמרים והשיר היה מכה לפניהם והיו הסגנים והפחות
 והניזברין עומדין מפניהם • הגיעו לעזרה היו הלויים מכין בשיר ואומר'
 אורך יי' כי דיליתני מאד • לכך נאמר אני הבצלת השרון שושנת העמקים

810 שממנו שבה למי שברא העולם : ד"א אני חבצלת השרון • אימתי שרו
 ישר' למקום כיון שעלו ישר' מן הים אמרו שירה • ויש או' שושנת
 עמקים • זה היה נחשון שירד לתוך הים והיה מהלך במים עד שהגיעו
 המים בחוטמו • שנ' הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש : ויש או'
 שושנת העמקים בשעה שירדו ישר' לתוך הים בעימקי הים נכפפו מי
 815 בראשיהם עליהם והיו הימים בימונם ובשמאלם על גביהו • התחילו
 ישר' בוכים ומצטערין • ואו' מה מתונים והטעה כל הקהל הזה • או'
 הקב"ה עשיתי נסים לעמי ולא ידעו קח המטה אשר בידך והכה את
 הים וקרב הכיפין של מים ויחזרו המים למקומן וכך עשה משה • ומניין
 לך שכך היה הרי חבוק מפרשה נקבת במטיו ראש פרזיו ישערו
 820 להפיצני • אותה שעה העלה עליהם המקום וימרו על ים סוף ולא עשו
 אלא נותנין אחת מרגליהן ביבשה ואחת על הים והיו אומר' שירה • לכך
 נאמר אני חבצלת השרון : ד"א זה אברהם ששר למקום כשעלה מן
 כבשן האש • לכך נאמר חבצלת השרון : ד"א זה חנניה מישאל ועזריה
 ששרו למקום בשעה שעלו מתוך כבשן האש : ד"א זה דניאל בשעה
 825 שעלה מגוב אריות :

ב) כשושנה בין החוחים כדרך שהשושנה נאה בין החוחים • כך
 ישר' נאים בין האומות • אימתי נאים בשעה שעלו וצחלו ממצר'
 בחבצלת : ד"א כשושנה בין החוחים אימתי השושנה נאה כשהיא נראית
 למעלה מן החוחים אם נתחייבה (126b) השושנה הרוח נשבת בחוחים
 830 והן מכים אתה :

ג) כתפוח בעצי היער וג' • מה התפוח הזה כשאדם רואה אותו
 בסתיו אינו מכירו כיון שהוא מוציא עליו הנץ קודם את העלץ • כך
 היו ישר' עד שלא עמדו לפני הר סיני • כך קרמו ישר' המעשה לשמיעה
 ואמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע : ד"א כתפוח בעצי היער וגו'
 835 הרי ישר' אמרו למקום כדרך שהתפוח הזה נאה בתוך אילני סרק כך
 ברקונו של ע"ז לא היה מואב ועמון וצידון • לקיים מה שנ' בצילו חמדתי
 וישבתי ופריו מתוק לחיבי • אני חמדתי לדברי תורתך לא אתה כפפת
 אותי לא דומה בא לו מנוס לבא מעצמו • נחמדנו לישב בצילך • ופריו
 מתוק לחכי • אלו דברי תורה לקיים מה שנ' ממני פריך נמצא :

ד) הביאני אל בית היין זה דורו של משיח ודגלו עלי אהבה אילו
 840 האבות :

ה) סמכוני באשישות וג' • מה החולה הזה מצפה להרווחה כך

- ישר' מצפין לגאולה : ד"א למה נמשלו ישר' לחולה מה החולה אינו אוכל לא דבילה ולא פת בריא אלא פת כמה מיני * כך הדור הזה אינו מבקש מסכות ולא קולין וחמורין אלא טעמי האגדות ושיחת חכמים : 845
- (ו) שמאלו תחת לראשי * וימינו תחבקיני * זה משה כמה שני' מוליך לימין משה זרוע תפארתו : ד"א שמאלו תחת לראשי שבה לפני הקב"ה * השמאל מרחקת והימין מקרבת : ד"א שמאלי תחת לראשי אילו ענני כבוד שהיו מקיפין ישר' מלמעלה ומלמטה :
- (ז) השבעתי אתכם בנות ירושלם * איזה אהבה זה ירושלם שאמר הקב"ה לישר' בניתם את בית המקדש וחרב לא תבנו עוד עד שתשמעו קול מן השמים * לקיים מה שני' כנשוא נס הרים וכתקוע שופר תשמעו : אם תעירו אם תעוררו וגו' השבי' הקב"ה שלא לעמוד כנגד מלכות * כך נאמר בצבאות * במי שהוציא את צבאותי ממצר' * ד"א במה משביע אותן בצבאות בישר' שנקראו צבאות כמלך שהוא נודר בחיי בנו : בו (127a) באיילות השדה במי שהוא מזדעזע את המדברות * כמה שני' קול יי' יחול מדבר קול יי' יחולל איילות : ד"א בצבאות או באיילות השדה * אם מרדתם על המלכיות הרי דמיכם כצבי וכאייל :
- (ח) קול דודי הנה זה בא אילו הקולו' שעתידין לבא קודם למשיח : ד"א קול דודי הנה זה בא : כיון ששמע קול השופר עשרה זעזעות עתידין לבא ועשרה מקומות נהפכין ועשרה נשרפין * מלמד שאין הפתח נפתח כולו כאחד אלא אליהו בא לו לעיר אחת ונעלם מחבירתה ומדבר עם האישי ונעלם מחבירו :
- (ט) דומה דודי לצבי וגו' * יכול לצבי זקן * אמר' לעופר האילים שאין מגדלין לעולם זכר זקן * ועושה אותו אומרה : ד"א או לעופר * אין לעופר אלא עולם * כמה שני' מי מנה עפר יעקב * מלמד שנראה המקום לישר' בעולם * כך משל המקום את השכינה שהיא חוזרת למקומה : הנה זה עומד אחר כותלינו * מלמד המקום נראה מציל ומפיע : ד"א משגיח מן החלונות זה המשיח * שכיון שיבא שערי מזרח נפתחות לו * כמה שני' מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו * ולמה הוא בא ממזרח * מהיכן שהיום עולה * זה משיח מבני בניו של דוד שהוא משול כחמה * שני' כסאו כשמש נגדו : וכמה שאמ' עליו הכת' שהוא נעור כשהוא כולו ישן * אף הקב"ה כיון שהגיע את הקץ אמ' הכת' העירותי מצפון מאת המזרח שמש יקרא בשמי : ולמה הוא בא מן הצפון * אלא שגלו ישר' לצפון כביכול גלה עמהם הכבוד לצפון * בשביל כך נאמר העירותי

- מצפון • וכן אמ' יחוקאל והנה רוח גדולה בא מן הצפון • להיכן הוא
הולך לדרום • למקום ישיבתו • לכך נאמר לפתוח לפניו דלתים אילו
שערי מזרח • ושערים לא יסגרו אלו שערי הדרום :
- (י) ענה דודי ואמר לי וגו' • זו היא הגאולה • אין או' לאדם קום
אלא שהוא יושב • שהמשיח עתיד לחזק ידיהן של יש' שנתפרו במעשה
880 הטוב :
- (יא) כי הנה הסתיו עבר (127b) העיניו • הגשם חלף והלך לו אילו
ימי השיעבוד :
- (יב) הנצנים נראו בארץ • אילו מעשה הצדיקין • עת הזמיר הגיע •
885 זמנו של מלכות כמה שנ' זמיר עריצים יענה : ד"א ענה דודי ואמר לי
קומי לך רעייתי • כיון שיבאו למדבר שיגיע זכרן של מלכות מלאכי
המרום עונין עליהן • לקיים מה שנ' הידר כדרכים יענה : ד"א אמ' רב
נחמן קומי לך רעייתי ביום שאו' הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים :
(יד) יונתי בחגוי הסלע • אילו ישר' שהיה פרעה רודף אחריהן והגיעו
890 לים אין המקום מדבר עם שליח ציבור • אלא בזמן הציבור תחילה •
שכן הוא או' במשה מה תצעק אלי וגו' • וכן הוא או' ויתפלל שמואל
על ישר' לפני יי' • כיון שהשלימו עמו ענה אותו האלהים : ד"א יונתי
בחגוי הסלע זו כנסת ישר' שנמשלו כיונה • כשראתה רץ אחריה הים
סוגר מלפניה ושונא רודף אחריה • יצא פרעה כגיבור • והקב"ה יצא
895 כנגד פרעה ולא הודיע שהוא איש מלחמה עד שיעשה מלחמה
כנגד פרעה • כמה שנ' יי' איש מלחמה יי' שמו : יצא פרעה בשריון •
והקב"ה יצא בצדקה • שנ' לובש צדקה כשריון • יצא פרעה ככובע וקשת
וחיצים • והקב"ה יצא בצדקה ככובע • שנ' וכובע ישועה בראשו : בחיצים
לנונה ברק חניתך לאור חיציק יהלכו • וצלח פרעה על הסוס • והקב"ה
900 צלח כנגדו • שנ' והדרך צלח ורחב : ד"א בחגוי הסלע זו עמידתן לפני
הר סיני • כמה שנ' ויתיצבו בתחתית ההר • משל למה הדבר דומה
למלך שהוא מבקש אשה שלח שתינשא לו • קיבלה עליה • אמ' המלך
לראותה • ראה אותה • אומ' לי דברי ואני שומע דבריך באוני המלך •
והיה קולה ערב • לאחר כך הקב"ה לישר' הראיני מראיך זה הגאולה
905 שהביא הקב"ה לישר' בימי ר' שמעון ור' ישמעאל שהיה מעשה בשבעה
אנשים שהיו עולין לירושלם • מצא הראשון תמרה אחת • ואמ' יעלה
חבירי (128a) וכן השיני כך עשו כולם עד שהגיע השביעי • וניטלה עד
שהגיעו לבור • וחילקה ביניהם • עד עכשו היה קורא כור תמרה • כיון

910 שהגיע המעשה לפניהם אמ' כד"י הוא שתבוא הנאולה על ידיהן • על אלה נאמר הראני מראיך במעשים טובים השמיעי קולך במצות : ד"א השמיעני קולך : אמ' ר' אלעזר נתן כח לישר' בקולו של משה שהיה במער' יושב ודורש וכל ישר' עד שנים עשר מיל • כמה שנ' משה ידבר והאלהים יעננו בקול : ד"א השמיעני את קולך כל שאתם מתפללים לפני בקול גבוה כי קולך ערב בתפילתם :

915 (מז) דודי לי ואני לו וגו' • דודי לי בשעה שאמ' אנכי יי' אלהיך ואני לו כשאמ' והייתם לי סגולה מכל העמים : הרועה בשושנים • כשירעה את ישר' שנ' רועה ישר' האזינה וגו' • ידוע תדע פני צאנך • אילו עם הארץ ושית לבך לעדרים • אילו הנשיאים :

920 יז) עד שיפוח היום ונסו הצללים • כשתעבור פורענות מישר' : ד"א עד שיפוח היום כשתעברו ליתן גבול בני עשו • ונסו הצללים אילו בני לוט : טוב דמה לך דודי וגו' • זכור אני להם מעשה אברהם בין הבתרים :

925 (מז) אחוזו לנו שועלים אילו המצריים הזקנים • קטנים אילו בניהם שהיו רעין לישר' יותר מן הגדולים • שהיה נכנס לתוך ביתו של ישר' ורואה יונק ומייסרו • מחבלים כרמים אילו ישר' הגדולים : וכרמינו סמדר • אילו היונקים שכך כוונתם של מצריים אמרו הרי אנו הורגים קטנים והגדולים מתים והנקבות נושאות למצריים ונמצא זרעו של אברהם כלה מן העולם :

[פרשה ג']

930 (א) על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי • בשעה שהקריבו ישר' בחנוכה היו סבורין שהיא בית הבחירה • אמ' להן הקב"ה בקשתי ולא מצאתיו • אין אתם מקריבין בו מעתה אין קדושה אלא במקום שעקר אברהם את יצחק בנו אחותיו ולא ארפנו • זאת מנחתתי (1686) עדי עד וגו' :

935 (ב) אקומה נא ואסובבה בעיר • כשאמ' הקב"ה לישר' רב לכם טוב לכם את ההר הזה : אבקשה את שאהבה נפשי • במזבח שבנה משה ברפידים : ד"א על משכבי בלילות • א"ר יהודה בשעה שהיה דוד בורח מלפני שאול • בקשתי ולא מצאתיו בשעה שירד אחריו שאול למדבר : ד"א אקומה נא ואסובבה בעיר ששלח שאול רוכלין לארץ ישר' שאמרו לו הרי דוד מסתתר עמנו בין הבתולות :

940 ד) אהותיו ולא ארפנו • בשעה שהורידה מיכל בת שאול כביר העיזים על המטה והיה שאול סבור שהוא תפוס: ד"א אהותיו ולא ארפנו זה היה דוד שתפס את הגרזן מיד ארונה היבوسی ואמ' זהו בית הבחירה עד שהבאתיו אל בית אמי אל חדר הורתי בשעה שעלו בני ישראל להוסיף על המזבח ומצאו גולגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל הקב"ה את הקורבנות של ישראל:

ו) מי זאת עולה מן המדבר • וכי מן המדבר העלה אותן • והלא ממצר' העלה אותן • אלא מלמד על ישראל שהן חביבין לפני המקום כמוציאה שבני אדם מוצאין במדבר לקיים מה שג' ימצאהו בארץ מדבר: ד"א מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן • וכי כעשן היו • אלא מה העשן הזה כל מקום שהוא הולך מוצר • כך כל האומות מכירין בשעה שעלו ישראל ממצר': מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל • מלמד שלא היו חסירים כלום: ד"א מקטרת מר • זה אברהם • מה המר הזה ראש לכל הבשמים • כך אברהם ראש לכל הצדיקים • וכך אמ' לו הקב"ה להקריב לו את יצחק בנו בהר המוריה • ולבונה זה יצחק בדרך שמקטרין את הלבונה על גבי המזבח כך נעקד יצחק על גבי המזבח כלבונה • מכל אבקת רוכל זה יעקב כמה שג' ויאבק איש עמו: ד"א מקטרת מר ולבונה זה היה משה ואהרן מכל אבקת רוכל זה שבעים זקנים:

ז) הנה מטתו ששים גיבורים סביב לה • (129a) עשרים וארבע משמרות הכהנים • ועשרים וארבע משמרות ללוים • ושנים עשר שבטים: 960

ח) כולם אהווי חרב • מעשה הטוב כמה שג' ביעקב אשר לקחתי ביד האמורי בחרבי ובקשתי: וכי היכן מצינו שעשה יעקב מלחמה • ומה ליוסף יותר על אחיו • הבכורה אשר לקחתי מיד האמורי זה עשו שעשה מעשה האמרי • בחרבי זה מעשה הטוב ובקשתי זו תפילה: ד"א כולם אהווי חרב זה חרבו של אברהם שג' ויקח את המאכלת לשחוט את בנו • מלומדי שהם מלמדים בניהם • מלחמה • זה תורה • שג' על כן יאמר בספר מלחמות יי': הנה מטתו שלשלמה זה המשכן ששים גיבורים סביב לה ד"א מגיבורי ישראל אילו השבטים • שג' והחונים לפני המשכן קדמה • וגו': ד"א הנה שלשלמה מירושלם • מה מיטה זו שהיא מאהבת אדם 970 ואשתו כך היו אוהבין זה את בירושלם: ד"א הנה מטתו שלשלמה זה שלמה וראי ללמד על שלמה שהיה רודה בכל העולם • חור ונתמעטה מלכותו ולא היה שולט אלא על תרמור • שג' ויכו את תרמור במדבר •

חזר להיות שולט על ישראל בלבד • חזר שלא שלט על ישראל בלבד • חזר
שלא שלט אלא על מטתו • ואף על מטתו לא היה יכול לנוח בתוכה מפני
975 רוחות רעות • כולם אחוזי חרב ביום שישב ר' אליעזר בן הורקנוס שבו
ביום שמו איש חרבו על ירכו • מפחד בלילות שהיו מעבירין פורענות
מישראל :

ט) אפריון עשה לו המלך שלמה • שהשלום שלום • שלו זה
הארון • מעצי הלבנון • אילו הקרשים לקיים מה שני' שני אדנים תחת
980 הקרש האחד :

י) עמודיו עשה כסף • אילו העמודים מחושקים כסף • רפידתו
זהב זה הכפורת • ועשית כפורת זהב טהור : מרכבו ארגמן זו הפרוכת
של ארגמן • ועשית פרוכת תכלת וארגמן • תוכו רצוף אהבה אילו
הלוחות • מבנות ירושלם אילו האומות מה שעשו ישראל הן גרמו להם :
985 ד"א אפריון (129%) זו ברית העולם מבראשית מבית המקדש נברא •
שני' דבר ויקרא ארץ מציון מכלל יופי • עמודיו עשה כסף אילו ההרים
שהן עומדין על גבי הארץ כעמודים • רפידתו זהב זה הרקיע • פעלילו של
עולם • מרכבו ארגמן זה כסא הכבוד • תוכו רצוף אהבה • אילו נפשות
990 של צדיקים • שהן נתונות עמו במרום • שלשה הן שנכנסו לה לפנים
מזה • ומשה נגש אל הערפל • ולפנים ממנו צדק ומשפט • שני' צדק
ומשפט מכון כסאו ולפנים ממנו נפשות הצדיקים • שני' אשר בידו נפש
כל חי וגו' • והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך • רצוף
אהבה • נפשות הצדיקים שאהבו את הקב"ה שני' זרע אברהם אוהבי •
וכן הוא או' להנחיל אוהבי יש' מבנות ישראל והפרשות הן נפשות
995 מישראל מלאומות • ואין נפשות צדיקים מתערבות עם רשעים :

יא) צאינה וראינה בנות ציון • צאו וראו כל האומות יום שמחה
שעשה המלך שהשלום שלו • בעטרה שעטרה לו אמו • על הים כמה שני'
יי' ימלוך לעולם ועד • אמ' להם הקב"ה • כביכול אתם קשרתם קשר
מלכות בראשי • ביום התונתו זו עמידת הר סיני • שמחת לבו ימי
1000 המלואים : ד"א צאינה וראינה כל האומות ניסי פלאים שהוא עושה
לבניו • והכבוד והעטרה שהוא מתעטר ביום כינוס גליות • שני' ימלוך יי'
עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם • והלא שלו היא המלכות • שני' יי'
ימלוך לעולם ועד • יי' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו אלא שאמ'
לישר' כביכול אין לי מלכות ולא חיילות עד שהעמדתם והמלכתם אותי •
1005 אין אתה מוצא צבאות בספר יחזקאל לומר כל ימים שאתם בגולה אין

לי חיילות ומלכות עד שתחזור מלכותכם • שנ' ועלו מושיעים בהר ציון
 וגו' • ואו' והיתה ליי' המלוכה : ד"א ביום חתונתו אילו ימי המשיח •
 שנמשל הקב"ה לחתן שכן הוא או' ומשוש חתן על כלה וגו' • וביום
 (130a) שמחת לבו • בניינין בית המקדש • שנ' וגלתי בירושלם וששתי
 1010 בעמי : ד"א בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו שירדה שכנה לבית
 המקדש : שנ' וכל העם רואים כרדת האש והכבוד על הבית • וביום
 שמחת לבו • יום שחינך שלמה את הבית :

[פרשה ד']

- א. ב) הנך יפה רעייתי • אילו הזקנים • הנך יפה עיניך יונים •
 1015 מה העיניים הללו נתונות בגובה של ראש • כך דברי חכמים גבוהים
 בעיני האדם • מה העינים שהן מאירות כך דבריהן מאירין לישראל • מבעד
 לצמתך • אימתי הם משובחים כשאתם מצמיתין לפני לא עושין אגודות
 אגודות : ד"א מבעד לצמתך כשאתם עושין דברי תורה בצמתה : שערך
 כעדר העיזים • זה היה מעשה ניסים במשכן • שגלשו מהר הגלעד • אילו
 ישראל' שהלכו למדין : שערך כעדר הרחלים בביאתן של מדין זכין מעריות
 1020 ומע"ז בשגום : ולמה משל הקב"ה כעדר הקצובות שלא היה נבחר
 לקרבן אלא הקצובות כך לא נבחרו במדין שכולם מתאימות ושכולה אין
 בהם • שלא נשתכלו במדין לא בהליכתן ולא בביאתן • תני ר' מאיר לא
 נבחר מהם אלא ממאה אלף לכך שכולם מתאימות ושכולה אין בהם :
- ג) כחוט השני שפתותיך זה הפרוכת שהיה מבדיל בין כהן גדול :
 1025 ד"א כחוט השני • זה כניסתו של משה למשכן שנ' וישמע את הקול
 מדבר אליו מעל הפרוכת מבין שני הכרובים : לכך נאמר ומדברך נאווה :
 ד"א ומדברך נאווה אילו הנביא' : כפלה הרימון רקתך אילו יושבי
 המדרשות • מבעד לצמתך • זה הציץ שהיה בין עיניו של אהרן :
- ד) כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות במקום שהיו ישראל' נותנין
 1030 הזיות למקום אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגיבורים • זה היה אברהם
 שאמ' לו המקום אנכי מגן לך • ונתן לשלמה בנו אלף המגן :
- ה) שני שדייך כשני עפרים זה משה (130b) ואהרן • הרועים
 בשושנים זה יהושע וכלב :
- ו) אלך לי אל הר המור • זה היה אברהם • אל גבעת הלכונה זה
 1035 היה יצחק :

ז) כולך יפה רעייתי ומום אין בך • זה היה יעקב : ד"א אלך אל הר המור זה אברהם ושרה שנ' ויקח אברהם את שרה אשתו • כולך יפה רעייתי ומום אין בך זה היה יעקב שלא היה בהן רשעים ובעלי מומין :

1040 ח) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי איזהו לבנון זהו בית המקדש שנקרא שמו לבנון • ולמה נקרא שמו לבנון • אלא שכל מי שהיה עולה לשם ובידו עון לא היה זו משם עד שיהיו עונותיו מתלבנות כשלג לקיים מה שנ' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו : ד"א אתי מלבנון כלה כשהגליתי את השכינה מבית המקדש הגליתי אתכם עמה : תשורי מראש אמנה • שהאמנתם בי בתחילה : מראש שנור וחרמון • זה הליכתן במדבר ארבעים וחמש מסעות • אריות מהררי נמרים • אילו מלכים • שהעבדת ביניהן שהיו רעים מאריות ונמרים :

1050 ט) לבבתיני אחותי כלה • לבבתיני באחת מעיניך • משל למה הדבר דומה לתינוקת בת מלכים ששלח המלך אחריה ראה אותה באחת מעיניה ושבחה אילו ראה כל הגוף על אחת כמה וכמה • לכך נאמ' לבבתיני אחותי כלה : ד"א לבבתיני אחותי כלה • את נתת לי את הלב שאהיה מלך על הבריות :

י) מה יפו דודיך אחותי כלה • ביום שהקריבו ישר' בשילה ובנוב ובגבעון : וריח שמניך מכל בשמים ביום שגמרו מלאתן מהבמות :

1055 יא) נופת תמופנה שפתותיך כלה • זה משיח הצדיק שהוא עומד מיהודה : ד"א זה משה מלחמה שהוא עומד מיוסף ואינן מקנין זה לזה לקיים מה שנ' אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יקנא את אפרים : דבש וחלב תחת לשונך זה יעקב שבירך (181a) את השבטים : וריח שלמותיך כריח לבנון :

1060 יב) גן נעול אחותי כלה • זה הקץ שהיה נעול מישר' : ד"א גן נעול אחותי כלה אילו קיצי דניאל הספר החתום :

יג) שלחך פרדם רימונים זה הפרדם של רימונים שהוא כך היו ישר' נאים ומעשיהם הולכין חוץ מהן • ולמה נמשלו כפרדם רימונ' • מה הרימון הזה גודעו פורעו • כך ישר' כובשין עצמן במצרים וכשהגיע הקץ פרעו עצמו ויצאו : ד"א פרדם רימונים זה הקטרת • כפרים עם נרדים שהיה כפרה עליהם :

יד) נרד וכרכום קנה וקנמון • זה היה בצלאל זה הלויב שעשה להר סיני והראה אותו מעשה המשכן כאלו עשוי למעלה : ויש או'

המקום הראה למשה וירד והראה לבצלאל והסכים בצלאל לדעת האלהים :
 1070 ד"א קנה וקנמון זה היה אהרן וחור * כמה שנ' ואהרן וחור תמכו ידיו
 מזה אחד ומזה אחד :

טו) מעיין גנים באר מים חיים * זה מעיין שהמקום עתיד לטהר
 את הצדיקים בו לקיים מה שנ' ואת דמי ידיחו מקרבה : ד"א מעיין
 גנים באר מים חיים נוזלים מן לבנון מה הטובה הזה שהוא נותן טיפה
 אחת בכוס או בקדירה ונוזלה * כך המקום עתיד לטהר את ישר' מע"ז

1075 ונילו עריות ושפיכות דמים * או יכול יאמרו הצדיקים על הקלות הוא
 מוחל אבל על החמורות לא הוא אומ' אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא
 אל גילולי בית ישר' * ואו' לישר' כטומאת הנידה היתה דרכם לפני אילו
 אמ' כטומאת נבילה או כטומאת הארץ לא היה להם טהרה לעולם :
 1080 ד"א ונוזלים מן לבנון אילו הנביאים שעמדו בבית המקדש :

טז) עורי צפון ובואי תימן * מיכאן אתה או' הצדיקים לעתיד לבא
 אינן צריכין לא אפרסמון ולא כל מיני בשמים רוח צפון מכבדתו וזוחלת
 לפניהם כל בוסמני גן עדן : ד"א עורי צפון ובואי תימן שהרוחות
 עתידות להכניס ובאה זו עם זו * הדרום או' אני מביאה גלות תימן וכל
 הגדר וכל הדרום * (1316) והצפון או' אני מביאה גלות צפון וכל
 1085 הצפון והמקום נותן שלום ביניהן והן נכנסין בפתח אחד לקיים מה שנ'
 באתי לגני אחותי כלה :

[פרשה ה']

א) אריתי מרי עם בשמי וגו' * אריתי מורי עם בשמי אילו הן
 שער הקרבנות * אכלו רעים שתו ושכרו דודים * אילו הן אוהבי המקום :

1090 ב) אני ישינה ולבי ער אילו הן גלות בבל * מי זאת הנשקפה
 כמו שחר זה גלות משיח : יונתי בחגוי הסלע זו גלות מצרים : ד"א
 אני ישינה ולבי ער * זה היה העולם נדמה לישן הזה והרחוק עליו
 המקום ועוררי : רבי עקיבא היה או' למה היה העולם דומה לבעל הבית
 שעשה כלים ולא פתחן שהיו בריאים כבר * חזר ופתחן * אני ישינה

1095 ולבי ער * זה הגאולה שהוא דומה לישן והמקום מעוררו * כמה שנ'
 הערותי מצפון ליאתי ואחר ממזרח שמש וגו' * והמקום מעורר הגאולה
 מן הדרום תחילה ואחר כך מן המזרח ומן הצפון הרי רוח צפון לדרום
 והדרום לצפון כל זה לייבש את המעיינות המים חוץ משבעה נהרות :
 כל עץ פרי שיזבחו שם לע"ז ויבשו * ד"א אני ישינה ולבי ער זה

- 1100 נאולת מרדכי ואסתר : ד"א אני ישינה ולבי ער המקום או' לישר'
 אני ישינה ולבי ער פתחי לי אחותי רעייתי : א"ר אלעזר ביום שאו'
 מלך בבל כל בית שיהא פתוח היו נכנסין ובוזזין אותו * וכל בית
 שהוא נעול אל תכנסו בתוכו ונעלו ישר' בתיהן * לפיכך שילח המקום
 נביאים לישראל ואמ' להם פתחו בתיכם עד מתי אתם יושבים באפילה *
 1105 ד"א פתחי לי אחותי הרי זו לימי גוג שישר' עתידין להיות טמונים
 במערות ובמחילות והקב"ה מרתיק עליהן : שמעון בן שטח היה אוכד
 שהקב"ה או' לישר' פתחי לי אחותי והן מסתכלין והמקום עושה להם ניסים
 והם רואים את המשיח עומד בראש מדבר מואב ועמו ארבע מאות איש
 והמקום נותן להם נאולה לקיים מה שנ' ונתתי להן (182a) את כרמיה
 משם * והמחילה נפרדת להם משם ממדבר מואב לחורב וישר' נוטלין
 1110 והולכין את הזיון ממדבר חורב שהשם כתוב בו * ובאין ונוטלין עמון
 ומואב לקיים מה שנ' אדום ומואב משלוח ידם * ובני עמון משמעתם :
 א"ר יוסי כדרך שהלגיננו עושי' להם בית חמדה כך חורב עושי' לישר' בית
 חמדה הרי מלכי צפון שומעין שנהרג עמון ומואב וכולן מתכנסין ובאין
 1115 וקובעין המלוכה בדמשק ומלכי המערב והדרום מתכנסין אף הן באין
 ונוטלין עיצה במדין וישר' מצירין להניח את החכמים שבמדין אי איפשר
 ולהניח את אחיהן שבירושלם * ומה אליהו עושה כל המדבר שהוא הולך
 מירושלם למדין שכל מי שנכנס חיה רעה עושה לו המקום ניסים * והוא
 בא ועומד לפני משיח במדין * והמשיח נפטר משם * ואליהו עומד * באותה
 1120 שעה הוא מוציא את ספר הישר שכל התורה הזאת אינה אלא שירה
 אחת מתוכו הארץ נפתחה מתחתיהן ושורפין ונעשה להם שם גדול *
 נמצאת מקיים פתחי לי אחותי רעייתי והמשיח בא לו ממדין ונוטל כל
 ביותה וכן לדמשק וגוטל ביותה * לקיים מה שנ' ישא את חיל דמשק *
 עד שלא תפול מלכות אדום * והפתח נפתח שם לרומי לקיים מה שנ'
 שם ירעה עגל : שראשי נמלא טל * אמ' להם הקב"ה אדם דומה לישן
 1125 הזה ואני עוררה הרי מלכי מזרח מתכנסין לתדמור וישר' באין מרומי
 ומקריבין לירושלם שבעת ימים * והקב"ה משיב הרוח ואמ' לישראל חזרו
 לתדמור כנגד מלכי המזרח * ומלכי הגוים או' נותן לישר' לבנות בית
 המקדש והן באין לשורפו והקב"ה יוצא ונלחם עמהם * לקיים מה שנ'
 1130 ויצא יי ונלחם בגוים ההם והמשיח בא לו לצור ולצידון ולתדמור
 ולבירי * לקיים מה שנ' אדום ומואב משלוח ובני עמון משמעתם *
 (182b) וכל האומות היו עתידות לשמוע והן מתכנסות ובאות על פונה

ועל עכו והן בוכין על סביבות עכו פרוסות וכל הירדן וכל ישר' מראין
 לחבוש הזה שבאפילה והמקום קורע את הרקיעים ומראה לישר' כסא
 הכבוד • לקיים מה שנ' ומעיי המו עלי והיו מתפללין והוא מקבלן •
 לקיים מה שנ' פתחי לי אחותי רעייתי :

(ו) **אני לדודי** בפתח שיראה לי והן מתפללין והקב"ה מעמיד להם
 חמה כדרך שהעמיד ליהושע בן נון שהשביע ביום ההוא לפניו ואחרי זה
 משיח : דודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו שהוא מוציא קרח וכל עדתו :
 בקשתיו ולא מצאתיו הרי השכינה מסתלקת לשמים וישר' סבורים שהוא

מחיה להם את המתים • לכך נאמר קראתיו ולא ענני • ד"א קראתיו ולא
 ענני • בשעה שנסתלקה השכינה בימי ישעיה עשרה פעמים עד שלא
 נסתלקה השכינה מן הכרוב האחד לכרוב השני מן הכרוב השני למפתן
 הבית כמה שנ' וירם כבוד ה' מעל הכרובים על מפתן הבית וממפתן
 הבית למזבח • כמה שנ' וראיתי יי' עומד על המזבח • וממזבה לחומה •

שנ' ראיתי את יי' עומד על החומה ומחומה לגג • כמה שנ' טוב לשבת
 על פנת גג ונו' • ומפנת גג להר הזיתים • כמה שנ' ויעמד כבוד יי'
 על ההר אשר מקדם לעיר : מהר הזיתים למדבר • כמה שנ' טוב לשבת
 בארץ מדבר • מן המדבר לשמים • כמה שנ' השמים שמים ליי' : הרי
 ישר' מבקשין את השכינה והיא לא חוזרת עד שיגיע הקץ • לכך נאמר
 קראתיו ולא ענני :

(ז) **מצאוני השומרים הסובבים בעיר** • כיון שנסתלקה השכינה
 באו מלכיות • ושרפו בית המקדש שהוא משול ככתובת : ד"א
 מצאוני השומר' הסובבים בעיר ביום שניתנה רשות למלאכי השרת שיהו
 עמהן על החומה ביום • שנ' על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים •
 (133a) אמ' ר' חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי בו ביום נתנה רשות
 לגבריאול ליפרע מן המלכיות לקיים מה שנ' מקול המון נדדו עמים וכן
 הוא אומר קול המון בהמון דמות עם רב זה הקב"ה הוא דמות עם
 רב יי' וכלי זעמו לחבל כל הארץ • ואחר כך יריע אף יצריה על
 אויביו יתנבר :

(ט) **מה דודך מדוד היפה בנשים** הכשרים שבאומות אומרים
 לישראל למי שאתם עובדים נלך עמכם • כמה שנ' אז אהפוך את כל
 העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם יי' ולעבדו שכם אחד : למה
 נאמר שככה השבעתנו • אלא שעתידין לישבע להקב"ה ולישר' שלא לילך
 אחר ע"ז מעתה : א"ר אלעזר הרי אתה למד שאברהם יום שהכה את

המלכים כמה שנ' אל עמק שוה שנשבעו לו כל האומות שלו לילך אחר ע"ז מעתה ובמקום שנשבעו לו לאברהם כך הן עתידים לישבע למקום ולמשיח שלא לילך אחר ע"ז מעתה • לכך נאמר שככה השבעתנו :

(י) דודי צח ואדום דודי צח שאני נותן את התורה • ואדום שהוא נפרע מן האומות : 1170

(יא) ראשו כתם פז • בשעה שהוא מביא את היסורין על ישר' לנקותם מעון קווצותיו תלתלים זה היה המזבח :

(יב) רוחצות בחלב • אילו המדרשות :

(יג) לחיו כערוגת הבושם אילו הלוחות • שפתותיו שושנים • אילו האגרות : 1175

(טו) שוכיו עמודי שש • ביום שנכנס משה ועמד לפני הכבוד :

[פרשה ו']

(א) אנה הלך דודך • ביום שנ' ויתן מזבח תחת ההר שהיה ישר' סבורים סיני קדושת עולם ולא יהיה אלא קדושת שעה :

(ב) דודי ירד לגני • ביום שירדה האש לקרבנו של הבל ולקרבנו של נח • וכן בנדב ואביהוא וכן בקרבן מנוח ושלמה ואליהו לכך נאמר דודי ירד לגנו : עוד אחת הוא עתיד לירד כמה שנ' כן ירד יי' צבאות לצבא על הרי ציון ועל גבע • מכאן הן או' בעלייה שברא הקב"ה כשברא את העולם כן ירד על הר סיני וכן הוא עתיד לבא לקיים מה שנ' כן ירד יי' צבאות לצבוא על הר (1836) ציון :

(ג) אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים • כביכול אין הקב"ה מקרבן באהבה • אמ' אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים • כבני אדם שלא טעמו עבירה מימיהם :

(ד) יפה את רעייתי כתרצה • כשאדם משבח את אשתו או' לה נאה קומתך ותרצה : שערך כעדר העיזים • כבר אמרנו :

(ו) שינייך כעדר הרחלים • מה הרחל הזו שכולה קדושה • כך ישר' קדושים : עדר הרחלים לאהל מועד הצמר לפעמונים והקרנים לשופרות • והרשעים נמשלו לכלבים שאין הנייה מהן • שנ' כולם כלבים אילמים • מה הכלב הזה שהוא את האדם ביקש ממנו אדם נדמה למרוט אינו יכול לכך נמשלו לכלבים שאין בידם מעשה טוב :

(ז) ששים המה מלכות • זה היה אברהם ויוצאי יריכו • ושמנים 1195

פיגשים אינו יוצאי התיבה • ועלמות אין מספר • אילו המשפחות שאין להם מספר :

ט) אחת היא יונתי תמתי וגו' • אימתי כששלח משה מרגלים • מרה ראו בשעה שהגיעו לחמת • אמ' משה אל תכנסו כנגבים אלא והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ • התחילו האמוריים אין כאן לא באו 1200

אילו אלא לקצץ את האילנות ולשרוף את הערים • יצאו השלוחין אחריהן ונכנסו האמוריין אליהם היו אחימן ששי ותלמי רודפין אחריהן עד שהגיעו למישר צל חמת שביהודה • וכלב נפל לו אחורי הגדר וכיון שמצאן שהגיעו בישר' עמד וצוח צווחה אחת ונפלו כולם לפניו וטפת לפניהם • או' להם מפני מה באתם בשביל חמשה רימונים ואישל אחת • אמרו לו לא בנו שאמרתם הערים אנו שורפין • כשבאו לפני משה הוציאו דבת הארץ רעה • אמרו שם ראינו את הנפילים בני ענק • אמ' להם כלב סם תסם שטמה כנסת ישר' שנים עשר • לכך נאמר ראוה בנות ויהללוה :

י) מי זאת הנשקפה כמו שחר זן גלות משיח כדרך שהשחר יוצא ואפילה בורחת לפניו • כך האפילה בורחת על המלכיות כשיבא משיח : 1210

ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר • יפה כלבנה ברה כחמה • מה נלגל חמה והלבנה שהן באין בפרהסיא • כך כשתגלה מלכות המשיח תגלה בפרהסיא לעולם : ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר • כשהקב"ה מביא טובה לעולם בהשקפה הוא מביאה • שנ' וישקף יי' אל מחנה מצר' :

ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה : מה השחר הלבנה והחמה לא מאורו של זה דומה לזה ולא הליכתו של זה כהליכתו של זה כן אין הצדיקין שוין לעתיד לבא אלא אדם מקבל לפי מעשיו מה החמה והלבנה שהן מבררין את הפירות כך המקום מברר את הצדיקים :

יא) אל גינת אגוז ירדתי • לראות באיבי הנחל זה אברהם • לראות הפרחה הגפן זה יצחק הנצו הרימונים זה יעקב ושבטיו שנכרתה ברית לאבות כמה שנ' שבועות מטות או' סלה : ד"א אל גינת אגוז ירדתי • הם ישר' שנתקדשו לפני הר סיני שנמשלו כאגוז :הזה אם הקשתי כולן מפעפע כך ישר' נוחים אגוז : א"ר יוסי בר' יהודה מי שלא

ראה אגוז ואינו יודע מה • סבור שמא כלין הוא עצים פעפע הרי אותו אגודות של אוכלין • כך ישר' האומות שאין מכירין אותו או' בעוונותיהן הן לוקין בדקו אותו והן מוציאין אותן אגודות אגודות של מצות • 1225

יב) לא ידעתי נפשי שמתני • יעקב שהלך לחרן שנ' וישא יעקב

רגליו : א"ר יהודה בן בבא מניין אתה או' שהראה לו הקב"ה מלכיות
 1230 שהן עתידות לשעבד את בניו • שנ' וירא והנה באר בשדה זו כנסת
 ישר' • והנה שם שלשה עררי צאן רובצים עליה זו מלכיות בבל ומדי
 ויוון • ונאספו שמה כל העדרים זו מלכות הרשעה שהייתה מכתבת
 טרוניא מכל לשון : ד"א לא ידעתי נפשי שמתני אילו ישר' שהיו במצר'
 שהיו מצפין לגאולה • וכשנאלו המקום הושיבן בענני כבוד • אמרו ישר'
 1235 הרי אנו (1346) יושבין עם המלך ברכב שלו • לכך נאמר מרכבות עמי
 נדב : ד"א למה ידעתי נפשי שמתני אילו ישר' בימי ברק ודבורה שבאת
 גאולה על ידיהן • ד"א עמי נדב זה היום שנתרבו ישר' למשכן : ד"א
 ואף לעתיד לבא אהבם נדבה :

[פרשה ז']

א) שובי שובי השולמית שכל באי עולם עתידין להשלים להקב"ה
 1240 והוא נותן להם הימין כדרך שנתן להם במתן תורה : ר' אלעזר שובי
 שובי השולמית שהם המתים עתידין להחיות ולעמד זה אחר זה כדרך
 שמלכו דורות כך הן באין דורות דורות : ר' אליעזר או' כולם באין
 כאחת מלך ומלך בדורו על כסאו • נשיא ונשיא בדורו : כמחולת
 המחנים זה דורו של אלישע שהיה ממחולה ודור מחננים : א"ר יהודה
 1245 יכול כי מה מנהגו לעולם הבא כרשעים • אמ' לאו אלא שעתידין לעמד
 מחננים מחננים מחולות מחולות • ומושיבן למקומן : רור הולך ודור בא •
 זה דור של אליהו ושל אלישע שיעצו ברעב • ודורו של אבשלום שנהרג
 במחנים :

ב) מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב • מה הן פעמים • אילו
 1250 הרגלים שנקראו רגלים פעמים ואשורים • כמה שנ' תמוך אשוריי
 במעגלותיך בל נמטו פעמי • אימתי כשהיו ישר' נאות • כשהיו עולין
 לרגל בירושלם בזמני המועדות כמה שנ' שלש פעמים בשנה וגו' • ונאמר
 שלש רגלים תחוג לי בשנה : ד"א מה יפו פעמיך בנעלים • כשארם רואה
 ברגלו של חבירו היו או' להם כמה נאה רגלך במנעל • כך כשיטלו
 1255 ישר' את הכבוד כל האומות היו או' להם לא היה הכבוד נאה אלא
 לכם • לכך נאמר בת נדיב כמה שנ' בהתנדב עם וגו' • ד"א מה יפו
 פעמיך אמ' הקב"ה לישראל בת נדיב בת אברהם : מעשה ידי אמן
 למעשה הדיוט :

ג) שררך אגן הסהר זה השית שלא חסר נסכים בטנך
 ערימת חיטין סוגה בשושנים * 1260

ה) צוארך כמגדל • זו סנהדרין : ענייך בריכות בחשב' (135a)
 אילו החכמים כשהן מתכנסין לעיצה ואין אדם יודע מה הן יוצאין והדבר
 נודע לרבים : אפך כמגדל צופה פני דמשק • זה היה בית יער הלבנון •
 שהיה אדם בראשו ומונה כמה בתים יש בדמשק :

ו) ודלת ראשך כארגמן הם הדלים שבישר' שהן עתידין לבושין
 כמלכים האילו שהן לבושין כארגמן : ד"א ראשך עלייך ככרמל • כדרך
 שעלה אליהו בהר הכרמל וגזור על הקב"ה וקיים • כך העניים והדלים
 שבישר' כל שיש בידו מצוה אחת עתיד להיות גזור על המקום והוא
 מקיים • מלך אסור ברהטים זה היה יעקב • ויצג את המקלות אשר פיצל
 ברהטים : ד"א מלך אסור ברהטים • זה משה שנטל שלו על המים •
 שנ' עלה אל הר המוריה הזה הר נבו : 1270

י) וחכך כיון הטוב זה היה שאול שהזכיר ליהונתן בנו בן נעות
 המרדות : דובב שפתי ישינים • אבא יודן איש גזר היה או' אילו היו
 קין והבל שהיו תחילת העולם והיה קין בעל דובב להבל • או' קין להבל
 כך העולם נוהג במי שהמקום אוהב לו נותן אלא מה שעשה אדם אבינו
 שהשליטו על בריותיו כדרך שברא את העולם תחילה • כך נתן לו חנם •
 אבל מיכאן ואילך אינו נותן אלא למי שהוא אוהב • מתוך כך נפלה
 קטטה ביניהן • נתנו הבל תחתיו • א"ל המקום אל תחמול עליו על זה
 הרשע • חס עליו הבל • אמ' לו המקום אתה חסתה עליו והוא יהרגך •
 לכך נאמר ויקם קין שהיה למטה • מניין אתה או' שגילה לו המקום
 מקום שהרגו והוא נובך שגשפך דמו • ולא עלו צמחין עד עכשיו • לכך
 נאמר דובב שפתי ישינים • ראה כמה גדולה חיבת קין והבל וגביע של
 בנימן :

יא) אני לדודי ועלי תשוקתו • כדרך שאמרתי לחוה אמכם • ואל
 אישך תשוקתך • כשתהיו חוטאים אתם ועלי תשוקתכם • שכן מתחמדין
 וחזורין למקומן • ואין תשוקה אלא (135b) תחמודות • הרי אתה אומר
 עלה שישק מלך מצר' ויקח את מגיני הזהב אשר עשה שלמה • והלא
 זבוב היה שמו ששק אלא שהיה מתחמד מתי ימות שלמה שהיה יודע
 שאין בנו שליט כמותו • כיון ששמע שלמה מיד ויקח את כל אוצרות
 בית י"י ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את מגיני הזהב :
 יב) לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים • הרי משיח בא לעולם 1290

ואו' להם לישר' הגאולה בא לעולם : והן מתכנסין ובאין כיתות כיתות
 כת ראשונה כיתות זקנים שאינן יכולין לילך • שנייה נשים וטרף • עליהם
 הכת' או' :

1295 (ג) נשכימה לכרמים נראה אם פרהה הגפן וגו' אילו עושה
 המלחמה :

1300 (ד) הודודאים ניתנו ריח אילו בני אדם של מעשה הצדקה כשם
 שדודאים נותנין ריח בעולם הזה • כך בני אדם של מעשה ושל צדקה
 נותנין כבוד בעולם : על פתחינו כל מגדים • א"ר יוסי זה אליהו בא
 ואמ' להם לישר' אני אליהו • והם אומרים לו אם אתה אליהו החיה לנו
 מתים • ולא מתים שאין אנו מזכירין • אלא מתים שאנו מזכירין : ועוד
 א"ר יוסי אם יבא אליהו ואני או' לו פירש לי פרשת נדרים שנדרת לי
 אתה • חדשים וגם ישנים :

[פרשה ח']

1305 (א) מי יתנך כאח לי יונק משדי אמי • זה רוח הקדש של
 משה : אנהיגך אביאך אל בית אמי תלמדני • אילו שבעה דברים
 שהמשיח עומד ומראה לישר' בראשון מראה להן גן עדן • בשיני מראה
 להן כסא הכבוד • בשלישי מראה להם קרח וכל עדתו : ברביעי מראה
 להן גיהנם • בחמישי מראה להם רשעים • בשישי מראה להם צדיקים •
 בשביעי מראה להם צדיק עתיד להחיות :

1310 (ה) מי זאת עולה מן המדבר מתרפפת אל דודה • משל למה
 הדבר דומה למי שנשא אשה ואמ' לה צאי התקדשי לי במדבר • כיון
 שיצאת למדבר אמ' לו שאוני על גבך • מי האשה הזאת כנסת ישר'
 ומי הוא המלך מלך מלכי המלכים (136a) הקב"ה • כיון שיצאת למדבר
 אמרה לו שאני ישאנו על אבירתו : תחת התפוח עוררתך • ר' חנינה
 1315 היה או' צוה לנו משה למעון לסוכות והיה הענן מתקרב אצל ישר' והן
 טוענין עליו נשיהם ובניהם עבדיהם ואמהותיהם וכלותיהם אף סוסים
 פרשים ופרדים והיה הענן מקיף את ארץ מצרים שהוא מהלך ארבעים יום
 כהרף עין • ולכך נאמר שמה חבלתך אמך ושמה חבלה ילדתך • שהיתה
 הארץ מתחבלת כחבלי יולדה :

1320 (ו) שימני כחותם על לבך • בשעה שנ' ויקרא אליו מלאך יי' מן

השמים ויאמר אברהם • כחותם על לבך כחותם על זרועך • כדרך התפילין
הללו שנותנין על זרועותיהם של אדם ואין בהם מום • כך אין ביצחק
מום : כי עזה כמות אהבה • עזה הייתה האהבה שהקב"ה אהב את
ישר' בימי סנהריב • שנ' הוי היורדים למצר' לעזרה ועל סוסים וגו' •
1325 אמ' עשר מכות שהביא הקב"ה עליהם כדרך שהביא על פרעה ועל
מצר' • שנ' ומטהו על הים ונשאו בדרך מצר' : ר' נתן או' הרים במטה
יד על השירים • שנ' הוי אשור שבט אפי ומטהו בידם זעמי : קשה
כשאל קנאה • קשה הייתה הקנאה שהכנים אליהו כנגד ישראל שנ'
קנא קנאתי לוי' אלהי ישר' צבאות כי עזבו בריתך בני ישר' וגו' •
1330 היה לו לאליהו לילך למקום שעמדו אבותיו ויבקש רחמים על ישר' ולא
עשה כן • אמ' לו הקב"ה צורכך בקשת לך שוב לדמשק • וכן הוא או'
ביחוקיהו יהיה שלום ואמת בימי • א"ל הקב"ה צורכך בקשת • נחמו
נחמו עמי יאמר אלהיכם • ואין אתם צריכין לתפלתו של אליהו • רשפיה
רשפי אש שלהבת יה • עתיד זיוון של ישר' להיות יוצא כאש מתחת
1335 כסא הכבוד • שנ' והיה אור ישר' לאש וקרושו ללהבה וגו' • א"ר
חנינא בן אחיו של ר' יהושע יש נהרות של אש שהן עוברין לפני השכינה
כנהרות של מים ומעורבין באש וכשנתנה רשות (1636) לגבריאל לשרוף
את כל חיל סנהריב ניתנה רשות ללויתן לחבל את כל הנהרות • לכך
נאמר רשפיה רשפי אש שלהבת יה :

1340 (ז) **מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה** • איזו היא אהבה
זו האש שהיא מגדלת על גבי האישים • שנ' ויהי ברד ואש מתלקחת
בתוך הברד • ד"א מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה • עבירה
מכבה את המצוה ואינה עבירה מכבה את התורה : ד"א מים רבים
וגו' אילו בני אדם שבוטחין בעושרן ובממונם • שנ' בוטח בעושרו בו
1345 יפול : אם יתן איש את הון ביתו באהבה שאהבתי אתכם אי איפשר
את כל הון ביתו באהבה בוו יבוזו לו : שנ' ביתאל מים והעי מקדם
שעתידין כהנים מבני בניו של אברהם להיות עומדין ונושאים כפיהן על
הקהל ומברכין אותן בשם המפורש.....

1350 (ח) **אחות לנו קטנה** • זה הייתה סדום ובנותיה שהיה לה שדים
ואינה נותנת צדקה לעניים ואינה מפרנסת את האביונים • מה נעשה
לאחותינו ביום שידובר בה לפורענות • ואילו הן חמשה כרכים • ויהי
גבול הכנעני מצידון וגו' • ד"א אחות לנו קטנה וגו' זה דורו של
חוקיהו שהין דומין לאשה נאה שאין לה שדים כך היו נאים ולא היו

- מעשיהן טובים: מה נעשה לאחותי ביום שידובר בה לפורענות * זה דורו של אחיקם: 1355
- (ט) אם חומה נבנה עליה טירת כסף וגו' * משל למה הדבר דומה לאחד שאמ' לחבירו על מה ימחול לך המקום על ע"ז שבידך או על גילוי עריות הרי זבולו: אבא אלעזר בן גיגי איש ברק אומר למה הדבר דומה לאחד שהיו אומרים עליו איש פל' חכם ואין ענווה בידי * איש פל' עניו ואין חכמה בידו * א"ל הכת' הריני נותן חכמה וענווה:
- (י) אני חומה ושרי כמדגלות * אמרה כנסת ישר' אני איני כדורות הראשונות לא כאנשי דור המבול ולא כאנשי דור הפלגה ולא כאנשי סדם * אבל אנו חכמים יש צדיקים יש בי מכלכלין ומפרנסין יש בי (137a) שנ' אני הייתי בעיניו כמוצאת שלום:
- (יא) כרם היה לשלמה בבעל המון * אילו עשרת השבטים שבאו עליה גוים המונים שנ' הוי המון עמים רבים וגו' * נתן הכרם לנוטרים * זה נבוכדנצר שעמד והחריב את ירושלם ושרף את ביתו באש והגלה את ישר' לבבל שנקראו כרם שנ' כי כרם יי' צבאות בית ישר' וגו' איש יביא בפריו וגו':
- (יג) היושבת בגנים זו כנסת ישר' שהיא דמוה לגינה בן גנות אחרות * לפיכך אין הקב"ה מוסר את גנתו ביד אחרים * חברים מקשיבים לקולך השמיעוני אילו חכמים ותלמידיהן שהן מפרשין מקרא בפני עצמה ומשנה בפני עצמה והלכות בפני עצמן אגדות בפני עצמן אמ' להן הקב"ה חברים חברים לקולך השמיעוני:
- (יד) ברח דודי * כבוד ישראל אימתי יום ששכר בלק את בלעם לקלל את ישר' שנ' אדום מקדם ופלשתים מאחור ויאכל' וגו' * זה עמלק * ויאכלו את ישר' בכל פה * אילו החמסנין והגזלנין: א"ר הגדול באותה שעה שלח עמלק ולקח את כל אלופי אדום ונתן להם אלף אלפים דינרים לכל אחד ואחד מאותן החיילים שהיו מאלופי עשו * לפיכך היה יושב ודורש את כל התיבה למפרע: ד"א האלף לך שלמה * למלך מלכי המלכים שהשלום שלו ומאתים לנוטרים את פרוי אימתי יום שעמדו עליו עמון ומואב נתן להם מאתים דינ' ואמ' להם שמרו לי שלא למרוד עלי לפיכך נהגו המלכה שכיון שנהרג אחד מהן את חבירו ובא וישב על כסאו היה בוחן דינסטם: ד"א ברח דודי * ברח כבוד ישר' אימתי יום שאמר בלעם לבלק בנה לי בזה שבעה מזבחות וגו' * כשם שבנה שלמה בטהרה והעלה בטהרה כרי שתהא תפילתו נשמעת: ד"א ברח דודי
- 1360
- 1365
- 1370
- 1375
- 1380
- 1385

אימתי יום שכריתי ברית עם ארחומו והעלו שני טלאים אחד לצפון המזבחה לשם ארחומו ואחד לדרום למזבחה לשם ירושלם : ד"א ברה דודי אימתי בימי אחז בן יותם בן עוזייהו שלא (1376) קיים את התורה וגזר על ישר' שלא יתעסקו בתורה • שנ' צור תעודה חתום תורה בלימודי : 1390

מנחם הוא ושמנה מאות תלמידים מלובשים סריקונין של זהב ובא חנן בן מטרון ובעינן בו ביהודה אחיו של מנחם והרגו ועלה אלעזר והתלמידים עמו וחתכו מניות מניות אותה שעה שלחו אנשי אורחמו והושיבו קסתרא על ירושלם והיו מטמאין כל הנשים שהיו בתוכה • ועלה אלעזר והתלמידים עמו והכו כל אנשי קסתרא אותה שעה נפלה מחלוקת בירושלם • על אותה שעה אמרו ברה דודי ודמי לך לצבי או לעופר האילים :

ס"ל"ק מ"דרש" ש"ר ה"שירים

CORRECTIONS AND NOTES TO AGADATH SHIR HASHIRIM.

IN the corrections and notes to the text of the *Agadath Shir Hashirim*, which has appeared in this REVIEW (Vol. VI., pp. 673-697, and Vol. VII. pp. 145-163), frequent use was made of the following works, which therefore it will be convenient to quote by initials. They are:—

1. MS. De Rossi (in Parma), No. 626, the first five leaves of which contain fragments of our text which have been copied for me by M. Alberto Orvieto, the present Rabbi of Parma. The variations which this MS. offers are marked with F.

2. The *Yalkut Shimoni*, who in his compilations to the *Song of Songs* often made use of the *Agadath Shir Hashirim*. That this *Yalkut* does not always refer to the editions was already recognised by R. Meir Benveniste in his *סוּת אֶמֶת*. I shall quote this *Yalkut* with the initials YS., giving, when referring to *Shir Hashirim*, the number of the paragraph and the page (of the Frankfort edition). Of course, all these references refer to the second part. To references to other parts of this *Yalkut* the numbers I. or II. will be added, the former including the whole of the Pentateuch, the latter extending over the *Prophets* and the *Hagiographa*.

3. *Yalkut Machiri*, of which we have now the *Yalkut* on Isaiah=YM.Is., printed by Mr. J. Spira (Berlin, 1894); the *Yalkut Machiri* on the Minor Prophets (MS. in the British Museum Harl., 5705)=YM.MP., and the *Yalkut on Psalms* (Oxford MS., Cat. Neubauer, 167)=YM.Ps.

4. The *Midrash Haggadol* to the Pentateuch, MS. in my possession = MH.

5. The Commentary on *Song of Songs* by R. Moses b. Samuel Ibn Tabbon (Lyck, 1874)=MT. In this Commentary passages are occasionally given from *בְּרֵאשִׁית רַבָּה פ' וַיְצַא*, which are only to be found in our *Agadath Shir Hashirim*. I must, however, state that the Oxford MS. of this commentary (Cat. Neub. 1278) omits all those passages. They are indeed strange to the whole tendency of this philosophic author.

6. The Midrashim to the Pentateuch, namely, *Genesis Rabbah*

= GR., *Exodus Rabbah* = ER., *Leviticus Rabbah* = LR., *Numbers Rabbah* = NR., and *Deuteronomy Rabbah* = DR. To the *Shir Hashirim Rabbah*, which is also called *Midrash Chazitha* I shall refer with CH., giving always chapter and verse and the paragraph within the latter, as in the Wilna edition.

7. *Aboth d'Rabbi Nathan* (ed. Schechter) = ARN.

8. The *Pesikta d'R. Kahana*, ed. Buber = *Pesikta K.* (or PK.), and the *Pesikta Rabbathi*, ed. Friedmann = *Pesikta R.* (or PR.).

All the other Midrashim as well as the various tractates of the Babylonian and Jerusalemic Talmudim will be quoted with their full title. The parallels from MSS. will be given in full; with regard to those to be found in printed works, I shall mostly confine myself to the mere reference which the reader is expected to look up. In the effort to be brief I left it to the student to supply the references to the quotations from the Scriptures, which can be done easily enough with the aid of a concordance and a Bible. Of those verses from the Bible which have been corrupted in the quotation, a corrected list will be found in the *Addenda*. On the other hand I spared no labour and no trouble to furnish him with ample extracts from MSS. and rare prints which either form parallels to the *Agadath Shir Hashirim*, or may in some way throw light on the nature and the date of this strange composition. I hope that in many cases these parallels will prove helpful towards elucidating our corrupt text, though many a riddle still remains.

L. 1-5. ר"נ—בריותיו, R. Moses Tako, in *Ozar Nechmad*, III. 74, בריש מדרש שה"ש ר' נתן אומ' אף שיר השירים מה"ש אמרוהו, המשווררים לפני מ"ה הקב"ה ואומרים ק'ק'ק' See also below, l. 264. The Commentary of R. Eleazar of Worms, ג' שירות כאן כנגד ק'ק'ק'.

L. 5-15. החמה—במרומיו, see CH., III. 11, § 2 and YS., § 980, p. 175 a. L. 10 read במכות for במרכבות

L. 15-17. ד"א—ובמלחמה, YS. *ibid.* Cp. CH., II. 2, § 2.

L. 19-18. כנגדן—להקב"ה. See *Sifre*, 134b. Cp. below.

L. 20-28. ד"א—לשלמה. For parallels see *Mishna Yadayim*, III. 5; *Aboth*, III. 17; *Pesikta R.* 59a; but mainly *Midrash Mishle* I., beg. R. Isaak סהול"ה, in his commentary in MS. (Cat. Neubauer, No. 343), ואמר ר"ע אלו לא נתנה תורה דיים היה לישראל, בשה"ש וכדי לנהוג את העולם.

L. 29-40. 'אחד—וגו'. See GR., LVI. 2. The *Midrash Haggadol* has a passage, נלכה עד כה ר' אליעזר אומר לראות, מה יהיה בסוף כה שנ' לו כה יהיה זרעך מלמד שהראהו הקב"ה לאברהם מזלו של יצחק ושמו כה שנ' כה יהיה זרעך ויש אומרים מקום מקדש הראהו שנ' ויאמר לו כה אמר לו עתידין כהנים לעמוד מבניך והן פורשין את כפיהן במקום הזה ומברכין את ישראל ו' ואמ' כה יהיה זרעך ואמ' בברכת כהנים כה תברכו. Cp. also GR., XLIII. 8.

L. 41-50. משיח—עולמות. See *Midrash Tillim*, XXI.; cp. *Sukkah*, 52a. The passage is corrupt. Perhaps we ought to read in l. 49 והוא ואינן instead of ואינן.

L. 50-54. אמר לשלמה—ג' שירים. CH. I. 1, § 9 and 11, and also *Pesikta R.*, 58b, seq. See in particular אחד שיר וכן שיר אחד אותיות דר"ע וכן שיר אחד ושנים הרי שיר משולש ע' שמות. See P. Matatyah Delakrut's Commentary to the ע' שמות יש לו להקב"ה וכנגדן ע' שעות, שערי אורה, למטטרון..... ונתבארו כולם באלפא ביתא הארוך דר"ע ובמדרש שה"ש. Cp. Brüll's Jahrb. I. 224.

L. 55-56. היאך—להקב"ה, see below, l. 82.

L. 57. לאור—הטוב. See GR., III. 6. Cp. *Pesikta R.*, 118a, text and notes.

L. 58. המים והרוח וכו'. See Chapters of R. Eliezer, III., and note 31 of Loria's Commentary. Cp. ER., XV. 22.

L. 59-60. שלשה ספרים—משהזקין. CH. I. 1, § 10.

L. 61-77. מעלות—הרוחות. CH., *ibid.* Cp. *Synhedrin*, 20b.

L. 77-81. עו' הבא, שלשה שירים—עו' הבא, see *Pesikta R.*, 99a, and *Midrash Tillim*, LXXXI., and parallels. YS., 175a, § 980. See also commentary to *Song of Songs*, attributed to R. Saadyah, in the שלשה פירושים (ed. Constantinople, see Steinschneider's Catalog. Col. 1287).

L. 82. With regard to the literature about שמות שבעים, see Zunz's *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 273 (second ed.), note h, to which references there are still to be added: R. Tobyah b. Eliezer (see Salfeld p. 137 seq.); Barzilai in his commentary to the ספר יצירה, p. 128:—דמפרש"ש דאגדתא דשה"ש דמפרש"ש. בהוא שבעים שמות של שבח שקרא בהן המקום את ישראל. Cp. *ibid.*, p. 307; YM.Is., 253; YM.Ps. (MS.), 74a and 97a, MH. I., תניא שבעים שמות להקב"ה וכנגדן שבעים שמות לישראל. ויגש, beg.

ר' חיים מוסא and שבעים שמות לחורה וכנגדן שבעים שמות לירושלים in the *Beth Talmud*, II. 124 (edited by Prof. Dr. Kaufmann.) Cp. Epstein in his edition of the Midrash *תדשא*, XXVI., note 4.

All these parallels should be employed for the emendation of the corrupt text. We reproduce here only those from the MSS.

L. 82-125. ושורון—ובדרכיהם. In the MH.: לשבעים שמות ישראל. נער בכור רך יחיד ילד אה ריע בן אהוב עבד-לעם לאום בת רעיתי בתולה כלה אשת נעורים פרדם מעין ידידים גאולים קדושים ממלכת כהנים משרתים צבאות אלים אדונים עליונים ארץ אישים אדם עדה קהל אילי הצדק יחידים עברים אפרחים אריה נחש אילת זאב שור רם (ראם?) כרם נטע שעשועים אגוז תמרה תפוחים ענבים תאינה רמון זית נחל סגולה יונה צפור בני אל חי עגלה פרה אישון תולעת אם חכמים גבורים נתפרשו L. 98, 99, read שפרשו. צדיקים חסידים ישרים קרובים עמים תמימים for נתפרשו. Cp. בעל המורים. Num. xi. 6. See also *Sifre* 68a בכ"תי: (פיסקא ט"ו) ר' הלל ג' שנקראו אחים ורעים כרם נחלה צאן וכו' וכל לשון חבה מפרש להו באגדת שה"ש דע' שמות נקראו ישראל בכור נער בן יחיד כלה וכו' כדאיתא התם

L. 125-157. בתוכה—שבעים שמות. See Y.M.Is., p. 253. MH.: שבעים שמות לירושלים. ירושלים שלם מוריה ה' יראה יבום גלעד לבנון ציון כסא ה' עיר ה' יפה נוף ירתי צפון קרית מלך רב כלילת יופי משוש לכל הארץ בעולה הפצי בה אבן מעמסה אפרתה שדה יער מנוחה אריאל הר מועד סף רעל בתולה כלה אשת נעורים רבתי עם שרתי במדינות רבתי בגוים בית תפלה עיר שחברה לה יחדיו מגדל עדר שגל מצודה גולה וסורה ערן גן אלהים הר דרום מקודשת ידידות דרושה עיר לא נעובה עקרה מוראה העיר היונה הר גבוה עיר צדק קריה נאמנה גי חזיון דלתות העמים במות נחלה בשן כרמל ה' שמה רמה הר הקודש הר חמוד גבעת הלבנון רחל ארמון טבור הארץ חדרך יער הנגב בהר מרום ישראל שם חדש אשר פי ה' יקבנו. The lines in brackets, 136-8, are on the margin. See *Sifre* 75a with regard to חדרך.

L. 157-165. ושבעים—תבואה. MH.: שבעים שמות לתורה תורה ראשית קנין חכמה מוסר בינה ערמה דעת מוזימה משל מליצה חידה צדק משפט מיישרים לקח תחבולות ספר הברית ספר מלחמות ה' יראת ה' טהורה תמימה משיבת נפש נאמנה מחכימת פתי מצדת ישרים משמחי לב מאירת עינים זהב זכוכית כלילת יופי כסף טובה פנינים לזית חן ענקים אש דת דבש חלב נופת צופים שמן תורק מגדנים שעשועים שלישים מועצות מתוקים תורי זהב אמת נעימים נחלה עצה עמוקה ארוכה רחבה

עטרה בתולה כלה אשת נעורים ששון שמחה תאינה חסד תושיה אילת אהבים יעלת חן דדים לחם מים יין עץ חיים יקרה חרוץ תבואה YM.Ps. (74a) gives the same passage in the name of מדרש, agreeing with our text, except the following variations:—l. 159, reading תחבולה and omitting חידה; l. 160, ספר מלחמות, and וכסף וגזית, l. 162, חמוד מזהב and נוצרת, l. 161, מחכימת פתי דדים לחם מים חלב, ll. 164 and 165, עץ חיים ירקק חרוץ תבואה.

L. 165-195. שבעים—שמות. MH.: ה' עליון ה' שבעים שמות להק"ב עליון ה' ארון אלוה אל אהיה יה שדי צבאות חי אלהים רם ונשא ונשגב ונפלא גדול ועוזו וגבור הוד והדר אדיר נורא ונאמן הצור תמים אמת איש קנא ונוקם ונוטר ובעל חמה צדיק וחסיד טוב וטהור איש שומר קרוב רחוק ראשון אחרון אח גיאה אב אריה רועה נשר תפוח גואל חזק עד שופט מלך מסתתר מושיע יוצר קורא בורא רוגע אשכל הכופר עיר קדיש YM. Ps. (97a): שבעים שמות נקראו להקב"ה עליון נשא נשגב נפלא גדול: (so in the MS.) גבור עוזו הוד והדר נורא אריה הצור תמים נאמן וכו' (עליון שהוא עליון במרומים * נקרא רם ונשא ונקרא נשגב כי כה אמר ה' רם ונשא * נקרא נשגב שנ' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא * נקרא נפלא שנ' לעושה נפלאות גדולות לבדו * נקרא גדול שנאמר גדול אדונינו ורב כח * נקרא גבור שנ' ה' עוזו וגבור * נקרא הוד שנ' הוד והדר לפניו * נקרא נורא שנ' נורא אלהים ממקדשך * נקרא ישר שנ' פקודי ה' ישרים משמחי לב * נקרא אריה שנ' אריה שאג מי לא ירא * נקרא הצור שנ' הצור תמים פעלו ואומ' צורי ולא עולתה בו * נקרא תמים שנ' תורת ה' תמימה * נקרא נאמן שכן הוא אומ' האל הנאמן * נקרא טוב שנא' טוב ה' לכל * נקרא אלהים שברין ברא שמיא וארעא * ה' מרי שמיא ומרי ארעא * נקרא אדון שהוא אדון על כל ברואיו * נקרא אלוה שהוא אלוה על כל ישראל שהוא תקיף על הכל * נקרא אהיה אשר אהיה שהוא ואין חוץ ממנו * שדי שאין העולם כדאי כיום שברא אותו * נקרא אדיר שנ' אדיר במרום ה' * נקרא בעל מלחמה שנ' ה' איש מלחמה וגו' Cp. *ibid.* L. 193, read שבעה for שבעים, and insert after the word התורה in l. 194, שנקראת. See also ARN., 50b and 51a, as well as 53a and 54a (version II.) and notes.

L. 195-201. ד"א שה"ש—שבח. With regard to these שירות see Epstein's admirable essay in the periodical ומעשר ומזורה (pp. 85-89), who, indeed, exhausts the subject. I only add here

מזרח ומערב להיות נושקין על היד Cp. Rashi to this verse. Cp. *Berachoth*, 8b.

L. 235-236. אבא—שונאיהם. See *Berachoth*, 54a & b, and *Tanchuma*, חוקת, § 20.

L. 237. ד"א—הירדן. The blank is in the MS. Perhaps he alludes to the proximity of Israel with the ארון.

L. 237-240. ד"א=והייתם. YS., *ibid.*, but shortened.

L. 240-248. כי טובים—דכא. See YS. *ibid.*, in the name of a Midrash. The ד"א in l. 243-4 (כיון שנמל מדרי) suggests the reading דרדיך. Cp. R. Eleasar of Worms in the הרקת י"ן to this verse: כי טובים דודיך מיין קרי ביה דרדיך להניק ד"ת. See also *Taanith* 7a.

L. 248-251. שאל—דודיך, *Mishneh Abodah Zarah*, II. 5, etc. See CH. to this part of the verse and parallels.

L. 251-260. ד"א כי—מה שהוא מלא after הכנים. L. 260 insert הכנים. YS., *ibid.* (end of p. 175b and begin. of 175c). Some of these explanations in CH., *ibid.*, § 3.

L. 261, 262. ד"א לריח—סנחריב. YS., *ibid.*, Ch. I. 3, § 2, after which our text is to be corrected.

L. 262-264. ר' דוסתאי—טובים. See Jonathan to 1 Kings xviii. 16, וקליף. Cp. *Berachoth*, 10b. Perhaps this was also one of the various Derashoth of the words אל הקיר. The last five words in l. 263 seem to be a clerical error.

L. 265-270. ד"א—עשו. YS. *ibid.*, shortened. Cp. the פרק יהוה (in Jellinek's *Beth Hamidrash*, V., pp. 112, 113), where this דרשה, as well as the preceding one of R. דוסתאי, are to be found in a much enlarged form. In the יחוסי תנאים ואמוראים (MS. Oxford Cat., Neubauer, No. 2199), I., 140b, we read:—ובמדרש—שה"ש קורא לר' חדקא הינדקה וכן עשה רב סעדיה החכם זל"ע בתשובות הרזויו לרשעים כשהזכיר החכמים לשבח הזכיר ר' חדקא כך שם חכם קרופאי והנדקי ברחש לבי לחוקקי וכל' ושמעתי מרבנא שמיאל דוד אמי זל"ע כי זה הנבון הוא ר' חדקא וכך הוא במדרש שה"ש שמתחיל ר' נתן אומ' מלאכי השרת אמרוהו לריח שמניך טובים היה ר' הינדקה אומר הרי את למד שריחן של צדיקים יפה שכך מצאתי כתוב שהכיר משה לעצמות יוסף בריח לפיכך הכניסן במחיצתן ואל תתמה שהרי יש בני אדם שמבחיין עצמות לאדם ולבהמה ובין עצמות ישראל וכן אתה מוצא אור ישע (Zunz, *Literaturgeschichte der Synagogalen Poesie*, p. 103):—ר' חדקא א' וכו' שריח הצדיקים ניכר משל רשעים שהכיר משה וכו'

שהרי בעוה"ו יש בני אדם מבדילין בין עצמות ישראל לעצמות או"ה וכן ר' מאיר אומ' : MH. IV. : ביצחק כשנשק וכו' שהיה ריח ניכר משל עשו טוב ריחן של צדיקים מריח ארון הברית שריח ארון הברית אינו הולך אלא דרך ג' ימים . אבל ריחן של צדיקים הולך מסוף העולם ועד סופו וכין הוא אומ' וירח את ריח בגדיו ויברכהו מלמד שריחן של צדיקים נודף בחייהן ומנין אפי' במיתתן שנ' ויקח משה את עצמות יוסף עמו . זה תימה גדול . יש לך אדם שהוא מכיר את עצמות אדם מעצמות בהמה עצמות גוי מעצמות ישראל . אמור מעתה כשנכנס משה לקפלימין שלמלכים היה משה מריח ריח ארונו של יוסף כריח העו"הב ואומ' בוודאי אלו עצמות יוסף

L. 270-273. ד"א—תורה. YS. *ibid.*, offering better readings.

L. 273-282. ד"א—הלקש, meaning obscure. See *Midrash Tillim*, CXVI. 3, with regard to מלכיות and *Midrash Mishle*, XXX. 27. L. 277, read שהיו המלכיות.

L. 283-288. ד"א—עולמות. See YS., *ibid.*; CH., *ibid.*, about the end of the paragraph, ר' יאשיהו פ' ר' (as above), p. 113.

L. 289-294. משבני—מעתה. L. 293-4, read ומשתנאלו for ומי ושתנאלו, YS., *ibid.* at the end of § 981.

L. 294-298. ד"א—נרוצה. YS. § 982. See also CH., I. 3, § 3.

L. 298-310. הביאני—לגלגל חמה. See YS., *ibid.* This passage, or part of it, is quoted from the מדרש שה"ש by the following authors: Nachmanides in his שער הגמול (cp. his commentary to Genesis i. 3); R. Simon Duran in his *Magen Aboth* (Leghorn, 1785), 88b, and in the commentary to the *Song of Songs*, attributed to Nachmanides (supposed to belong to R. Azriel) I. 3. Cp. R. Menachem of Recanati's *Commentary to the Pentateuch* (Venice, 1523), p. 41b, as ואמרו רבותינו. R. Bachaye b. Asher, in *כד הקמה*, s. v. לולב, has also a parallel in the name of the Chapters of R. Eliezer. MT., p. 9a and b, הביאנו המלך חדריו אלו חדריו המרכבה. For the rest MH. offers the best emendations. : ויטע אלהים גן בעדן . ועליו הוא אומ' הביאני המלך חדריו אלו חדריו גן עדן שהן שקולין להדרי רקיע וג"ע נבראו במאמר אחד וכשם שהרקיע עשוי שורות שורות של כוכבים כך ג"ע עשויה שורות של צדיקים והן מאירין בה ככוכבים ועין החיים בתוך הגן ר' יהודה אומ' כדרך שהקיסונות האלו פתוחין לטרקלין כך עין החיים באמצע ג"ע . וכמה הוא עביו ר"מ אומ' ארבע מאות שנה מהלך עין החיים ר' יהודה אומ' מהלך שבע מאות שנה אחרים אומ' מהלך חמש מאות שנה עין החיים ומכוין לגלגל חמה מהלך חמש מאות שנה וכל פילוג מימי בראשית אינן יוצאין אלא מתחתיו. See

also Jellinek's *Beth Hammidrash*, III, 194, and Horowitz, הוספה to the *Beth Talmud*, I. Cp. GR., XV. 5, and תרא"ר, c. II.

L. 310-319. לכך—וכסף. YS., *ibid.*, 176d. CH. to this part of the verse, § 2.

L. 319-338. וכן—הר הזיתים. Insert פנויה after הרביעית in line 330. See *Pesikta R.*, 102b and 103a and b and parallels. Our text seems to be a combination of the view of R. Levi and that of R. Jochanan R. Joshua b. Levi, and R. Eleasar (ביררוה = הנאין והמשובחין). See also *Sifre*, 135a and 142b. The words from אימתי—הזיתים (l. 337, 338) ought perhaps to be placed after the word ים, in l. 344. YM.MP. 172a: נגילה אימתי..... הזיתים כמ"ש ועמדו רגליו על הר הזיתים. Cp. Raimundus, *Pugio Fidei*, 848 (or 661), the same passage from ב"ר ויגש.

L. 338-340. ד"א—בראשם. YS., *ibid.*, 175d.

L. 340, 341. ד"א—קש. נגילה urging.

L. 341-344. ד"א—ים. Meaning obscure. I can only guess that we have here some corrupt translation of Jonathan to Ezekiel xxxix. 11.

L. 344-350. נזכרה—אחריו. See YS., *ibid.*, shortened. CH., *ibid.*, on this part of the verse. Perhaps we should insert before (l. 346) the words ד"א. The first דרשה would then be that the patriarchs are to be preferred to Noah, etc. See also ER., VI. 4. See Gen. ix. 20 יין נח.

L. 351-352. יהושע—אהבוך. There can hardly be any doubt that the sentence refers to R. Akiba. See *Jerushalmi Sotah*, 21a, and *Lament. Rabbah* III. (letter ס). Perhaps this 'ב' ר' is identical with יהושע הגרסי. In passing the following from the יהושע הגרסי שהיה משרת לר"ע, III., p. 40b, כדאיתא בפ' עושין פסין ובריתא זו עקרה בדרשה דאגדה דעשרת יהושע הגרסי והתם מסיק דבעיו"כ הוציאואוהו etc., cp. *Midrash Mishle*, XI. 1, and parallels.

L. 352-355. ד"א—שהוא מושך..... חכמה שהן, F., אומרין עליו לג' לילות שעלה משה וכו' בראשית רבה. See *Temura*, 16a, *Beth Hammidrash* I. 125.

L. 356-361. ד"א—ובניו. F., שיהיה ספק למשה וידע שלא היו בניו כשרים והיה ממנה בניו לשופטים לישראל... אבל זרים היו במעשה ובשמואל לכך נא' ט' ד' מ' זה היה משה מישרים אהבוך זה היה שמואל ובניו

L. 361-364. ד"א—והבריו F., זה היה בן עזאי, YS., *ibid.*, MT., *ibid.*, who reads ופירש (instead of ופילש), see in the פיוט, beginning מה יפית פלש the phrase כאיש עניו בדת פלש. Cp. also *Beth Hammidrash*, V. 97. Cp. מן אבות II. 18a, על ר"ע, וכמו שאמרו על ר"ע, שנ' עליו הביאני אל בית היין.

L. 365-371. שחורה—המשכן F., אביה וניאפה ויצאת F., והיתה..... התחילו חברותיה מחסות (מחסדות) אותה מ' ה' אומרת..... השמש לא דומה..... אמו כאיור ולא דומה לשהוא יוצא ונתנול ינוח לו במהרה יחזור להיות נאה..... לאומות שחורים אנו במ' הע' ונאים אנו במ' אבותינו דמשכן YS., *ibid.* See CH., I. 5, § 1, and I. 6, § 3.

L. 371-375. ד"א—בכסף F., ישראל כשהיו עושין בטיט, See YS. ובלבנים במצרים..... ר"א בן פלח..... היה עליו במיעוטה *ibid.* (on שחורה אני). The passage is also cited in MS. Oxford (Cat. Neubauer, No. 268), p. 267b.

L. 375-379. ד"א—מצות F., כאהלי קדר שאתם רואים, אותם שסלק (? שחור) מבחין וכי כעורים הם אהלי קדר אלא מה אהלי קדר שהם שסלק (שחור) אדם נכנס בתוכו והרי..... כך הם יש'..... ואינן יודעין. See CH. *ibid.* to these words.

L. 379-385. ד"א—מתנאה F., האוהל הזה כך מתח המקום, את הרקיעים האלו או יכול כדרך שאוהל זה אין אדם..... אלא הרבה מותחין אותו יכול כך היה המקום ת"ל הנוטה..... הרקיעים האלו ולא סיעוהו בריה..... שאין יוצא מן האדם מכל המעינות שבו אלא מים סרוחין..... אילו היו יוצאין etc. YM., p. 113. Cp. for the last lines ARN., 35b, I. and notes.

L. 387-392. בני—יום F., והנביאים של שקר מניין אתם, או'..... שאין המקום נפרע אלא מן הגדול שכן המקום אמר למשה קח..... חשבון עם האיסטרטיות שהיו אפסונותיו כלום אלא דבר קל אלא אני שכן א' הק"ב לה' קח..... מלה"ד למלך..... חשבון עם האסטרטיות שאין אפסונותיו כלום אלא דבר קל אלא אהרוף את הגדולים..... שלשים ויאמר ה' אל משה קח לך ראשי העם את מוצא MH., V. דינר..... בזמן שישראל חוטאין אין הק"ב נפרע אלא מן הראשים שבהן שהרי הק"ב אומו' למשה קח את כל ראשי העם והוקע אותם מושלו משל

למלך בשר ודם שמרד עליו לגיון אחד וכי מה הנאה לי עם הטורסוס הזה שאין אפסנותו מיקל אלא אעביר את כל הנגידיים שהן נוטלין ששים הטורסוס. Perhaps we should read הטורנוס instead of הטורסוס. See *Aruch*, s. v. טירן, 2.

L. 392-397. שמוני—הגזילה. F., בני אמי נחרו בי וגו' לא היה, נפשיכם להיות כותבין..... מצרים והיו כותבים לשני יושבי הקברים וחזרו ישראל להיות כותבין לחמישים ושנים שנה למל' של אגושטוס..... למלכותו של אדריאנוס... למלכותו של אס'... והיו שומרין בבורגני הגולה. The passage is very corrupt. See *Mechilta*, 61 a b and parallels, and also *Seder Olam*, c. XXX. MH., לא זכו למנות: יתרו, has לעצמן ימנו למלכיות אחרות שנ' בשנת שנים לדריוש' בשנת שלש למלכות נבוכדנצר וכן לשטרות. Perhaps in our text also the words לשני הקברות ought to be corrected into השטרות לשני הקברות. The last five words must be corrected after the *Mechilta*, לא רציתם לתקן, הדרכים וכו' הרי אתם מתקנין את הבורגנין. The word כנאן is perhaps a corruption of באי. See also CH., I. 6, § 4, לא הייתי משמר משמרת כהונה ולויה.

L. 398-403. הגידה—בעקב. F., היפה בנשים וגו' מה הוציאה אתה, יודע מה אני עתיד ליתן בעקב, etc. (l. 403). See CH., I. 7, § 2, and parallels. Cp. also *Sifre*, 52b, note 15, the passage given from מדרש שה"ש by R. Hillel II. (in his commentary in MS.), which is not to be found in the editions. The knowledge of this fact I owe to the kindness of my friend Professor Dr. Badt, who communicated it to me in the name of Dr. Israel Lewy of Breslau.

L. 403-409. אמל—הרועים. F., אמר לו..... ארבעים שנה לקיים, מה שנ' ובני ישראל..... ואף לע"ל המ' עושה להם כן לקיים מה שנ' וענתה (F. omits the words נשבת..... שהיתה, l. 405, 6). See ER. III. 4, CH. *ibid.* § 3, and parallels, *Seder Olam* V. and X., and Pseud-Jonathan Exod. XII. 39, and YS., which form some parallel to our passage. The quotation וענתה שמה וגו' (Hosea ii. 17) suggests some Messianic *Derasha* here which is now missing, Cp. CH., II. 9, § 3.

L. 410-417. לסוסתי—רבים. F., לסוסתי..... זה היתה המריה שנסה, אותם ויבש המים והטיט לא יבש התחילו..... ליבש והטיט אינו יכול ליבש אמ' להם המקום..... שאבדו סוסיו ורכבו של פרעה כך הייתם ליבש אמ' להם המקום..... אתם חייבים ליאבד אלא אני אעשה..... שמו להודיע. See CH., I. 9, § 4, ARN., p. 49b, and parallels. YM.Ps. 307a, מד'רש לססתי ברכבי פרעה דמיתך רעייתי זו היה המראה שהמרו ישראל על

הברית and LR., VI. 5, especially the saying of R. Nathan there. Perhaps in the second part of the verse the words נקודות הכסף were interpreted to mean the revelation on Mount Sinai, which came afterwards. See Targum. The לקח טוב has here רב ד"א זו נתינת התורה הנחמדים מזהב ומפז רב במדרש שה"ש בילמדנו תורי זהב נעשה לך אלו ד"ת וכו' : p. 10a. See also CH., I. 10, § 1, זה משה ואהרן, to which our text (ר' חייא) perhaps refers. See the commentary attributed to R. Saadyah as above. עתה אחי דע כי פירוש נאוו לחיך ותורי זהב ועד שהמלך וצרור המור ואשכול הכופר דודי הם סמוכים בפירוש אלו הפסוקים הוא מספר עבודת העגל ואח"כ שומעם ספר הברית ואמרו ישראל למשה נשמע באזנינו ונפשוט צוארינו לשמוע זה הברית כמו החרוזים או העגולים לאזנים באזנינו ונפשוט צוארינו לשמוע זה הברית כמו החרוזים או העגולים לאזנים שג' ויקח ספר הברית Cp. Targum.

L. 442-445. עד שהמלך רוחו עד שהשכינה F., עד—הר סיני. There is a blank in the MS.. Probably we must complete here the opinion of R. Meir in the CH. I. 12, § 1. (Cp. also MT. 10a who quotes both opinions ולשבח from ויצא פ' ויצא). YS., § 983, 176b., at the end. In l. 444 F. reads את הר סיני כבר הקיף הענן את הר סיני See CH. *ibid.* § 2, after which our text is to be completed and corrected.

L. 445-455. צ' ה' ד' ל' ר' יהודה היה או' זה, F., צרור—ויעף. היה ה' שלקו הבכורות ד"א בין שדי ילין זו הייתה השכינה המור דודי ל' לבין מלחמת ולבין תחיית המתים ומנין אתם אומרים שהשכינה עתידה לחזור למקומה מצינו שהיה המקום מדבר הכרובים כשעלה שכינה למרום עלתה על גבי כרוב אחד לקיים מה שנאמר וירכב על כרוב ויעף להחזירה ניהג אחד מן התינוקות אצלה כדי שתהא יודעת שהוא עתיד לחזור אצלה כך עשה המקום לפי שהיה גלוי לפניו שהשכינה עתידה לחזור למקומה לא עלתה אלא ע"ג כרוב אחד לקיים מה שנ' וירכב YS. 167c, § 984, beg. YM.Ps. 58a, quotes this passage (448-455) in the name of א, מדרש, and agrees with F. only, וניהג אחד מן, התינוקות עמה. See CH., I. 14, § 1, with regard to לקו הבכורות, which our text has rather shortened. Perhaps we ought to supply here the passage quoted by לקח טוב to Exod. from מדרש שה"ש (ed. Buber, 25b), which is missing in the editions.

L. 456-463. אשכול הכופר דודי לי זו עמידתן, F., אשכול—בשנה. של יש' בנחלי ארנון ר' חילפי זו ביאתן של ישראל בקדש

ברנע ד"א אשכול..... לי זו ביאתן של ישראל בשעה שחנו ישראל בנחל זרד י"ט שנה בנחל זרד וי"ט שנה חנו בקדש הרי ל"ח שנה ר' שמעי היה או' בשעה שקברו אהרן הכ"הג אשכול הכופר דודי לי..... מה כרמי עין גדי עושין ארבעה וחמשה פעמים בשנה כך צדיקים עתידים להיות ר"י—ובע'). YS. *ibid.* (l. 459-463). Rashi to this verse quotes something similar from an *Agדה*. With regard to the נחלי ארנון, see above l. 235 reading perhaps דדי instead of דודי. For the Darasha of חילפוי, see *Seder Olam*, c. 8, end. Perhaps he means in general the stay of Israel in the desert, tending to the same explanation as the Targum of this verse, so that the real point of the Derashah is missing in our text. For תצוה אהרן הכה"ג compare *Tanchuma*, § 15.

L. 464-473. חביבה—נדיב. F., הנך יפה רעייתי בכל מקום שישראל, משבחין את הקב"ה אף הקב"ה מישבחן * הרי מצינו בשני מקומות ישראל אמרו מי כ' ב' ה' א"ל הקב"ה א' י' מ' כ' ישראל אמר ה' י' ל' ו' אף אני הכתבתי בתורה ו' ת' לי מ' כ' וגוי קדוש אמרו ישראל אין כאל ישורון ר' שלמיה היה א' כ' י' משל לבני אדם שהיו משבחין (את l. 1) אם המלך ונענה אחד וא' להם אף אתם כיוצא בו כך א' המקום לישראל אף אתם כיוצא בו אין כאל' ומי כאל ישורון וכנ"י אומרת דודי צח ואדום והמקום אומר לישראל מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב ד"א הנך יפה רעייתי כאדם שאומר לחבירו מה נאה איש זה בעל עינים נאות הנך יפה דודי בלשון אחד מקלסים זה את הקב"ה נקרא אחד וישראל commentary Cp. CH., I, 16, § 1, and *Mechilta*, 36b. ג"כ אחד וכן את ה' האמרת

L. 473-481. ד"א—וישר הוא. F., ד"א... במתנת הצדקה וג"ח..... כשאתם הולכין בדרכי אתם אוהבי ורעי מה הם דרכי המקום ת"ל ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט נותן מתנת חנם לכל באי עולם * כי צדיק ה' צדקות אהב..... מא כ"ל רעבים מכסה ערומים פודה..... חסדים תקן נפשך שתהא אהוב להק"בה היה גומל חסדים ונותן צדקה אבל איני יודע מה הוא שכר לנותני צדקה ישר יחזו את פנימו ישר זה אהב. הקב"ה שנ' צדיק וישר הוא. See *Shabbath*, 133, and *Tanchuma* וישלח, § 10.

L. 481-493. ונאמר אל... אם אין ח כס מכיר ל מי, F., ונאמר—בחכמתו. שבראו..... יש חכמים * מי בכל מלכי הגוים * הוי חכמים בעיניהם בני אדם שהבירו דרכי חמה..... ומה חמה..... וחי לקו אותה על החדשים * והתקינו השנה על הקופות החמה והשנים נוהגות ובאות כמה שהתקינו לא חסר ולא יתר..... להתקין התקנה הגדולה..... להכיר למי שבראם ואת כל העם חכמו הם לבנות מדינות וכרכים..... זיין וכלי חמדה ולכבש את הים

בלי..... לא דרך ולא שביל ומהלכין..... המים ולא החכימו לומר מי עשה
 הם ומי משיב את הרוח הזה * חכמתם לתקן את אחרים..... טפשין. כאחד
 איבדו את חכמתן..... ויכסלו מוסר הבלים בגיהנם ודלקו ביהרותם היא
 בלפדנים. יאיר (הוי אומר?) מה שבח לאלו בחכמתן
 is not clear to me. Dr. Frazer of Trinity College, however, sug-
 gested to me that we should read ליברנין (Lat. *liburnia*), meaning
 a sort of galleys. See Levy's *Dictionary*, II. 471.

אל..... נקראין גיבורים שני' הוי, F., אל—לתקלה. L. 493-497.
 גבורים לשתות יין מי הם הגיבורים..... הצדיקים הכובשין..... מלוכר עיר
 שהם מושלין ביצרם..... במה שהוא רצונו * רוצה.

אל..... חסד מנכסים שלו אין לו אלא, F., אל—מזבח. L. 498-507.
 תקלה..... שעינו רע..... א"ל תן לשבויים תן לעניים תן להברות
 אבלים לקבור מתים והוא נוף בהם ומקללם אומר להם מלאכה לעמול לפיכך
 אין עשרו מתקיים בעניין רע שעונה את גבאי צדקה..... אדם הזה השכל
 וידוע אותי עשה כמו שאני עושה..... כי אני ה'..... נאום ה'..... כיוצא
 בי רצונך שתקרב לי כראוי עשה צדקה שהיא חביבה לפני הקב"ה הרבה
 מן כל הקרבנות. Cp. *Koheleth R.*, V. 13; cp. *Sukka*, 49b.

חטא אדם..... אם יש לו לאדם אלה, F., חטא—ידיו. L. 507-19.
 רבואות זהב..... לו לאדם בשעת צרתו שכן הוא אומר..... ונותן
 הקבה רשות עליו למשחית לשלוט בו שכר אותה הצדקה שנתן מקדים למלאך
 המשחית..... אלא שדוחפו והופכו וכופתו על פניו ומפיים עליו לבית דין
 ואומרת אע"פי שחטא זה ונתנה..... קדמתי * ורשותי קדמה את רשותו כדאי
 היא הצדקה..... שהאכילן מתים היו * כיסה ערומים כדי הם הנפשות שקיים
 להציל את נפשו וכן הוא אומר ומתן..... או לחם אחד שנותן לאדם ליד
 העני מעביר ממנו את הכעס * ואיוו היא הצדקה עני אחד כומא בשתי עיני
 ואין לו מה יאכל נתן לו אדם דינר אחד או לוגמא אחת לפי מה שהוא
 אדם אל יאמר בעצמו יודע הוא הסומא מי נתן לו אמר המקום אני
 מדרש הנותן: Y.M.Ps. 257b. רואה את הסתרים אני משלם על ידיו
 צדקה אפי' היתה ונתחתם גזר דינו ליאבד וניתנה רשות למלאך הממונה
 על הפורענות לילך ולפרע ממנו אין המלאך הממונה על הצדקה מניחו
 אלא רץ ובא לו בין מלאכי המרום ומלאכי המרום נותנין לו ריוח והוא
 או' להק"ב לפניו פלוני שנתת רשות עליו לאבדו זכות גדולה בידו
 והממונה על הפורענות עבירה אחת בידו בלבד הלא אלה עבירות בשביל
 זכות אחד ימחל לו כל עבירותיו וזה אומ' זכות זה שעשה שקולה כנגד הכל
 צדקה היה נותן ומאכיל עניים אינה מצוה של ממון נפשות קיים אלולי
 כן מתים היו כדאי הן נפשות עניים שהשיב שימחל לו על כל חטאיו

והקב"ה אומ' וצדקה תציל ממות והנותן צדקה כביכול מקבל פני שכינה בכל יום שנ' חסד ואמת יקדמו פניך והקב"ה אומ' למלאך הפורענות אל תיגע בו מצאתי זכות לו מחול על כל עונותיו שכן הוא אומ' ע"י אליהו ותרקב לשחת נפשו מצאתי כופר. See below I. 563-93.

L. 519-530. ר' עקיבא מושלו משל אם יהיה אדם, ר"ע—הצדקה. F., דנסתום לבעל הזמורה הרי לבו גם אם ילוח להנמון אחד..... הלוח למושיע הגדול..... אמר הקב"ה אם כנפשך שתהא מלוח דניסט' ויהיה לבך שמה תן לעני שב"הא מ'ה'ח'ד' וגמול אדם ישלם לו או יכול..... קמח קלי ומה מצינו ששילם לו מה אמר בשלמה..... הקומץ ההוא הפועל אלא נפשו שנ' ואלין..... דנסתטס. See *Aruch*, s. v. מעלה עליו כאילו הוא גזול את נפשו ד"א, See *Baba Bathra*, 10a. Cp. *Ruth R.* V. 6. בעל הזמורה נשי הלום מדבר בשלמה.

L. 530-33. ד' דברים..... מפירותיהם..... והקן, F., ארבעה—כולם. See ARN. V. 1., קיימת לו..... הם וג"ח היא הצדקה והבאת c. 40, p. 60a, and parallels.

L. 533-44. מהו שכרם בעולם חלקם, F., ומה הוא—לא כל שכן עם אב' יצ' ויעקב שנ' מתן בסתר ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו ואין גדולים אלא האבות שנ' האדם הג' בע' וכן אמרו לו לאברהם..... גדול עליהם כאלהים ומה שכר נטלו על שכיברו את אברהם..... רחב היא וכל ביתה ומהם הלכו לאפריקי ואף פלטו במלחמה בזכות אברהם שנ' בו האדם..... מה ענין זה לזה מלמד שלא שככה המלחמה מבין הכנענים אלא..... מכבדין אותה עכשיו כאילו שהוא חי ביניהם ומה אם לכנענים שלא הלכו במעשיו עמדה זכותו להם. בניו שהולכין בדרכיו ואוהבין את המקום ועושין צדקות וג"ח על אחת כמה וכמה. ואם לרשעים עמדה זכותו לישראל ורגשי. Of course, we must read אדם מתן, as in Proverbs xviii. 16. Cp. *Torath Kohanim* 85c. In YS. II. 6c, this passage is quoted from the רבה ש"ה. See ER. XXXII. 2. See also LR. XVII. 6, and parallels with regard to the emigration of רגשי.

L. 544-63. ולמה נקרא חברון קרית ארבע, F., ולמה—הפורענות. שהיא קרית של ארבעת גבורים ענר אשכול וממרא ואברהם. ד"א שנקברו בו ד' אבות אדם הראשון אברהם יצחק ויעקב שנ' האדם זה אדם הראשון. הגדול זה אברהם יצ' וע' שנ' בהם גדולים. באברהם כת'..... עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי להעמיד כהנים..... ורחל ובלחה ליעקב קלקל עשו נטלו ממנו כל המתנות האלו ומכר את בכורתו..... בנזים וגו' פרק ממנו עול שמים וה' שנאו..... ניטל את השם.....

ניטלה הימנו הבכורה זכה במלכויות וזכה יעקב בארבעתן לפי שדבק בדרכי אבותיו שהן נותנין צדקות וג"ח אף הוא זוכה בכל ד"א שנקברו בה המהלך בדרכיהן של אבות שיהא חלקו עמהן שנ' מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו משרה אותו לעולם הבא עו"ד כשם שחל השם על יעקב כך היה, Y.M.M.P. 176b. עם האבות ראוי לחול על עשו עשו היו ראוי שיעמיד מלכים ויעקב כהנים • הברכות הראשונות היו ראויות לעשו והאחרונות ליעקב קלקל עשו בטלו הימנו אף הב"ח שנאו שנ' ואת עשו שנאתי נטל ממנו השם. In the rest it agrees with F. See GR. LVIII. 4. Perhaps we ought to read in l. 545 ניבורים instead of ארבע צדיקים.

L. 563-93. ר"ע משלו משל לה"ד לבני אדם, F., ר"ע—צדקה וכבוד. שהיו חייבין למלך ונתן להם זמן שיתנו לו חובו • ולא היו מכבדין המלך בדורון ולא שואלים בשלומו והיה אחד מהם מכבד המלך בדורון ושואל בשלומו בכל יום ואומרין דרך ארץ הוא לכבד את הרופא לפני צורך • וכן יעקב אבינו אמר כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפניו • הגיע זמנם שלח המלך כל אותן שהיו חייבין לו באו למשכן האיש ההוא שהיה מכבד את המלך • אמר להם למה אתם ממשכנים אותו יש בידו לשלם לכו עמי לפני המלך • הלכו עמו כיון שראהו המלך נתן לו ריוח • עד שלא הגיע פשט המלך את ידו לו ושאל בשלמו תחלה ואמר הכנס לכאן • הן שהיו חייבין למלך עומדין ורואין אותו יושב בצידו • אמרו מה ראה המלך לכבד את זה והלא אף הוא חייב למלך • לא דיו שלא נתמשכן אלא שקיבל עוד את כל הכבוד הזה • אמרו להם שהיה הוא מכבד את המלך ומביא לו דורון ומשכים ושואל לו בשלמו ואתם לא כבדתם אותו • אף לא לשאל בשלמו • הרי אילו שהלכו למשכנו רואין אותו יושב בצידו והם שמחין שלא משכנוהו • והיו אומרין אלו משכנו את זה שכך הוא אוהב מכובד על המלך היינו מתים שצערנו אוהבו של מלך מי גרם לאיש הזה לבא לכל הכבוד הזה הדורון שהיה מקריב למלך • התחילו כל אותן החייבין למלך מטפחין על פניהם ואומרין למה לא עשינו כך • ומה הוא דורון של מקום צדקה שני עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח • כך הנותן צדקה אפילו היה בידו עבירה ונתחתם נזר דינו לאוביו וניתנה רשות למלאך הממונה על הפורענות לילך וליפרע ממנו • אין המלאך הממונה על הצדקה מניחו אלא הולך בין מלאכי המרום • ומלאכי המרום נותנין לו ריוח • והם אומרין לפני הקב"ה פלוני שנתנה רשות עליו לאבדו זכות גדולה בידו שהצלתו • והממונה על הפורענות אומר וכי עבירה אחת בידו בלבד • והלא אלף עבירות בידו • ובשביל זכות אחת ימחול לו כל עוונותיו • וזה זכות שעשה שקולה כנגד הכל • צדקה שהיה נותן ושהוא מאכיל את

העניים אינה מצוה של ממון נפשות קיים אילולי כן היו מתים כד"י הם נפשות העניים שהשיב שתמחול לו על חטאיו * והקב"ה אומר וצדקה תציל ממות * והנותן צדקה כביכול מקבל פני שכינה בכל יום שנ חסד ואמת יקדמו פניך * והקב"ה אומר למלאך הפורענות אל תיגע בו כי מצאתי לו זכות למחול לו על כל עוונותיו שכן הוא אומר על ידי אליהו ותקרב לשחת נפשו וגו' כופר מי שעשה עבירות תשע מאות ותשעים וזכות אחת שעשה היא מעכברת ממנו הפורענות בעולם ומניח לו לעו"הב אם אין לו למי יתן צדקה אלא א"כ רודפו מנין שאם לא באו אצלו שילך אחריהם ת"ל צדק צדק תרדוף רודף אחר הצדקה ואחר המצוה לעשותם שני רודף צדקה צדק See the quotations from the Y.M.Ps. above, ll. 507-19. The word כדלע"ל in the text, (l. 583), would suggest that our present text in ll. 507-19 is incomplete. See *Pesikta Rabbathi*, 127a: כבוד את ה' מהונך אמר ר"א כבוד את רופאך : עד שלא תצטרך לו

L. 593-601. וכן מצינו באברהם, F., וכן מצינו—משפט הצדקה. לקבל את העוברים.... השרת ומה שכן קבל על הצדקה.... שא"ל המקום כי את כל הארץ אשר.... וערך השולחן לפני בניו ארבעים שנה * ועוד שיבחו האלהים כי ידעתיו וגו' וכן הקב"ה משבח את משה וגדול כחה של צדקה שכל מעשה של משה לא נשתבח אלא על הצדקה ועל הדין שנ' צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל.... ועל הדין שנ' צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל וכן ברוד ויהי דוד.... וכן מלכת שבא לא שיבחו אלא על הצדקה ועל הדין וישימך למלך עליהם לעשות (see I Kings x. 9). Cp. *Midrash Mishle XIV.* and משפט וצדקה תד"א I.

L. 601-21. וכל דור.... וג"ה אפילו כל, F., וכל דור—לאדם. מעשיהם רעים אין נזר דינם נתחת' לאבד * אילו היו דור המבול ואנשי סדום עושין צדקה.... שהיה בידם כל העבירות לא נתחתם גז"ד אלא על שלא היו נותנין צדקה שנ' גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה * מניין לאנשי המבול כסדום * בסדום ה"א זעקת..... רבה ולהלן ה"א כי רבה.... מה רבה האמור בסדום כי ויד עני ואביון לא החזיקה לא הכירו את מי שבראן ולא רצו לעשות צדקה לפיכך אבדו מן העולם שכן הוא אומר מבלי משימם לנצח יאבדו.... אע"פ שהמקום מטיב להן אינן מכירין אותו שנ' לזה רשע ולא ישלם * אפי' הקב"ה רואן אינן נותנין אבל הצדיקים אין כל יגיעם אלא צדקות שנ' צדיק חונן ונותן ואינן שבעים מן הצדקה ומן המצות ובפני הרשעים קשה המצוה לעשותה שנ' ראמות לאויל חכמות.... חסד אלא הן יריאין.... מזה המה * וכן אומרין הרשעים מה טובי שאני נותן את שלי לעניים וכי אין אלהים

יכול ליתן להם..... ואני נותן להם לשונאיו של אלהים ואינן יודעין
 אדם. See *Synhedrin*, 103b, with regard
 to מיכה (which passage is omitted in F.), and NR., IX. 24; GR.
 XXVII. 3, ת"ל רבה רבה לגז"ש, inferring however another Derasha
 from it.

L. 621-27. וכה"א אפס כי לא יהיה בך, F., וכן הוא אומר—בריוח
 אביון וכתוב כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כיצד אתה מקיים את שני
 כתובים אלא אם נותן לך נכסים ואתה עושה מתן צדקות הרי נכסוך
 קיימין לך ואם יבא עני ויאמר לך תן לי צדקה ולא נתת לו הכנס תחתיו
 שנ' כי לא יחדל אביון מקרב הארץ לכך נקרא נכסי'. Here is a long
lacuna in F., some page being wanting in the MS. Cp. NR.
 XXII. 8, and *Tanchuma* מטת, § 6.

L. 627-44. The MS. ר' יונתן—ושלך שלו (in the
 Bodleian in Oxford) 175b, to Deut. xv. 11, has the following
 passage : א"ר יונתן ב"ר יוסי העושה מצוה א' בדוחק סופו לעשותה
 בריוח והמבטל מצוה אחת מריוח סופה לבטלה מדוחק וכ"הא כי פתוח
 תפתח את ירך פתח ליתן כדי שלא תפתח ליטול . ב' ידות הן בצדקה
 א' פתוחה ליתן וא' פתוחה ליטול כמה בין זו לזו . לפי' הנותן צריך ליתן
 שבה והודאה להבה שעשאו מן הנותנין ולא מן הלוקחין ושתי ידות אלו
 א' למעלה וא' למטה יד של עני למטה ויד בעל הבית למעלה לפי' צריך
 אדם ליתן שבה והודאה להבה שעשה ידו עליונה ולא תחתונה . ד"א פתוח
 תפתח כל הנותן צדקה לא לעצמו בלבד הוא מטיב אלא לכל העולם כולו
 דכתי' כי פתוח תפתח אמר הבה אם פתחת ירך לעני אני פותח לך
 השמים ומוריד גשמים ומרחם לכל העולם בשבילך שנ' יפתח לך את
 אוצרו הטוב וגו' ואם יאמר לך אדם אם אתן צדקה אני מחסר ממוני
 ונכסי יסתכל בעצמו שהרי דבר שאינו חסר אינו מוסיף ודבר המתחסר
 מוסיף שער הראש והזקן שמתחסרין מוסיפין שער העפעפים שאינן מתחסרין
 אינן מוסיפין וכתי' שה פזורה ישראל וכתי' יכרסמנה חזיר מיער ישראל
 נמשלו לשה שנוזזין אותה ומגדלת יותר והאומות לחזיר שאינו נגזז מוסיף
 מדרש שיר השירים פתוח תפתח כל הנותן, YM.MP. 123a, ילמדנו
 צדקה לא לעצמו הוא מטיב אלא לכל הבריות מסוף העולם ועד סופו
 לכך נאמ' פתוח תפתח אם פתחת ירך לעני אתה פותח את השמים
 להוריד גשמים שנ' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב נמצא זה מטיב לכל
 העולם כולו ולעצמו . ואל יאמר אדם מחסר אני את נכסי אם נותן אני
 לעניים . יסתכל אדם שכל מה שחסר אינו מוסיף שער הראש והזקן שהן

מסתפרין לעולם גדלים והגבינים שאינן מסתפרין אינן מגדלין כלום כך נמשלו ישראל ברחל שגוזזין אותה והיא מגדלת צמר בכל שנה ושנה החזיר הזה שאינו נגזז אינו מוסיף כך נמשלו ישראל לאו"ה יראה כמה יתרון לנותני צדקה ממי שאינו נותן כרחל וחזיר אם נתת צדקה לא משלך נתת כי אם משלו שנ' לי הכסף והזהב אמר ה' צבאות וכן דוד אומ כי ממך ר' שמעון בן אלעזר אומר כל שאינו MHG. V., הכל ומידך נתננו לך מוסיף ליתן צדקה ילמד מנופו בכל מקום שסתפר הרי הוא מחליף וכל מקום שאינו מסתפר אינו מחליף שער הראש והזקן לפי שהן מסתפרין הן מחליפין הגבינין לא מסתפרין ולא מחליפין הרחילה הזו לפי שהיא נגזרת היא מחלפת והחזיר אינו נגזז ואינו מחליף כך רשעים לא נגזזין ולא מחליפין וכך היה רש"ב אומ' עשה עד שאתה מוצא מצוי לך ומוצא אתה מה שתתן שבעבור צדקה שאתה עושה בניך יושבין בשלום ומרבה אתה שלום בעולם שנ' והיה מעשה הצדקה שלום See CH. VI. 11, § 1. See also מבוא to *Tanchuma*, B. 62a and b, where the same passage (with some variants) is given from a *Tanchuma* MS. in Oxford. See *Aboth* III. 7 and IV. 9, ARN. 41b and *Shabbath* 151b.

L. 644-47. מתכנסות ומנין YM.Is. 18. See *Synhedrin*, 139a.

L. 647-48. ומניין—הצדקה. After הצדקה the word שלום must be supplied after Is. xxxii. 17. See NR. XI., about the end, גדול השלום שניתן לעושי צדקה.

L. 648-702. שהרי הוא—צדקה. See YS., I. 130b, (§474), the quotation from the MH., which will not only show us the verbal emendations to be made in our text, but also the proper arrangement of the various Derashoth which are, as will be seen, misplaced in the MS.

הרי הוא אומ' במועל נפש כי תמועל מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' כמה מעל בקודש בשוה פרוטה וכמה הוא פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקי והוא מביא תחתיה איל בשתי סלעים שהן אלף וחמש מאות שלושים ושש פרוטות והלא דברים קל וחומר ומה אם מועל בקודש בשוה פרוטה בלא יודע משלם אלף וחמש מאות שלושים וששה במה שמעל המתכוין למעול על אחת כמה וכמה הרי אדם שלא היה בידו לעשות צדקה אלא שאבד סלעו מתוך ידו ומצאה עני והלך ונתפרנס בה מעלין עליו כאלו נתנה בידו אמרת מה זה המועל בשוה פרוטה בלא יודע משלם אלף וחמש מאות ושלושים וששה במה שמעל המתכוון למעל על אחת כמה וכמה הזוכה בלא יודע מעלין עליו כאלו זכה המתכוין לזכות על אחת כמה וכמה..... גדולה

צדקה שהיא דוחה את הגזירה ונותנת ארכא לרשעים ממי את למד מיהונתן
 בן גרשם דכת' ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט
 הדני נון תלוי למה אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה..... למה מתן
 צדקה דומה למלך בשר ודם שנכנס למדינה ולא כיבדוהו בני המדינה ולא
 נתנו לו דרון לאחר זמן נצטרכו לו נתקבצו כולן ובאו אצל המלך יצא
 הפרכס שלו ואמ' להן אחד מכם לא כיבד את המלך ולא נתן לו דרון
 עכשו אתם באים אצלו אין אתם יודעין שדרון של אדם גורם לו להיות
 אהוב אצל המלך * וכך מתן צדקה דומה אדם שיש בידו מתן צדקה ובא
 לידו עבירה המורה וגזרו עליו מלאך שהוא ממונה על הפורענות ליפרע
 ממנו שמע מלאך שהוא ממונה על הצדקה ובא ועמד לפני הגבורה נתנו
 לו מלאכי השרת רוח נכנס ועמד ביניהם אמ' לפניו רבונו של עולם אותו
 האיש שנורת עליו פורענות יש לו מתן צדקה בידי שמע מלאך שהוא ממונה
 על הפורענות אמ' וכי יש צדקה שעשה תולה על העבירה שעשה שמע
 מלאך שהוא ממונה על הצדקה אמ' וכי צדקה שעשה של ממון היא והלא
 נפש פדה נפש החיה כדאי הוא שתתלה לו שמע הקביה דברי שניהם
 וגזר על המלאך שממונה על הפורענות שלא יגע בו כל עיקר שני ויחננו
 ויאמר פדעוהו מרדת שחת מצאתי כפר אפלו אדם שיש בידו תתקצט
 עבירות ויש לו מתן צדקה ביניהן תולה לו על כולן שני אם יש עליו מלאך
 מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעוהו * וכל דור ודור
 שלא היה בידו מתן צדקה גזר דין מתחתם עליהם לאבדן דור המבול שלא
 היתה בידו מתן צדקה לפיכך אבדו מן העולם הזה ומן העולם הבא שני
 וירא כי רבה רעת האדם בארץ וכן הסדומיים לא אבדו אלא על שלא
 היתה בידן מתן צדקה שני ויד עני ואביון לא החזיקה וכן המצרים וכן
 סיכרה אף גוג כולן לא אבדו אלא בשביל שלא היה בידן מתן צדקה שני
 מבלי משים לנצח יאבדו שכך דרך הרשעים לומר מה היא הצדקה ומה
 הן עניים לפיכך אבדו מן העולם אחאב מלך ישראל לא עשה צדקה מימיו
 בעין יפה אלא שמנע סעודתו מבין שלוש שעות לפיכך נתנו לו שלש שנים
 כנגד שלש שעות ולא מנעה ליתנה לעניים אלא לבקש על עצמו וכן את
 מוצא כשחטאו ישראל לא היה בינם לבין הסדומיים אלא מתן צדקה בלבד
 שני לולי ה' צב' הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו ואין מעט אלא צדקה
 שני טוב מעט בצדקה ואומ' הי אני נאם ה' אלהים אם עשית סדום אחותך
 היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך ואומ' כמעט קט ותשחיתי מהם
 בכל דרכיך ואין מעט אלא צדקה שני טוב מעט בצדקה וכן את מוצא שלא
 עמדה להן בגולה בימי המן אלא צדקה שני ואחי להם למקדש מעט ואין
 מעט אלא צדקה שני טוב מעט עם צדקה וכי קטנה היא הצדקה והלא
 הכת' משבחה שהיא גדולה אלא קטנה היא בעיני נותנה כאיזה צד אדם
 נותן לחבירו סלע או איסר או פרוטה או שתים או שלושה ואינו מדרמה

שיטול עליהם שכר * וכי מה דימה בועז ליטול שכר על מלא קומץ שנתן ומה שכר נטל שנמל את המלכות וכן את מוצא בנבוכדנצר הרשע כשראה אותו החלום ושמע פתרונו התחיל אומר לדניאל מה אתה יועצני אמר לו עניים אלו שהגליתם מארצם רעיבים צמאים ערומים פתח להן אוצרותיך ופרנס אותן אולי תרפא את החלום שני להן מלכא מלכי ישראל וחסדך בצדקה פרוק וכי תעלה על דעתך שדניאל הצדיק היה משיא עצה לנבוכדנצר הרשע שונאו של מקום אלא לפי שראה ישראל שבגולה מטולטלין ברעב השיאו עצה זו בשביל לרחם על ישראל מיד פתח אתו רשע אוצרותיו וחילק להן שנים עשר חדש * לאחר שנים עשר חדש שכח אתו רשע החלום והתחיל מיטייל על פלטורין שלו שמע קול צעקת המון העניים לפני אוצרותיו אמר מה זה הקול שאני שומע אמרו לו קול המון עניים שהגלית תובעין פרנסתן נכנסה בו עין רעה אמר מה היא צדקה ומה הן עניים ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו בתקופ חסני וליקר הדרי אמר אלולי החמון (הממון?) שלי מהיכן אני בונה המדינה הזאת מיד צוה ופסק הפרנסה מהן עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מוך אמר לו הקב"ה רשע מי גרם לך כל אותו שנים עשר חדש שלוה הלא צדקה שעשית והלא דברים קל וחמר ומה רשעי אומות העולם נתלה להן בשביל צדקה ישראל שעושיין צדקה בכל שעה על אחת כמה וכמה וכן את מוצא במלכות אדום הרשעה שלא שעבדה בישראל אלא בזכות צדקה שעשה עשו וכן חגי מתנבא ואמר עוד אחת מעט היא אמר להן עוד מצוה קלה אחת שיש לו לעשו בידו היא שהעמידה בידו את המלכות * אחת זו ברכה שבירכו אביו ויאמר עשו אל אביו הברכה אחת היא לך אבי מעט זו צדקה שעשה תאמר שהיה יצחק צריך לו והלא מצינו שהיה גדול מאביו באברהם הוא אומר וה' ברך את אדני מאד ויגדל אבל ביצחק הוא אומר ויגדל האיש וילך הלוך וגדול עד כי גדל מאוד הרי שלש גדולות והרי הדברים קל וחמר ומה אם זה שעשה לאביו והוא חייב לאביו ולא היה אביו צריך לו גרם לו ליטול מלכות העולם הזה המאכיל את העניים הרעבים ואת הצריכין על אחת כמה וכמה לכך הנביא מזהיר שמרו משפט ועשו צדקה.

The way in which the various clerical errors are to be corrected is easily seen, and there is no need to dwell on them. We shall now try to give parallels and extracts from other MS. to each Derasha by itself. L. 648-62, שהרי—שכר. See *Torath Kohanim* 27a, for a parallel. The sentence relating to אהאב (l. 653-58, כמה וכמה—אהאב) is misplaced here, and must, according to MH., be transposed after the words מפני השכינה l. 671. Cp. CH. I. 5, § 2, *Pesikta* K. 160b, *Synhedrin* 102b, היה, אהאב וותתן היה, L. 662-71, השכינה—מוצא וכן אתה מוצא. This passage is quoted in

YM.Is., p. 9, from which we give here the most important correction. L. 670, בפני עושה הנותן איסר ; l. 170, אינו מרמה ; l. 671, ומניין צדקה תולה (אין גדולה) היא גדולה ; ll. 671-689, — מדרש צדקה תרומם גוי צדקה שעשה עשו היא, YM.MP. 121a, נרמה לו שקבל מלכות יתר שכן הוא אומ' ע"י חגי שהיו הנביאים מצטערים על ישראל ואומ' עד מתי יגיע קצינו אמר להם עוד אחת מעט היא עד עבשו יש להם שתי מלכויות שיעבדו אותן מלכות יון ומלכות עשו ומה זכות היתה ביד יון בזכותו של יפת שחם... השמלה ואין המקום מאבד שכר כל בריה אמ' יעמד מדי ופרס מיפת ויקבל מלכות וישעבד את ישראל שנה ויעמוד ויקבל אחריו מאה ושמונים שנה בזכותו שכבד את אביו שנה אחת במלכות מדי עמד חגי אמר הבה עוד קיים לה עוד אחת מעט זו מלכות עשו שהיו בידו שתי מצות שהאמין באביו ואמ' לו הברכה אחת לך אבי זו האמנה שהאמין באביו מעט זו הצדקה שעשה וכי עשה בצדקה מימיו אלא מה שנ' ויאהב יצחק את עשו אמ' הבה כדי היא האמונה שעשה שאתן לו המלכות הא אף לרשעים צדקה תולה. See *Abodah Zarah*, 8b and 9a, סע"ר XXX. and LR. XXIX. 2. We shall accordingly read in l. 678, ויעמד יון אחריו מיפת, see also GR. LXV. 16, with regard to the merits of עשו. See CH. II. 7, about the end, ויאהב יצחק, etc. L. 689-702, של צדקה... וכן דניאל... See ER. XXX. 24; In l. 680, we should perhaps read אדום for אבי ; *ibid.* היה for היא ; l. 691, read מנכסי instead of מנכסי.

L. 702-3. ד"א—הארץ. See YS. II. 138a, quoted there from מדרש שיר השירים ; cp. NR. I. 9. Perhaps it was one of the Dera-shoth in *Pesikta K.* פ' שקלים.

L. 704-706. ד"א—מנחה. YS. *ibid.*, omitting the words ומביאים נקרונות וכמריסין. Perhaps we should read נקרונות וכפרימין. See *Sifre 14a*, PK. 9a and *Aruch*, s.v. כמרוסא and קמר, or, perhaps, דורונות וכלדיקים ; cp. CH. IV. 8, § 2.

L. 707-13. ד"א—כמה וכמה. YS. *ibid.*, in a shorter form ; l. 707 read מקבלין instead of מקלסין ; cp. *Shabbath 33b*.

L. 713-18. ד"א—חרב. YS. *ibid.*

L. 718-23. ד"א—בניהם. Omitted in the YS. ; l. 719, read חטא (instead of חסד).

L. 723-42. ד"א—לעשות וגו'. YS. *ibid.*, in a very shortened and defective form. For the better understanding of those lines

as well as of some of the preceding Derashoth, we give here also the following abstract from MH.:—ד"א ושמר ה' אלהיך לך את-הברית ואת החסד זה חסד שניתן לאברהם אבינו שנ' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ולא נתחייבו או"ה כלייה אלא בזכות חסד שעשה אבינו אברהם ועליו הוא אומ' וחסד לאומים חטאת חסד שעשה אברהם אבי' הוא היה כעם על האומות א"ל הקב"ה לאו"ה הרי עשרים דור משנברא אדם הראשון ועד שבא אברהם לעולם ולא עמד אחד מהם ובנה מזבח עד שבא אברהם ובנה מזבח לשמי שנ' ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שעשה יצחק הוא עמד לבניו במדבר שנ' כה אמ' ה' מצא חן במדבר * ד"א חסד שעשה יעקב הוא עמד לבניו להתגבר בין האומות שיהיו אומות ומלכויות מביאין אותן בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שעשה יוסף הוא גרם לו ליטול מלכות במצרים שנ' אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה * והלא הוא משמש את יעקב אביו בבית המדרש אלא מלמד שאפילו בחיי אביו הוא היה מפרנס את אחיו * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שעשה מרודך הוא היה כעם על חזקיהו שנ' בעת ההיא שלח מרודך בלאדן ספרים ומנחה אל חזקיהו * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שעשה בן הדרד הוא היה כעם על אחזיהו שבן הדרד כשחלה שלח מלאכים אל אלישע ואמר לו האחיה מחולי זה ואחזהו נפל לתוך גזוזטרא שלו והלך לדרוש בבעל זבוב ואלהי עקרון באותה שעה ניטלה מלכות משומרון ונתנה למצרים שנ' כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או און כן ינצלו וגו' * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שעשו אנשי נינוה הוא היה כעם על או"ה א"ל הקב"ה לאו"ה מפני מה לא עשיתם תשובה לפני כדרך שעשו אנשי נינוה תשובה שלימה לפני * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שאו"ה עושין הוא היה חטאת להם ומהוא חסד שהן עושין בונין דימסאות ומרחצאות שירחצו בהם עניים ועשירים וכי מה בכך אלא בשעה שהן בונין אותן אומרין הניחו מקום שנעבוד בו ע"ז הניחו מקום שבו נחביא את הזונות נמצאת זכותן היא חובתן * והרי דברים ק"ו ומה דבר שהן סוברין שיזכו בו הן חייבין בו חטאיהם על אחת כמה וכמה * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שעשה משה הוא גרם לשכינה לירד למצרים להציל את ישראל ממצרים * ד"א וחסד לאומים חטאת חסד שעשו ישראל הוא גרם להן להידבק בשכינה שנ' ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. See PK., pp. 12, 13 and 14; *Baba Bathra*, 10b; *Tanchuma*, § 8, and עקב, § 3, and אור זרוע, 3d, the passage quoted there from the ילמדנו (ep. Jellinek's *Beth Hammidrash* V. 162). See also *Mechilta* 1b, with regard to נינוה and הגוים ד"א מצאתי בדברי * Cp. also Rashi to Amos iii. 12: קרובי תשובה

ר' מאיר זצ"ל בפאת מטה בעון אחיה בן אחאב ששלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה ובדמשק ערש בן הדר מלך אום שלח לדרוש באלהי ישראל.

L. 742-43. וכן משה—ממות. Here, probably some proof from *אז* is missing. See *תד"א* I.; cp. YS. I. 24a; see also *Jerushalmi Peah 15a*, מצותיה של תורה כנגד כל שוקלת כנגד כל מצותיה של תורה.

L. 743-72. ומהו—קללוח. See for the whole passage LR. XXXIV. 11, and YM.Is., pp. 229 and 237, from מדרש or הגדה. The most important corrections are, according to the latter, l. 756, ומה אני (אנו); *ibid.*, and l. 757, מהן (ויכס) אכסנו, and l. 771, מונעי צדקה ברכות לנותני צדקה. Read also, in l. 771, מן הצדקה (הצדיקים).

L. 772-80. הנותנין—באי עולם. YS. 176d, § 985 (omitting, however, from ד"א—לאביהן). (For Derashoth of an opposite tendency see NR. XXI. 16.)

L. 780-83. ד"א—ליריאך. YS. *ibid.*, according to which we have to supply the word שכר after נותן, l. 783, and so we have to supply אומרת after the word ישראל, l. 781.

L. 783-84. ד"א—לפי מעשיו. Omitted in YS. See CH. I. 16, § 1. רבש"ע אף שאת מבה עלי, etc.

L. 784-88. אף ערשנו—מדמשק. YS. *ibid.*, YM.MP. 29b, מד"רש אף ערשנו רעננה אלו עשרת השבטים שגלו לפנים מסמבטיון כמה שנ' בפאת מטה מלמד שלא שייר הב"ה אלא אחד משמונה בהם וי"א אחד מיבעה ר' אליעזר אומ' אחד משמונה של מטה ממה שנ' בפאת מטה והפאה של מטה אחד משמונה של מטה הרי לך שתי פאות ושתי ירכים וארבע רגלים והמטה כולה להיכן הלכה לפנים מדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל שהירד, Cp. Rashi, Amos iii. 12, מפרש זו אחד משמונה וכו'. The passage is also quoted by R. Abraham b. Moses Maimon from the מדרש שה"ש. See Epstein's *אלדר הדני*, p. 71, and especially his important note, pp. 79 and 80.

L. 789-91. קורות—לשלמה. Supply in l. 790 ביתו after ובנה; instead of משה in l. 791, read מצור. See CH. I. 1, § 5.

L. 791-95. ד"א—כולה. See *Yoma* 38a.

L. 795-98. ד"א—השכינה. In Deut. xxxiii. 21 and I Kings vii. 3, we read צפון ספון instead of צפון וספון. See YS. I. 263a. Cp. CH. I. 17, § 3, at the end.

L. 801-802. האומות . . . אני. YS. 177 a, § 985.

L. 802-803. העולם . . . ד"א. Quoted in the Commentary attributed to Nachmanides as אמרו רז"ל. So also Recanati, 38 c.

L. 803-804. שושנת . . . העמקים. CH. II, 1, § 3.

L. 804-10. כדרך . . . העולם. YS. 177 a, b. See also *Mishneh Bikkurim*, III, §§ 2, 3, 4. According to these parallels we might correct our text in the following way: . . . ד"א כדרך שהשושנה . . . מביא והשור בראשו ועטרה של זית בראשו . . . בכוריהן ענבים וכו' הקרובים היו מביאין והחליל היה מכה לפניהם.

L. 810-22. השרון . . . ד"א. See *Mechilta*, 30 a, 31 b, and parallels (especially *Midrash Tillim*, cxiv, בין האריך נעבור בין ואו' מה ממתנים אנחנו (החומות הללו). In l. 816 we must correct ושמא הטעה כל י"א לא containing a Derasha of an opposite tendency on וימרו. See *Sifre*, 64 b, and Chapters of R. Eliezer, c. 42 and note 36.

L. 822-25. אריות . . . ד"א. See above, l. 195, with regard to Abraham. See also Apocrypha to the O. T., The Song of the Three Holy Children, who are חמ"וע. Perhaps the שירה of Daniel has some connexion with the well-known legend of Habakkuk's visit to Daniel in the lion's den. Cp. Neubauer's ed. *Book of Tobit*, 39; Brüll's *Jahrbücher*, VIII, 29, note 1; and Epstein, *Bereschith Rabbathi*, pp. 14, 15.

L. 826-30. כשושנה . . . מכים אתה. See CH. II, 1, § 1; and 2, § 5. The MS. Commentary to the *Machzor*: ד"א . . . רון מצהלת . . . ראיתי באגדת ש"הש אני חבצלת השרון כיון שעלו ישראל מן הים אמרו שירה ועל דבר זה יסד הפייטן יתנני רון מצהלת וראיתי מדרש כשושנה בין החוחים כדרך שהשושנה נאה בין החוחים כך ישראל נאים בין האומות אימתי הם נאים בשעה שעלו ממצרים כחבצלת והוא שיסד נאים עריבי נחוחים ד"א אימתי השושנה נאה כשהיא למעלה מן החוחים ואם נתחייב השושנה הרוח מנשבת בחוחים ומנקרין אותה.

L. 831-34. כתפוח . . . ונשמע. See CH. II, 3, § 1; VIII, 5, § 1.

L. 834-39. נמצא . . . ד"א. See Rashi to this verse: הדוגמא . . . כך הק"בה מכל האלהים נבחר. Something like this Derasha must have been in our text, but it is difficult to say what the exact

words were in l. 836 (ברקונו . . . וצידון). L. 838 read מאונם instead of מונם.

L. 840-41. האבות . . . הביאני. See above, l. 345, and cp. GR. XCVIII, 8, 9. The ל"ט to this verse: בומן שישא הק"בה נם לגוים. ונפוצות יהודה יקבץ. See also CH. II, 4, § 1, א"ר ברכיה, the reference to יעקב, to which perhaps the האבות in our text alludes.

L. 842-45. סמכוני . . . חכמים. Perhaps we should correct l. 844 ריכוכים or מיני תענוגים. Cp. CH. II, 5, § 1; *Pesikta K.*, 101 b, and parallels. See also the quotation from the ל"ט, given by Salfeld, p. 39, note 1, which is taken from our text. The MS. Commentary to the *Machzor*: וכן דורש במדרש סמכוני באשישות אלו דברי אנדה שנוחין לשומען כאשישות של יין שנוחין לשתותן למה נמשלו ד"ת לחולה מה חולה אינו אוכל אלא דבילה ולא פת צונן אלא פת חם כך הדור הזה אינן מבקשין מסכתות חמורות אלא אגדות ושיחות חכמים וזהו כונתי חולת חששות.

L. 846-49. שמאלו . . . ומלמטה. YS. 177 c, according to which the words זה אהרן must be completed after לראשי in l. 846. The ל"ט to this verse: שבה לפני השם שהשמאל מרחקת והימין מקרבת. Cp. also Targum to this verse.

L. 850-58. השבעתי . . . וכאייל. YS. 177 d, a part of this passage (וכאייל . . . בכך, l. 854-58), after which we have to complete the words in l. 854, and read או באיילות (instead of 'בו בא') in l. 856. YM.Is. 105 quotes the l. 850-53 from הגדת שה"ש. The השבועה שלא ימרדו במלכות שאם ימרדו הרי דמכם נשפך ל"ט. The כצבי וכאיל, § 282, quotes to this verse a Derasha from מדרש שה"ש which is to be found neither in CH. nor in our text. See CH. II, 7, § 1.

L. 859-63. מחבירו . . . קול. YS. 177 d (מחבירו . . . ד"א, l. 860-63). See *Pesikta R.*, 4 b.

L. 864-65. דומה . . . אומרה. See CH. II, 9, § 1, and parallels; see also *Aruch*, s. v. אמירה (the quotation from the *Mechilta*, 36 b ועשיתיו אמירה). This is then the answer to את רעייתי.

L. 865-68. ד"א . . . ומפיע. Probably some corruption in the

text which makes the sense so obscure. I can only guess that we have here some allusion to YS. I, 243 c in the name of the *Yelamdenu* and *Targum Jerushalmi* to Num. xxxiii, which Derashoth seem to read עפר יעקב = עולמהון or בחורי ישראל. The ד"א... יעקב would then be only another version of the preceding Derasha, whilst the citation הנה זה עמד אחר כתלנו should be put before מלמד in l. 866. The last words of which נראה מציל ומפיע remind somewhat of נגלה וחזר ונכסה. See CH. II, 9. In the רוקח to this verse: מה הצבי והאיל חזר למקומו כך השכינה תחזור למקומה.

L. 868-78. ד"א... הדרום. YM.Is. 150 in the name of הגדת (זה המשיח) והמשיח 1. 871 after which we may correct here ש"ש; 1. 872 (אל"א) אלו 1. 878 (גדולה) רוח סערה 1. 876 (כולו) שהוא כאילו 1. 872. See CH. IV, 16 and DR. I, 19. Cp. also CH. VIII, 12 מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה וכו'.

L. 879-85. ענה... יענה. See CH. II, 11, 12, 13, and parallels.

L. 885-87. ד"א... יענה. כדרכים (Jer. xxv. 30). The passage is defective. See ER. XXX, 1, and *Jerushalmi Berachoth*, 13 c.

L. 887-88. ד"א... צורים. See CH. II, 13, §§ 2, 3, and parallels, explaining זמנה של ערלה שתזמר = הזמיר.

L. 889-92. יונתי... האלהים. Perhaps we should read in l. 890 מרוצה תחילה or בזמן נענה שהציבור תחילה. See CH. II, 14, § 2.

L. 892-900. ד"א... ורכב. See CH. *ibid.* Cp. also *Mechilta*, 37 b.

L. 900-904. ד"א... לישראל. See CH. II, 14, §§ 2, 4, and 1; ER. XXI, 5. Instead of לפיכך אמר כך read לאחר כך. Still the passage is very corrupt.

L. 904-10. במצות... לאחר כך. Perhaps we should insert at the beginning of the passage ד"א בעולי רגלים הכת' מדבר (CH. *ibid.* § 7; cp. also § 25) to which the following story would serve as an illustration. In l. 908 we should perhaps read קרוי בור תמרה.

L. 910-14. ד"א... בתפילתם. YS. 178 b in a shortened form. Cp. *Mechilta*, 14 b, where he speaks of מ' יום. In l. 912 read במ"ת instead of במער'. Perhaps we ought to read במ"ת. See *Mechilta*, 65 b.

L. 915-18. הנשיאים . . . דודי. See CH. II, 16, § 1. The ל"ט : הרועה בשושנים כשרועה את ישראל שנ' רועה ישראל האזינה ואמר ידוע תדע פני צאנך אלו שאר העם עדרים אלו גדולי הדור.

L. 919-22. הבתרים . . . עד. See CH. II, 17, § 1. L. 920 read לתוך (for ליתן). In the ד"א the word סב is urged. Cp. Midrashim to Deut. ii. 3.

L. 923-28. העולם . . . אחזו. YS. 178 b. See *Midrash Mishle*, XIX, according to which our text must be corrected. Cp. CH. II, 15, § 2. The order of the verses is here disarranged.

L. 929-33. על . . . עד. See *Sebachim*, 119 a; *Mechilta*, 1 b; the Derashoth on the verse from Ps. cxxxii. 14. See also YS. 178 c, about the end. The MS. Commentary to the *Machzor* : ציפיתי פה עיכובי הייתי סבור שהיה קדושת עולם כשנבנה המשכן ולא היתה אלא קדושת שעה אבל כשמינה צבי קדש הוא בית המקדש מקום מבחר אמנה ירושלים שכתוב בה העיר אשר בחרתי מכל שבטי ישראל באותה שעה אקומה נא היא היתה קדושת עולם וכן דורש במדרש על משכבי בלילות באדם המעכב על משכבו ולא היתה אלא קדושת שעה אבל כשנבנה בית המקדש היא הייתה קדושת עולם שנ' אקומה. The end of the Derasha is accordingly in the next verse, which is missing in our text. See also *Pesikta R.*, 7 b, about the הנוכות.

L. 934-36. אקומה . . . ברפידים. Cp. the Commentary attributed to R. Saadyah, 12 b : ותעם מצאוני השומרים יציאת העמלקי והכנעני שנ' וירד העמלקי

L. 936-41. ד"א . . . תפוס. L. 939 read במצודות instead of בין הבתולות.

L. 941-45. ד"א . . . ישראל. YS. 178 b. In l. 942 read הגרזן (instead of הגרון). Cp. *Jerushalmi Synhedrin*, 18 d, and parallels, with regard to ארונה or ארנן.

L. 946-48. מדבר . . . מי. YS. 178 c. The ל"ט to this verse : מי זאת עולה מן המדבר וכי מן המדבר העלה אותם • והלא ממזרים העלה אותם שנ' אעלה אתכם מעני מזרים • הלא על חבתו של ישראל לפני הק"ב שהן חביבין עליו כמציאה הזו שאדם מוצא במדבר • וכה"א ימצאוהו בארץ מדבר • ואו' כענבים במדבר מציאתי ישראל • כתמרות עשן מה העשן הזה בכל מקום שהולך מיצר כך היו כל האומות מצירין

בשעה שעלו ישראל ממצרים • שנ' אז נבהלו אלופי אדום וכו' וכן אמרה רחב הזונה ונשמע וימס לבנו • מקוטרת מור זכותו של אברהם אבינו שהיה ראש אמנה ונמשל למור שהוא ראש לבשמים שנ' מור דרור חמש מאות • ולבונה זה זכותו של יצחק שכשם שמקטירין הלבונה ע"ג המזבח כך העלה יצחק את עצמו ע"ג המזבח כשעקרו אביו שיצאו ממנו כהנים מלכים וחסידים והוא שאבק עם המלאך ויובל. See YS. I, 278 b. Cp. also Targum to this verse.

L. 949-57. ד"א... זקנים. YS. *ibid.* Cp. CH. III, 5, § 2. See also above, l. 459. Perhaps on account of the atoning office of אהרן.

L. 958-64. תפילה... הנה. YS. 178 c. See CH. III, 6, § 2, and GR. XCVII, 6. Cp. also חידושי הרד"ל to NR. XI, note 26.

L. 964-67. ד"א... יי'. YS. *ibid.* The ששים גבורים are probably the מסכתות ס'. Cp. the Commentary attributed to R. Saadyah: ויש אומרים ששים מסכתות שבמשנה הידועות בתלמוד וכולם: אהווי חרב אלו ישראל אנשי מלחמה שהיא מלחמת התורה. See NR. XVIII, 21.

L. 967-69. הנה... וגו'. Probably we ought to place the ד"א in l. 968 before הנה in the preceding line. The just quoted Commentary: וטעם מטתו שלשלמה זה המשכן וכו'. Cp. CH. III, 6, § 3.

L. 969-70. ד"א הנה מטתו שלשלמה... בירושלים. Read ד"א הנה מטתו שלשלמה זה ירושלים.

L. 970-75. ד"א... רעות. See above, l. 70, CH. III, 6, § 5.

L. 975-76. כולם... מישראל. Insert ד"א before כולם in l. 975. Perhaps this Derasha has some reference to the well-known story of the excommunication of ר"א בן הורקנם in *Baba Mezia*, 57 b and 60 a. Cp. the parallel in *Jerushalmi Moed Katon*, 81 d, אם חברים מתלחמים. See also such phrases as נעצו חרב in *Shabbath*, 17 a.

L. 978-84. אפריון... להם. See *Pesikta K.*, 1 a, b; NR. XII, 4; CH. III, 7, 8, §§ 1, 2. Our text is corrupt and defective, and confuses the Derasha of the משכן with that of the ארון. The Commentary attributed to R. Saadyah: מעצי הלבנון אלו... ואפריון הוא המשכן... תוכו רצוף אהבה לוחות הברית... הקרשים מרכבו ארגמן אלו היריעות... תוכו רצוף אהבה לוחות הברית...

ואמר ע"ב אהבתי מצותיך . . . וטעם מבנות ירושלים הם שני לוחות אבנים
 וואמרו חז"ל כי התורה נקראת בת מלך שנ' כל כבודה בת מלך פנימה
 י"א כי בנות ירושלים הם בנות אומות: See Aben Ezra to *Song of Songs*:
 העולם . . . וי"א המלאכים.

L. 985-95. רשעים . . . ד"א. YS. 178 d, only a part of this
 Derasha, after which we have to correct in l. 987 של עולם (instead of
 (פעלילו ש' ע'). L. 994 read מבנות ירושלים instead of
 ד"א אפריון ע' ל' המ' ש' זו ברית: ל"ט. מב' ישראל
 העולם שהוא עשו ככיפה מעצי הלבנון כאדם שבונה ביתו מעצי הלבנון
 עמודיו עשה כסף אלו ההרים שהם כעמודים רפידתו זהב זה הרקיע שהוא
 כזהב מרכבו ארגמן זה כסא הכבוד תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים
 הגדת: YM.Ps. 557 b (cp. also 164 b): שאין מתערבות בשל רשעים
 שה"ש תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים שהן נתונות עמו במרום שלשה
 הן שנכנסו זה לפנים מזה ומשה נגש אל הערפל ולפנים ממנו צדק ומשפט
 מכון שכה"א צדק ומשפט מכון כסאך ולפנים מהם נפשותיהם של צדיקים
 שנ' אשר בידו נפש כל חי ואו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו'
 וכן אמרו: The Commentary attributed to Nachmanides, I, 13: זל במדרש
 שה"ש תוכו רצוף אהבה . . . במרום נ' נכנסו זה לפנים מזה וכו'
 נפשות הצדיקים שתחת כסא הכבוד והן, רוקח *ibid.* on our verse, whilst
 MS. Bodleian, 2282 (*Commentary on Canticles*, by Abba Mari b. Aligdor?), 72 b,
 כמו, ו"ד זה אמ' נפשות הצדיקים יש להן כמו, ארגן תחת כה"ב
 Cp. also אבות, II, by R. Simon Duran, 87 b, ובמדרש שה"ש אמר תוכו רצוף
 אהבה אלו נפשות הצדיקים, quoting the whole passage till בצרור החיים.
 With regard to the מחיצות, see *Mechilta*, 72 b, and Friedmann's *Introduction*,
 LII; Lewy's *Ein Wort über die Mechilta des R. Simon*, p. 12. See also
 Jellinek's *Beth Hammidrash*, II, 29); Epstein's *Bereschith Rabbathi*,
 p. 16; as well as his R. Moses Haddarshan aus Narbonne, p. 44. See
 also Bachye to the Pentateuch, Lev. xxvii. 2.

L. 996-1000. המלואים . . . צאינה. YS. 178 d. Cp. *Pesikta K.*,
 5 a; CH. III, 11, § 2; ER. LII, 8, and parallels. אוהל מועד in
 PK. = ימי המילואים.

L. 1000-7. המלוכה . . . ד"א. YS. *ibid.* in a shortened form.

The ל"ט to this verse: באו כל האומות וראו נסים ונפלאות שהוא עושה לעמו והכבוד והעטרה שהוא מעטר ביום כינום ב' שנ' ה' מלך עולם ועד אברו גוים מארצו ואו' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו מדרש צאינה וראנה צאנה וראנה כל האומות ניסי פלאים שהוא עושה לעמו והכבוד והעטרה שהוא מתעטר ביום כנום הגלות שנ' ומלך ה' צבאות עליהם עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם והלא שלו היא המלכות לעולם ועד שנ' ה' מלך עולם אלא שאמ' לישראל כביכול אין לי מלכות ולא חילות עד שעמדתם והמלכתם אותי אין אתה מוצא חילות בכל ספר יחזקאל לומ' כל ימים שאתם בגולה אין לי חילות ומלכות עד שתחזרו למלכותכם שנ' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה.

L. 1007-12. הבית . . . ד"א YS. *ibid.* (at the beginning of § 988) partly. Cp. the parallels given above to l. 969-1000. See also *Tanchuma*, אחרי מות, § 6.

L. 1014-18. הנך . . . כצמתה. YS. *ibid.* somewhat different. Instead of בצמתה, l. 1018, read בצנעה. In the Commentary of ואמרו בילמדנו מבעד, l. 1018, to *Canticles* (MS. Bodl. 343), 44 b, לצמתך כשהוא מצמתן לבתי כנסיות ושותין ד"ת בצמא. See אג"ב, c. 79. See *Sukka*, 49 b, and *Sifre*, 94 a.

L. 1018-23. שערך . . . בהם. In a sort of an Appendix to F. giving passages omitted in the body of the now defective MS.: כתיב שערך כעדר העזים זה היה מעשה של נשים במשכן שבשעה שאמר הק"ב למשה מאת כל איש אשר ידבנו לבו היה מקבל נדבה מן האנשים ומן הנשים לא היה מקבל מה עשו הנשים לקחו מראה שלהם ושלמה שלהם והלכו אצל משה אמרו לו רבינו מפני מה אתה הושדנו ואם בשביל ערוה הרי שלמה שלנו ואם בשביל גול הרי מראה שלנו שאין לבעלים רשות בהם אמר אימלך בהק"ב א"ל טול מהן ועשה כיוור וכל אשה המקלקלה על בעלה תבא ותשתה ממי הכיוור והם יבדקו מכאן משל להדיוט אומרים מינך ובך אנא בנווך ניויל ברחא מלמד שהיה משה מברין ואומר כל מי שרוצה להביא יביא והיו הנשים דחפות את האנשים ומביאות שנ' ויבאו האנשים על הנשים וכתיב ויעש כיוור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות. We must, after this, correct in l. 1018 מעשה נשים (instead of ניסים). Cp. NR. IX, 14, and ל"ט to Exod. xxxviii. 8. The משל seems to be corrupt. See

Synhedrin, 39 b, מיניה וביה אבא ליויל ביה נרנא. For the rest of the text (שנלשו . . . בהם), l. 1019-23), YS. 178 d partly. See also Rashi to this verse: ד"א כאותן שצבאו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ: גלעד ולשון זה במדרש ש"הש. Cp. CH. IV, 4, §§ 3, 4. In l. 1023 read ממטה אלף instead of ממה. Cp. the opinion of ר"ע in *Sifre*, 59 b.

L. 1024-28. אהרן . . . כחוט. YS. 179 a (from כחוט to הנביאים). Read in l. 1024 בין העם לכ"הג. See אנ"ב, c. 79. Cp. also Targum to this verse.

L. 1029-31. כמגדל . . . המגן. YS. *ibid.* Read in l. 1030 שכל הפיות מתפללות בו, § 6, Cp. CH. IV, 4, § 6. The last words ונתן לש' בנו וכו' correspond with the Derasha in YS. אלף המגן זה בית יער הלבנון, where the מגנים were placed by Salomon (1 Kings x. 17).

L. 1032-33. שני . . . וכלב. MS. Commentary to the *Machzor*: שני שדיך דבוק אחים חסידים לרועים תיירים חסודים . . . ושני שדיך נדרש על משה ואהרן ולרועים נמשלו המרגלים הם תיירים טובים אשר תרו את הארץ הם יהושע וכלב שכן שנינו במדרש שה"ש שני שדיך כשני עפרים אלו משה ואהרן הרועים בשושנים אלו יהושע וכלב.

L. 1034-39. אלך . . . יעקב. YS. *ibid.* After שרה אשתו, l. 1037, insert וגו', alluding to אלקן מורה in the succeeding verse (Gen. xii. 9). See CH. IV, 5, § 1; 7, § 1; NR. IX, 13.

L. 1040-47. אתי . . . ונמרים. YS. 179 b in a shortened form. Cp. CH. IV, 8, § 1; ER. XXIII, 5, and parallels. See also Rashi to this verse. R. Menachem of Recanate in his Commentary to the Pentateuch, p. 39 a: מדי' שה"ש אתי מלבנון כלה כשהגליתי השכינה 39 a: מבי' המק הגליתי אתכם עמה כשתחזור אתם חוזרים עמה שיתי לבכם למסילה וכו', after which quotation our text is to be amended. The ל"ט has מעונות אריות מהררי נמרים הם מלכיות שעבדו בהם ל"ט. בישראל שהם רעים מאריות ונמרים.

L. 1048-52. לבבתי . . . הבריות. On this verse F. commences again, in the middle of a sentence running thus: בהקמת המשכן שני' וביום הקים את המשכן כסה הענן זה משה המיוחד שבשבטין דא"ר נשי המדבר בשירות היו וכיון שהגיעו לאותו מעשה הרע עמדו ונמלכו על עצמן ולא נתנו כלום מנומיהם למעשה העגל וכיון ששמעו

שהן אומרין להם מיד נעלו את דלתותיהם. Cp. CH. IV, 9, § 1, especially the אומרין אית אסורות reading דאמרי. F. continues, ד"א לבבתי באחת מעיניך למה"ד... וראה אחת מעיניה ושיבחה... הבריות. See also YS. *ibid.* for the משל. MS. Commentary to the *Machzor*: ובמדרש דורש באחד מעיניך למה דומה לבת תינוקת ששלח אליה המלך ראו באחת מעיניה ושבחה ד"א לבבתי אחותי. MH. IV: אילו ראו כל גופה על אחת כמה וכמה כלה שאמר לו הק"ב לאברהם אבינו אתה נתתה את לבך מלך על כל איבריך והמלכתי על השמים ועל הארץ שנ' ואשבעך בה' אלהי השמים ואלהי והארץ אף אני אתן כתר מלכות בראשם ואמליכם על כל באי העולם שנ' ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גוי הארץ. לבבתי אחותי כלה באחת מעיניך מושלו משל למ"הד למלך בשר ודם שקידש את האשה והיתה נראת לו באחת מעיניה ונשתתה אלו ראה את כל &c. The other Derashoth correspond with CH.

L. 1053-54. מה... מהבמות. In l. 1054 read מלאכתן instead of מלאתן. See Rashi to this verse: הוא שיסד הבבלי, &c. MS. Commentary to the *Machzor*: מה יפו דודיך אחותי כלה מנוחה ושאר ויעודים... פסיקתא מה אעידך ומה אדמה לך אמ' הק"ב ויעודים נועדתי לכם אהל מועד גלגל ושילה נוב ונבעון ובית עולמים ושמיך מכל בשמים ביום שגמרו מלאכתם מהבמות. Cp. *Pesikta K.*, 125 a, which is, however, somewhat different.

L. 1055-59. נופת... לבנון. F. יעקב כשבירך (l. 1058). YS. 179 b, c. The Derasha on וריח שלמותיך has probably to be supplied by CH. IV, 11, § 2, also relating to Jacob. See also YM. Is. 88 שפתתיך כלה גי' הם משיח בן דוד ומשיח בן אפרים: רוקח to this verse: נופת תטופנה. MS. Commentary to the *Machzor*: ונפת דרשו עליהם שפתותיך כלה אחוות משוחים עומדים מבלי קנאה מצומדים במדרש נפת תטופנה שפתותיך זה משיח הצדיק שעתידי לעמוד מיהודה דבש וחלב תחת לשינך זה משיח מלחמה שעתידי לעמוד מיוסף ואין מקנאין זה לזה שנ' אפרים זה אהבה שבין משיח בן דוד: ל"ט to this verse: לא יצור וגו' למשיח בן אפרים.

L. 1060-61. החתום... הנ. F. דניאל כדברי. הנ... החתום. See also YS. *ibid.* רוקח to this verse: ספר החתום

גן נעול נקום. MS. Commentary to the *Machzor*: שנ' סתום וחתום דבר ל"ט The. ואין מנידים... במדרש גן נעול זה הקץ נעול ונעלם מישראל רבנן אמרי גן נעול... אלו עתי הקץ שהן נעולים וחתומים: to this verse: שנ' כי סתומים וחתומים.

L. 1062-66. עליהם. . . שלחך. F. מה הפרדם הזה. של ר' משה רמונים שהוא נאה כך היו ישראל נאים ומעשיהם הולכין חוץ מהן ולמה נמשלו כפ' רמ' אלא מה הרמון הזה גרעו פורעו ויוצא כך היו ישראל כובשין את עצמן במצרים ולומן הקץ פרעו ויצאו * ד"א שלחך פרדם השליח ששלחתי לכם נדמה כפרדם רמונים ד"א שלחך פרדם רמונים עם פרי שלחך. MS. Commentary to the *Machzor*: כפרה עליהם פרדם רמונים שפר נאים והרורים * במדרש שלחך פרדם רמונים זה משה וע' זקנים שנעשו שלוחים במצרים מה פרדם של רמונים שהוא נאה כך ישראל נאים ומעשיהם הולכים חוץ מהם ומה רמון הזה גזעו פודעו ויוצא כך ישראל כובשין עצמן וכשהגיע זמן הב"ה פודעו ויצאו ד"א השליח * אליהו. Perhaps the ד"א השליח &c. have some connexion with this Derasha.

L. 1067-71. נרד. . . אחד. F. היה בצלאל ואהליאב שעלו להר. סיני וראו מעשה המשכן כאילו עשוי למעלה * וי"א המקום הראהו למשה וירד משה והראהו לבצלאל והסכים בצלאל לדעת המקום נרד וברכם אהליאב (MS. by R. Judah b. Menachem): פסח פי"ט In a פסח וי"א ובצלאל הם הנבונים אושרו במלאכת המשכן לשבח ולא לננאי YS. 179 c.

L. 1072-80. מעיין. . . מעין. . . המקדש. F. ד"א. . . מעיין גנים מה הטפה דם הזו' שהוא בכוס או בקערה ונוטלין אותה ומדיחין את הכלי כך עתיד המקום לטהר את ישראל מע"ז ומש"ד. . . אבל לא על החמורות הא יחוקאל אומ' אל ההרים לא אבל וגו' ואמר לישראל The other words are omitted. YM. Is. 35, the whole passage from שה"ש הגדת, and reads (in l. 1074) מה הטבה נותן טיפה. . . ואמ' לישראל כטומאת הנדה, הנדה. . . או אמ' כטומאת הנבילה וכטומאת השרץ לא היתה להם טהרה לעולם אלא מה הנדה שהוא טובלת במים וכשירה לביתה כך אתם טהורים מעיין גנים זה המעיין שעתיד: לעולם ד"א וכו' השם לטהר בו ישראל כענין שנ' ואת דמי ירושלים ידיה מקרבה וכבר

נקראו ישראל ע"י יחזקאל כענין שנ' כטומאת הנדה היתה דרכם לפני לא קראם טומאת נבילה או טומאת שרץ אלא טומאת הנדה מה נדה זו שהיא טובלת במים וכשירה לבעלה כך כשירחצו ישראל במים טהורים וטהרו שנ' זורקתי עליכם מים טהורים ס"א על הנבואה שנמשלה למים מלמד שעתידין הכל שתשרה עליהם רוח הקדש שנ' ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' The MS. Commentary to the *Machzor*: חמורים קלים וחמורים טבילת נקיות שמורים במדרש מעיין גנים באר מים חיים זה המעיין שהב"ה עתיד לטהר בו . . . ונוזלים מן לבנון מה טפה זו שנתן טפה אחת בכוס וקדירה וזוחלת כך הב"ה עתיד לטהר את ישראל מע"ז וש"ד ואם תאמר יכול על הקלות הוא מוחל ועל אינו מוחל הרי יחזקאל אמר אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא וגו' ואמ' לישראל כטומאת הנדה היתה דרכם לפני אלו אמר כטומאת השרץ לא היתה לכם טהרה עולמית See *Tanchuma*, מצורע, § 9.

L. 1081-87. עורי . . . כלה. F. רוח . . . שהצ' . . . רוח. עורי . . . כלה. L. 1081-87. צפון מכבדת ומזלת לפניהם כל בוסמי ג"ע ד"א . . . להכניס ובאות זו עם YS. 179 c, d. זו הדרום או' . . . גלות צפון וכל הגדר וכל הצפון וכו' See NR. XIII, 2; CH. IV, 16, § 1; *Pesikta R.*, 17 b. See also the quotation from the שועיב הרי בן שועיב where the sentence in CH. finishes דודי יבוא דודי יבוא דודי (תצוה). בחיי, end of ep. זה השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות This would justify us in supplying the passage in our text by the content of the next lines. In the said Appendix to F. we have on this verse the following passage:—כתיב יבא דודי לגנו ויאכל—פרי מגדיו מכאן א"ר מאיר עתיד הק"ב לבנות פלטרין גדולים שהיא ארבעים ושמנה פרסאות וארבע נהרות נמשכין ויוצאין מן עדן אחד של יין ואחד של דבש ואחד של חלב ואחד של אפרסמון וארבעה שמישים לפני כל אחד ואחד ובידיהן כ"ד כוסות של אבנים טובות ומרגליות ודמיהן (וימיהן?) של כוסות כימי השמים על הארץ יבא שמש אחד שהוא תופס בידו כוס של יין אמר לו שלום עליך רבי ומרי ואמר לו טול ושתה מן היין מגנתו של הקב"ה שעסקת בתורה בדברי תורה שנקראת יין שנ' ושתו ביין מסכתי ואו' אשקך מיין הרקח מעסים כמוני (הרמון) ויטול וישתה ונותן הודאה לפני המקום. ואו' מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך יבא שמש אחר ובידו ס' כוסות של דבש גנתו של הקב"ה שעסקת בתורה שנקר' דבש שנ' ומתוקים מדבש ויטול ויאכל ונותן הודאה למקום ואומ' רוממו ה' אלהינו יבא שמש

אחר ובידו ס' כוסות של חלב ואומר לו שלום עליך רבי ומרי ואומ' לו שתה כוס של חלב שעסקת בד"ת שנמשלו לחלב שנ' דבש וחלב תחת לשונך ויטול ויאמר כי ה' עליון נורא • יבא שמש אחר ובידו ס' כוסות של אפרסמון ואומר שלום עליך רבי ומרי ואומר סוך משמן של הקב"ה שעסקת בד"ת שנמשלו לשמן שנ' לריח שמניך טובים ויסוך ויאמר וישירו בדרכי ה' ד"א יבוא דודי לגנו לשמוח במעשה הטוב ויאכל פרי מגדיו להרבות לעולם במעשה הטוב. See *Beth Hammidrash*, VI, 150, 151.

L. 1090-91. מצירים . . . אני. Omitted in F. Perhaps we ought to read משיח נאולת. Cp. CH. VI, 10, § 1.

L. 1091-94. ד"א . . . ופתחן. F. אני ישנה ולבי ער זה היה העולם. לפי שנדמה העולם לישן הזה והרתיק עליו המקום ועיררו • ר"ע היה אומר למה העולם הזה דומה לבע"ח שבשעושה כלים ולא פיתחן שהיו כרואין בכך ולבי ער, ER. XXXIII, 3. חזר ופיתחן. The sense is obscure. See ER. XXXIII, 3, חזר ופיתחן עלי והק"בה מרתיק עלי, but it is quite a different Derasha. Perhaps we should read בריאת שמים וארץ, שהיו ברואים כבר, referring to Chapters of R. Eleazar IV and parallels.

L. 1094-99. ד"א א' יש' ול' ער זה הנאולה. F. אני . . . ויבשו. שהיא דומה לישן והמקום מעוררה כמו שנ' העירותי מצפון ויאת והמקום . . . המזרח ומן הצפון אלא הרי זה זוחל הצפון לדרום והדרום לצפון כל אילו רוחות ליבש את מעיינות המים חוץ משבעת הנהרות וכל עץ פרי . . . שזבחו שם לע"ז מתיבשין. YM. Is. 125, the whole passage from reading in l. 1097 הצפון הרי רוח הגדת שה"ש &c. Cp. about the נהרות ה' the *Responses* of R. Hai Gaon in the זקנים, p. 60 a.

L. 1099, 1100. ד"א . . . אסתר. F. omitted in F.

L. 1100-1104. ד"א . . . באפילה. F. המקום אומר . . . ד"א לישראל פתחי לי רעייתי אחותי אר"א ביום שאמר כורש מלך פרס כל בית שהיה פתוח תהיו נכנסין ובאין בו וכל בית שהוא נעול אל תכנסו בו ונעלו ישראל בתיהן . . . לישראל ואמרו להם פתחו בתיהן עד אימתי נתקבצו כל, Cp. CH. III, 4, § 2, and parallels, אתם וישבין באפילה &c. It is not impossible that the two Derashoth have some connexion.

L. 1105-41. ד"א . . . ולא ענני. F. פתחי לי אחותי הרי זו. לימי גוג ומגוג שישאל עושהו טמונין במערות ומחילות והמקום הרתיק עליהן

שמעי בן זומא היה אומ' המקום לישראל פתחי לי אחותי והם מסתכלין
המקום עושה להן ניסין ורואין את המשיח . . . והמחילה נפתחת לה משם
מהמדבר מואב לחורב וישראל נוטלין את הזין ממדבר חורב שהשם כתוב עליו
ובאין ונוטלין עמון ומואב לקיים מה שנאמר עמון ומואב משלוח ידם ובני
עמון משמעתם אמ' ר' יוסי בר יהודה כדרך שהלגיונות נעשו לישראל בית
חומה כך חורב עשוי לאומות בית חומה. הרי מלכי הצפון שומעין שנהרגו עמון
ומואב וכולן מתכנסין אף הן ונוטלים עצה במדין וישראל מצירין להניח את
אחיהם החכמים שבירושלים אי אפשר . ומה אליהו עושה כל אותו המדבר
שהוא הולך מירושלים למדבר שכולו מלא נחשים וחיה רעה והמקום עושה לו
ניסים והוא בא ועומד לפני המשיח במדין . והמשיח נפטר משם ואליהו עומד
באותה שעה מוציא את ספר הישר שכל התורה הזאת אינה אלא שורה אחת
מתוכו והארץ נפתחת מתחתיהן ושורפתן ונעשה להם שם זכר גדול והמקום
אומ' פתחי לי אחותי רעייתי והמשיח בא לו למדין ונוטל לו כל בית ביותה
לקיים מה שנ' ישא את חיל דמשק עד שלא * * * לקיים מה שנ' שם ירעה
עגל וגו' שראשי נמלא טל אמר להם המקום חזרו לכם לירושלים הרי אתם
דומין לישן הזה ואני מעורר אתכם . הרי מלכי המזרח * * * ומקריבין בירושלים
שבעת ימים והמקום משיב להם רוח ואומר לישראל חזרו לתרמוד כנגד מלכי
המזרח * * * והמקום יוצא * * * מה שנ' ויצא ה' ונלחם בגוים הם * * *
ולצידון ולתרמוד ולעכו לקיים מה שנ' ועפו בכתף פלישתים ימה וגו' * * * והן
מתכנסות ובאות על פונה של עכו והן בונין כל סביבות עכו הפרוסות
וכל הירדן וכל ישראל מדמין לחבוש הזה שבאפלה . והמקום קורע את הרקיעים
ומראה את ישראל כסא הכבוד לקיים מה שנ' דודי שלח ידו מן החור וישראל
כיון שיראו את כסא הכבוד הן דומין לשיבולת הוין לקיים מה שנאמר ומעי
המו עליו . והם מתפללין לו והוא מקבלן לקיים מה שנ' פתחתי אני לדודי
בפתח שיראה להם והם מתפללין . והמקום מעמיד להם חמה כדרך שהעמיד
ליהושע בן נון שנ' ולא היה ביום ההוא לפניו ואחריו זה המשיח ודודי חמק
עבר נפשו יצאה בדברו שהוא מוציא קרח וכל עדתו בקשתיו ולא מצאתיהו הוי
שמעון בן זומא YM.Is. 89 has the whole passage (till ומשמעתם l. 11131),
וישראל in l. 1113. כדרך שהלגיונות עושין להם בית חכמה in l. 1116.
מצירין להניח את אחיהם החכמים שבמדין איפשר ולהניח את אחיהם החכמים
for שירה, l. 1120. See the l. 1116-17, שבירושלים אי אפשר

¹ Asterisks here, as elsewhere, indicate a lacuna in the MS.

in Jellinek's *Beth Hammidrash*, III, 70; but there is no real parallel to this Messianic apocalypse.

L. 1141-51. ד"א קראתיו . . . בשעה שהשכינה . . . ד"א . . . ענני F. נסתלקה מישראל בימי ישעיה עשר פעמים * עד שלא נסתלקה השכינה מכרוב האחד לכרוב מכרוב השני למפתן כמו שנ' וירם כבוד ה' מעל כרוב על מפתן הבית ומפתן הבית . . . The rest is omitted, commencing again l. 1170. See *Pesikta K.*, 114 b, and ARN. XXXIV and parallels. *YMPs.* 328: מדרש * קראתיו ולא ענני בשעה שנסתלקה השכינה בימי ישעיה עשרה פעמים כיון שהעמיד מנשה את הצלם בהיכל נסתלקה השכינה מן הכרוב הא' לכרוב הב' . . . כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית . . . למזבח כמ"ש ראיתי את ה' נצב על המזבח ומן המזבח לחומה כמ"ש ראיתי את ה' נצב על חומת אנך ומן החומה לגג שנא' טוב שבת על פנת גג . . . כמ"ש . . . טוב שבת בארץ מדבר וגו' . . . לשמים שנ' השמים . . . ד"א בקשתיהו . . . ה"ה כי מו' מסעות שנסעה שכינה עד שעלתה למרום ואחר שעלתה קראתיו ולא ענני

L. 1152-53. מצאוני . . . כבתובת . . . Perhaps we should read *ללסוטות*. See *Jerushalmi Sabbath*, 8 b. The MS. Commentary to the *Machzor*: מצאונו לגיונות סבבנו כנהרים עומד כהדים בהרים * שנינו במדרש מצאונו השומרים כיון שנסתלקה השכינה באו כל המלכיות ושרפו ד"א ויקרא ה' . . . בשעה 23 §, פתיחתא דאיכה רבתי. בית המקדש שבקש הק"בה &c. &c.

L. 1153-60. ד"א . . . יתנבר . . . YM.Is. 95, from הגדת שה"ש קול המון כהרים דמות עם רב זה : l. 1155 (עמהן) עומדין (עמיהן) יצריח. הק"בה דמות עם רב ה' וכלי זעמו לחבל כל הארץ אח"כ יריע אף יצריח. See *Pesikta R.*, 160 b, and ER. XVIII, 15.

L. 1166. Read שלא instead of שלו. The whole passage (from l. 1161 to the end of l. 1168) is very corrupt. See GR. XLIII, 5. The *Machzor*: השבעתי דרוש דוד משרים : קימחא דאבישונא to the *Machzor*: סור מרוכסי קשרים * מכאן דרשו שישראל משביעים את האומות לעתיד לבא לדרוש את המקום . . . במדרש למה נאמר שככה השבעתנו מלמד שעתידין האומות ליבע למקום ולמשיח שלא לילך אחרי ע"ז * אמר ר' אלעזר הרי את למד מאברהם יום שני שהכה את המלכים אל עמק שוה שנשבעו לו כל האומות שלא לילך אחרי ע"ז * וכשם שנשבעו לו לאברהם כך

עתידין לישבע למקום ולמשיח לכך נאמר שככה השבעתנו. In the MS. Commentary the passage occurs in a shortened form.

L. 1169-76. כבוד... דודי. F. ראשו * * * כשנתן את התורה ואדום * * * כחם פו בשעה שהוא מביא היסורין לעולם לנקותם מעון קווצותיו תלתלים זה זה... המזבח, whilst l. 1176 is omitted. YS. 180c the same Derasha. In the above-mentioned Appendix to F, however, we read to these verses: ראשו כחם פו זה ממה"מ שנראה לישראל ברוב דמינות * שנגלה עליהם על הים לעשות מלחמה עם פרעה נגלה כבחור מפני שבחור נאה למלחמה שנ' ה' איש מלחמה ה' שמו ובמתן תורה כוקן שאין ד"ת נאים לצאת אלא מפי זקן שנ' ונגד זקניו כבוד * ואומר לבושיה כתלג חיור * קווצותיו תלתלים אילו קוציות של תורה שבהן העולם עומד * כיצד אם היה כותב אחד אם החליף ר"ש בדל"ת נעקר מן העולם * ר' היה כותב כי לא תשתחוה לאל אחר החליף ד' בר"ש נעקר מן העולם * הא מצינו שכל העולם אינו אלא על קווצי אותיות * תלתלים שחורות כעורב במי אתה מוצא תלי תלים של תורה במי שמשכים ומשחיר כעורב * עיניו כיונים על אפיקי מים אילו חכמי ישראל שנ' והיה אם מעיני העדה לפי שאין לך בכל בריות נאים כעיני יונה * כאפיקי מים אילו חכמים ותלמידים שיושבים על אפיקי של תורה ודנין את הדין לאמיתו * רוחצות בחלב דברים המסותרים מבני אדם מלבינים אותם כחלב * ד"א אילו ד"ת שהן ערבין כחלב ומתוקין כדבש * יושבות על מלאת אילו בתי מדרשות * לחייו כערוגת הבושם מגדלות מרקחים אילו הלוחות * שפתותיו שושנים אילו הלכות מצות שבזמן שישראל במ גרים (נזהרים?) מביאות אותן לחיי העו"ה * כיצד אשתו נדה או אחותו יושבת עמו בבית רצה משמש רצה אינו משמש * וכי אדם רואה אותו הא אינו מתירא אלא ממי שגור על הנדה * פירותיו טבולים רצה מפריש תרומה רצה אינו מפריש * וכי אדם רואה הא אינו מתירא אלא ממי שצוה על התרומה * וכן לכל מצוה ומצוה * ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש זו עבודת כה"ג ביו"ה * מעיו עשת שן זה החשן * מעולפת ספירים זה אפוד * שקויו עמודי שש עמידתו על הרצפה * מיוסדים על אדני פו בשעת עמידתו בלשכת פרהרדין * מראהו כלבנון מלמד שהוא גדול מאחיו במראה בקומה בעושר בחכמה * חיבו ממתקים בשעת קריאתו בס"ת * וכולו מחמדים בשעת צאתו מבית קדשי הקדשים * זה דודי זה יהושע הכהן הגדול וזה ריעי סיעתו כמו שנ' ד"א צח לכפר * The Roka to this verse: See *Mechilta*, 35 a; CH. V, 11, § 2; 12, § 3; 14, § 1; *Pesikta R.*, 35 a, b, and parallels. See also *Sifre*,

135 b; and GR. XCVIII, 10, with regard to חלב ותורה. See also Rashi to these verses, and Targum to verse 13.

L. 1177-84. אנה . . . ציון. F. אנה כמו שנ' ויבן מזבח. תחת ההר שהיו ישראל סבורים שהר סיני קדושת עולם ולא היה אלא קדושת שעה. דודי ירד לגנו ביום שירדה האש . . . ירד לגנו ועוד הוא עתיד לירד שנ' כן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון וכו' מכאן אמרו בעלייה שירד הב"ה כשברא את העולם בה ירד על הר סיני ובה הוא עתיד לירד ולקיים מה שנ' כשברא את העולם בה ירד על הר סיני ובה הוא עתיד לירד ולקיים מה שנ' . . . לשלמה (l. 1178-80). YS. 180 c. אנה . . . לשלמה. *Torath Kohanim*, 45 c, offers a partial parallel. Our *Midrash* must have been the source of Rashi in Gen. iv. 4, מלמד שירדה אש (cp. Berliner's edition of *Rashi*, 183 a, note 5), as well as of the ל"ט to that verse. See *Beth Hammidrash*, III, 24.

L. 1185-87. אני . . . מימיהם. F. אני לרודי ורודי לי. כבני אדם שלא טעמו טעם עבירה מימיהם. Perhaps our *Derasha* is meant as a protest against *Midrash Tillim*, c. 45, according to which the verse here speaks of בעלי תשובה. See also CH. VI, 2, § 1, לסלק את הצדיקים.

L. 1188-89. יפה . . . כתרצה משל משבח. F. יפה . . . כתרצה משל משבח. יפה . . . אמרנו . . . יפה. קומתך כתרצה הסבי עיניך. שערך &c. See above, l. 1018.

L. 1190-94. טוב . . . שינייך. F. קדושים. עור הרחלים. לאוהל נתנם. צמר הרחלים ליריעות ולתכלת. קרנים לשופרות לנבל. שקויו לחלילים. והרשעים נמשלו לכלבים שאין הנאה מהן שנ' כולן כלבים אלמים מה הכלב הזה אינו אוהב אדם וצמרו אינו שוה כלום לכך נמשלו לכלבים. שאין בידם לא מצוה ולא מעשה טוב. YM. Is. 216, the whole passage from ישראל כולם קד' עור הרחלים, reading in l. 1191 הגדת שה"ש, לאהל מועד הצמר לסגנונים והקרנים לשופרות. Rashi to this verse gives the same *Derasha*. Cp. *Mishnah Kinnim*, III, 6.

L. 1195-97. ששים . . . מספר. See Rashi to this verse, who has the same *Derasha*, and more complete.

L. 1198-1208. אחת . . . ויהללוה. F. אחת היא יונתי תמתי כששלח. משה את המרגלים א"ל משה אל תכנסו כנגבים אלא והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ התחילו הכנענים אומרים לא באו אילו אלא לקון את האילנות ולרנגל ולשרוף את הערים. יצאו השלוחים אחריהם ונתכנסו האמורים עליהם: והיו אחימן ששי ותלמי רודפן אחריהם עד הגיעו למישור שמלחמת

שביהודה • וכלב היה לו מאחורי הגדר • כשראה שהגיעו המרגלים עמד וצווח צווחה אחת ונפלו לפניו ונופח על פניהם • למה באתם בשביל חמשה רמונים ואשכול אחד • אמרו לו לא באנו אלא שאמרתם הערים אנו שורפין • כשבאו לפני משה הוציאו דבת הארץ רעה ואמרו שם ראינו את הנפילים אמר להם כלב סר צילם ושמעו קולכם ישראל שנים עשר מיל לכך נאמר ראוה וכו' The passage is defective and may be partly corrected by the parallel in תד"בא, c. 29 (cp. YS. I, 123 a).

L. 1209-10. משיה ... מי. F. גלות המשיח. YS. 180 d, § 991, reading גאולת המשיח. See above, l. 1090.

L. 1211-13. לעולם ... ד"א. F. כחמה ברה כחמה מה. F. נלגל חמה ולבנה שהן באין בפרהסיא כך כשתיגלה מלכות משיח היא באה בפרהסיא. YS. *ibid.*

L. 1213. F. כשהק"בה מביא. YS. *ibid.*

L. 1215-19. ד"א ... כחמה מה השחר החמה. F. והלבנה לא דומה מאורו של זה לזה כך אין הצדיקים שוין לע"ל אלא כל אדם מתקבל לפי מעשיו ומה החמה והלבנה ... כך הקב"ה עתיד לברר את הצדיקים. YS. 180 d, 181 a, partly. The ל"ט to this verse gives the 2nd and 4th ד"א; whilst רוקח has דומה לשחר ויש דומה ללבנה וכו' כשיראו האומות הצדיקים שבנ"ע כתות יש דומה לשחר ויש דומה ללבנה וכו' See LR. XXX, 2, and parallels.

L. 1220-22. אל ... זה יעקב ובניו שנכרתו ברית. F. לשבטים כדרך שנכרתה ברית לאבות כמו שנ' שבועות ממות אל. YS. 181 a partly. See *Torath Kohanim*, 112 c, and the Commentary of the ר"א to the passage.

L. 1222-27. ד"א ... אל ... שאלו ישראל ... שנמשלו. F. לאגוז • מה אגוז הזה אם הקשתו כולו מפעפע • כך ישראל משנתקדשו נוחין כולן • א"ר יוסי בר יהודה מי שלא ראה אגוז מימיו ואינו יודע מהו סבור שמא כלום הוא או עצים • פעפעו הרי הוא מוצא אותו אגודות של אוכלין כך * * * כך מכירין אותם אומ' בעונותיהם אנו לוקין בדקו אותן משנתקדשו לפני הר. YS. *ibid.* מוצאו אותן אגודות אגודות של מצות סיני נוחים נוחים ... א"ר יוסי בר יהודה ... מגורות של אוכלים ... בדקו הם מוצאים אותם מגורות מגורות של מצוה Cp. CH. VI, § 11 (ר' עזריה אמר וכו') פירוש מהר"י. See *Aruch*, s. v. פ' 2.

L. 1228-33. לא ... שמתני זה יעקב ... א"ר בן. F. לא ... לשון.

MS. בבא . . . שהראה לו המקום . . . זו מלכות בבל . . . העדרים * * *
 וכן הוא במדרש שה"ש לא ידעתי נפשי : Commentary to the *Machzor* :
 שמתני זה יעקב שהלך לחרן אמר יהושע מניין שהראה לו הק"ב ד'
 מלכות . . . שהיא מכתבת טרוניא על כל לשון וגללו האבן על פי הבאר
 תורה שבטלים מתלמוד תורה. Cp. GR. LXX, 8.

L. 1234. F. reading כשנאלם המקום. Cp. CH. VI, 12; ER. XV, 12.

L. 1236. Read ד"א לא ידעתי וגו' urging also the word מרכבות.

L. 1237. F. שנתברכו ישראל למלאכת המשכן, which must of course
 be corrected into שנתנדבו. Cp. ER. XLVIII, 6.

L. 1238. F. ד"א אף לע"ל שנ' אהבם נדבה. The ל"ט to this verse :
 אברהם נקרא נדיב . . . לכך נקראו כאן עמי נדיב ואמ' ארפא משובתם
 ישראל. The order of these Derashoth in F. is : אהבם נדבה וגו'
 שהיו במצרים . . . ד"א ישראל בימי דבורה . . . ד"א זה יעקב . . . מלאכת
 המשכן . . . לעתיד לבא.

L. 1239-40. שובי . . . תורה. F. שובי למקום והמקום נתן. See CH. VII, 1, § 1.

L. 1240-48. ר' אליעזר אומר שובי שובי. F. ר"א . . . במחנים . . .
 השולמית שעתידין המתים להחיות ולעמוד זה אחר זה כדרך שהלכו דורות
 דורות * ר' אלעזר אומ' כולן באים כאחד מלך על כסאו נשיא ודורו *
 ממחולת המחנים זה דורו של אלישע שהיה ממחולה * ודורו של דוד שהיה
 ממחנים שנ' ודוד בא מחנימה * א"ר יהודה יכול שמא מנהיגם בעו"הב
 כרשעים אמ' לאו אלא שהן עתידין לעמוד מחנות מחנות מחולות ומשיבין
 למקומן * דור הולך דור בא זה דורו של אליהו ושל אלישע שמתו ברעב ודורו
 של אבשלום שנהרג במחנים. Some partial parallels may be found in
 ER. XL, 3 (cf. parallels). See also Jellinek's *Beth Hammidrash*,
 III, 16, 72; VI, 115.

L. 1249-53. מה יפו פעמך בנעלים אילו הרגלים. F. מה . . . בשנה . . .
 שנקראו פעמים ואשורים כמו שנ' תמוך . . . אימתי היו רגליהם ישראל
 נאות כשעולין לירושלים בזמני המועדות כמו שנ' שלש . . . וכתוב שלוש
 רגלים וגו'. Cp. CH. VII, 2, § 1.

L. 1253-56. ד"א מה . . . כשאדם רואה מנעל. F. ד"א . . . עם וגו' . . .
 ברגליו של חבירו ואומ' להם לא הכבוד נאה אלא לכם וכו'.

L. 1256-58. ד"א מה יפו פעמך בנעלים הק"ב. F. ד"א . . . הדיוט . . .
 אומר לישראל בת נדיב בת גדול * מעשה ידי אבן * מעשה ידי אומן אינו

דומה למעשה הדיוט. Cp. CH. *ibid.* § 3; *Sukkah*, 49 a. See also above, l. 547.

L. 1259-60. שררך . . . נכסים מימיו בטנך. F. שררך . . . בשושנים. ערמת חיטין כדרך שמשלקין את החטים מתוך הדומן כך סילת אתכם • רבן גמליאל היה אומר בטנך ערמת החטים סוגה בשושנים הצדיקים שבכם • הם החיטים והחומטין שבכם נאים כשושנים. See *Sukkah, ibid.* See also CH. VII, 3, § 3, and parallels.

L. 1261-64. צוארך . . . ברמשך. F. צוארך • זו הייתה. סנהדרין עיניך בריכות בחשבון אלו הן החכמים שהן מתכנסין לעצה ואין אדם יודע מה שהן יועצין והדבר נודע לרבים אפך כמגדל הלבנון . . . הלבנון שהיה ע' אדם בראשו בתוכו ומונה כמה שערים ברמשך צוארך . . . ולשכת הגזית . . . כמגדל הלבנון . . . ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעמוד עליו צופה. Cp. NR. XIV, 4.

L. 1265. F. עתידין להיות לבושין. See CH. VII, 6, § 1.

L. 1266-71. ד"א . . . כדרך שעלה אליהו אל הר. F. ד"א . . . נבו. הכרמל וגזר על המקום וקיים כך הק"בה • כך הדלים והעניים שבישראל . . . גזר והמקום מקיים • מלך אסור . . . יעקב אבינו שנ' ויצג . . . זה היה משה שנטל שלו ע"י המים שנ' להקדישני במים. Cp. CH. *ibid.*, and parallels; *Tanchuma*, B. תצוה, § 2. See also YS. I, 243 c in the name of the *Yelamdenu*. Some Derasha is missing here about Abraham, which may be supplied by the said parallels.

L. 1272-83. וחכך . . . בנימין. F. וחכך • בן נעות המרדות • דובב שפתי ישנים שהיה ישן והחנות נתונה מראשותיו • ד"א שפתי דובב ישנים אבא תותם איש גזר היה אומר אילו היו קין והבל שהיו תחלת העולם והיה קין בעל דבב להבל • א"ל קין כך העולם נוהג במי שהמקום אוהב לו הוא נותן • ברא אדם אבינו והשליטו על כל בריותיו שהוא היה תחילה ונתן לו ספק • אבל מכאן ואילך אינו נותן אלא למי שהוא • מתוך כך נפלה קטטה ביניהם • נתנו הבל תחתיו • א"ל המקום אל תחמול על הרשע וחם עליו הבל • א"ל המקום חסת' עליו הוא יהרגך • לכך נא' ויקם קין שהיה למטה ובאותו מקום שנשפך בו דמו של הבל לא עלו בו צמחים מעולם לכך נא' דובב שפתי ישנים ראה כמה גדול כח חיבת של קין והבל וגביע של בנימין. See GR. XXII, 8, 9; CH. VIII, 1. In l. 1281 read שנובע for

מה בין קין והבל לחיבת אחיו של בנימן. שנובך. Perhaps we should read *מה בין קין והבל לחיבת אחיו של בנימן*. Perhaps the Derasha with regard to *שאל* has some connexion with the *ד"א* given by Rashi to 1 Sam. xx. 30.

L. 1284-86. תחמודות . . . אני. F. *תשוקתך כך כשתהיו*. אני *חוטאין אתם שבים ועלי תשוקתכם שתהיו חורין ונחמדין לי ואין תשוקה חוטאין אתם שבים ועלי תשוקתכם שתהיו חורין ונחמדין לי ואין תשוקה אלא תחמודות*. See CH. VII, 11.

L. 1286-90. הרי . . . הזהב. F. *הרי . . . הזהב*. *שכך נא' ועל שישך מלך מצרים*. *ויקה את כל מגיני הזהב והלא זבוב היה שמו אלא שישק שהיה עומד ואומר מתי ימות שלמה מיד ויקח אוצרות בית ה' בית ה' וגו' מצינו במדרש ש"הש הוא פרעה נכה ונקרא שישק: Rashi to 1 Kings xix. 25*. *על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ועבשיו עלה ולקחו*.

L. 1291-96. לכה . . . המלחמה. F. *לכה . . . המלחמה*. *כפפים אימר הרי*. *משיח * * * גאולה באה והן מתכנסין ובאין כיתות כיתות כת ראשונה זקנים שאינם יכולים להלך שנייה נשים וטף עליהם הכתוב אומר נשכימה . . . אם פרחת הגפן . . . שם אתן את דודי לך אילו בעלי מלחמה*.

L. 1297-1303. הדודאים נתנו ריח אילו בני. F. *הדודאים נתנו ריח אילו בני*. *אדם של מעשה ושל צדקה ששם שהדודאין נותנין ריח אילו בני אדם של מעשה ושל צדקה נותנין כבוד בעולם ועל פתחינו כל מגדים א"ר יוסי היו אליהו בא ואומר להם לישראל אני הוא אליהו והם אומרים לו אלו אם אתה אליהו החיה לנו את המתים ולא מתים שאין אנו מכירין אלא מתים שאנו מכירין ועוד א"ר יוסי אם יבא אליהו בימי אני אומר לו פרש לי פרת נדרים ששנית לי אתה חדשים גם ישנים צפנתי לך פתח נדרים*. Probably we have to supply after *מגדים*, l. 1299, the rest of the verse, especially *צפנתי לך*, which means the buried ones, whilst *פתחינו* is probably an allusion to *פתח נדרים*.

L. 1304-1305. מי . . . משה. See Exod. ER. I, 22, *ורבנן אמרי*. *מי . . . משה*. *כל הפסוק הזה ע"ש רי"הק נאמר בית אמי זה*. Cp. CH. VIII, 2, *ונהי ינקין עמך מעמי אוריתא*, and above, l. 351.

L. 1307. Read *ברביעי מראה*.

L. 1309. F. *בשביעי מראה להם מתים שהן עתידין להחיות*. YS. 182 a, the whole passage. Cp. also the *משיח* (Jellinek's *Beth Hammidrash*, III, 72).

L. 1310-19. מי . . . יולדה. F. משל לאדם שנושא אשה. וא"ל שאני על נבך כך כנ"י אמרה לו להק"בה ישאני על אברתו • תחת התפוח עוררתך ר' חנניה אומ' באותה שעה צוה משה את הענן למעון לישראל • והיה הענן מתקרב לצד ישראל והיו מוענין עליו . . . וכלותיהם וכל בהמתם ואף סוסים ופרדים וקרונות והיה מקיף הענן את ארץ מצרים . . . לכך נאמר שמה חבלתך אמך ושמה חבלה ילדתך שהארץ היתה מחבלת כיולדה. YS. 181 d (§ 993), shortened.

L. 1320-23. שימני . . . בשעה שאמר ויקרא אליו. F. שימני . . . מום. מלאך ה' מן השמים • כחותם על זרועיך כדרך שהתפילין הללו נתונות על זרועתי של אדם ואין בהם מום כך לא היה ביצחק אבינו מום • ד"א שימני כחול שנתת על הים שנ' אשר שמתי חק (חול) גבול לים כחותם על זרועך כדרך שגילית' זרועך על הים וטימטמא (וחתמת?) את כל מעשה בראשית שימני כחותם . . . עזה כמות אהבה שאהב הקב"ה. See GR. LVI, 7, with regard to יעקב. Cp. also CH. VIII, 6, 2, with regard to תפילין. See also זוהר פ'מצורע 54 b (ed. Kritoschin).

L. 1323-27. עזה . . . עזה. F. עזה . . . זעמי. הק"בה את ישראל . . . עשר מכות הביא הקב"ה עליהם . . . ונשאו בדרך מצרים ר' נתן אומר במטה הניף יד על אשורים שנ' הוי אשור שבט אפי הגדת שה"ש. YM. Is. 80, the whole passage from

L. 1327-32. קשה . . . קשה. F. לה' אלהי. קשה כשאול . . . צרכיך בקש תלך שוב לדרכך מדברה דמשק וכן הוא אומר לחזקיה אך כי שלום ואמת יהיה בימי א"ל הקב"ה חזקיהו צורכך בקשת נחמו נחמו ויאמר ה' אלהיכם ואין אתם צרכיך תפילתו של חזקיהו. See CH. I, 6, § 1, with regard to אליהו. Cp. also PR. 42 b, 151 a, and YS. II, 43 a.

L. 1333-39. רשפיה . . . רשפיה. F. רשפיה . . . שלהבת יה. רשפיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ר' חנניה בן אחי ר' יהושע אומ' יש נהרות . . . וכשנתנה רשות לגבריאל להחריב את כל את כל הארץ נתנה רשות ללוייתן לחבל וכו' הנהרות. YM. Is. 79, the whole passage from הגדת שה"ש. YS. 181 d, from רשפיה to לאש. Meaning not clear to me.

L. 1341. F. מתגדלת על גבי האשים. Perhaps we ought to read מתגדלת ע"ג המים. See ER. XII, 4, and CH. III, 11, § 1.

L. 1342-43. התורה . . . ד"א. F. עבירה מכבה מצוה ואין עבירה ע. מכבה את התורה. See *Sobah*, 21 a.

L. 1343-45. ד"א . . . אילו בני אדם שהן בוטחין. F. ד"א . . . א יפול . . . בעושרן &c. Cp. *Midrash Mishle*, VII, 31.

L. 1345-48. אם יתן איש . . . אם היה נותן. F. אם . . . המפורש . . . אדם את כל הון באתו באהבה שאהבתי אתכם אי אפשר כדי אלא יביאו עליהם מלאכי השרת את השטן . ד"א אם יתן איש את כל הון ביתו וגו' אי אפשר לבטל החזקה שעשה אברהם שנ' בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבה לה' ויקרא בשם ה' ושם עתידין כהנים מבני בניו של אברהם להיות עומדין ונושאים כפיהן על ישראל ומברכין אותם בשם המפורש בירושלים. The first Derasha here, which is defective, seems to be a corrupt extract from the Derasha to our verse given in *Midrash Tillim*, XV, § 24. Cp. CH. VIII, 8, § 1, and *Midrash Ruth* at the beginning. Cp. also Targum. In the last ד"א he urges the word ביתו.

L. 1349-55. אחות . . . סדום ובנותיה. F. אחות . . . אחיקם . . . תשובנה וגו' ושדים אין לה שאינה נותנת צדקה לעניים ולא פרנסה לאב יונים מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה לפורענות זה דורו של גדליהו בן אחיקם. All the rest is omitted. See CH. VIII, 9, § 2.

L. 1356-59. אם . . . משל לאחד שאמר לו. F. אם . . . וענוה . . . חבירו על מה ימחול לך המקום על ע' שיש בידך או על גילוי עריות שבידך . הרי זבולון ואלעזר בן גני איש בן ברק אומר לה' ד לאחד שהיה אומר עליו איש פלוני חכם אבל ענוה אין בידו איש פלוני עניו אבל חכמה אומר עליו איש פלוני חכם. Meaning obscure. Cp. GR. XXIX, 2 : ואם דלת היא ואם דל הוא במצות ומ'עט.

L. 1360-63. אני . . . אבל. F. אני חומה ושדי כמגדלות . . . שלום. This is the answer to the accusation in the preceding verse. The last three verses (l. 1349-63) seem to form one Derasha. Cp. CH. VIII, 9, § 2, and the פירוש מהר"ו to that passage.

L. 1364-68. כרם . . . בפריו וגו'. F. כרם . . . ה' לשלמה בבעל המון. כרם זו כנסת ישראל שנקרא כרם שנ' כי כרם ה' צבאות בית יש' וגו' בבעל המון שבאו עליה גוים המונים שנ' הוי עמים גוים רבים כהמון מים יהמיון נתן את הכרם לנוטרים אלו עשרת השבטים שהגלה סנחריב ללחלח וחבור .

ברמי שלי לפני האלף לך שלמה • לא לך נתונים אלא למלך מלכי המלכים
 הקב"ה שהשלום שלו • ומאתים לנוטרים את פרוי זה יהודה ובנימין שהגלה
 נבוכנאצר מלך בבל והחריב את ירושלים. Y.M.Is. 105, the whole passage
 from *והחריב את ירושלים* agreeing on the whole with the printed text, but
 adding: איש בפריו אלף כסף זה היה ירבעם בן נבט שאמרו לו ישראל:
 מלך עלינו אמר להם עני אנכי אמרו לו הרי כסף וזהב שנ' ברעתם ושמחו
 אלף כסף זה נבוכנאצר שהביא למלכותו. The ל"ט to this verse: מלך
 אלף צדיקים . . . ס"א זה אחיה השילוני שהביא בפריו של ירבעם אלף כסף
 במדרש שה"ש מצאתי מקצת סמך על נוטרים. See Rashi to this verse:
 הללו שהן המלכויות. See CH. VIII, 9, § 1, and Targum to this
 verse.

L. 1369-73. היושבת בגנים זו כנ"י שהיא F. היושבת . . . השמיעוני
 דומה לגינה קטנה בין גינות אחרות כך ישראל יושבין בין האומות אע"פ
 שאון הק"בה מוסר גינתו ביד לאבד אחרים • חבירים מקשיבים לקולך השמיעני
 אלו החכמים ותלמידיהם שהן מוצאין מקרא בפני עצמן ומשנה בפני עצמן •
 ומדרש בפני עצמן • הלכות בפני עצמן • אגדות בפני עצמן לפיכך אמר להם
 See CH. VIII, 11, § 1; 12, § 1. הק"בה חבירים מקשיבים לקולך השמיעני
 היושבת בגנים זו כנ"י שהיא דומה לגנה קטנה בין גנות גדולות: MH. IV:
 לפיכך אמ' (אין?) הק"בה מוסר את גנתו ביד אחרים • חברים מקשיבים לקולך
 השמיעני אלו חכמים ותלמידיהם שהן מושבין מקרא בפני עצמו מדרש
 בפני עצמו הלכות ואגדות בפני עצמן • אמר הקבה לישראל בני כל דבר
 טומאה וטהרה שאתם אומרים לפני קולכם ערב עלי לכך נאמר חברים
 מקשיבים לקולך השמיעני.

L. 1374-85. ברח . . . ושעת F. ומאתים לנוטרים את פרוי F.
 אימתי יום שעמדו עליו עמון ומואב ונתן להם מאתים דינרי ואמר להם
 שמרן לי מקומכם שלא למרות עלי • לפיכך נהגו המלכים שביון שהרג אחד
 מהם את חברו ובא וישב על כסאו מיד היה נתן דינעטם • ברח דודי
 ברח כבוד ישראל • אימתי יום ששכר בלק את בלעם לקלל את ישראל וכן
 הוא אומר ארם מקדם ופלשתים מאחור זה עמלק • ויאכלו את ישראל בכל פה
 אלו החמסנים והגזלנים • א"ר הגדול באותה שעה שלח עמלק ולקח את כל
 אלופי עשו ונתן להם אלף אלפים דינרים לכל אחד ואחד מאותן החיילים
 שהיו מאלופי עשו • לפ' היה יושב ודורש את כל התורה למפרע • ד"א
 ברח דודי ברח כבוד מישראל אימתי ביום שאמר בלעם לבלק בנה לי בזה

שבעה מזבחות אמ' כשם שבנה שלמה בטהרה והעלה בטהרה כך אני
 : 74 Y.M. Is. אבנה בטהרה ואעלה בטהרה כדי שתהא תפילתי נשמעת
 בהגדת שה' ש' ברח דודי וגו' ברח כבוד מישר' ר' חנניה היה אומ' ברח
 דודי ברח כבוד מישראל' אימתי יום ששכר בלק את בלעם לקלל את
 ישראל שנ' ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה ארם
 מקדם זה בלעם' ופלשתים מאחור זה עמלק ויאכלו את ישראל בכל פה אלו
 הגזלנין והחמסנין' אמר רבינו הגדול באותה שעה שלח עמלק ולקח את
 כל אלופי עשו ונתן להם דינר לכל אחד ואחד מאותן החיילים שהיו מאלופי
 עשו לפיכך היה יושב ודורש את כל הברכה למפרע The meaning is
 obscure. Perhaps we have here a satire upon certain of the Roman
 emperors who maintained themselves on the throne by bribing
 the legions.

L. 1385-89. ד'א . . . בלימודי F. ברח דודי אימתי ביום
 שכרתו ברית ארץ ארחמך' והעלו שני טלאים אחד לצפון המזבח לשם ארחמו
 בימי אחז The Derasha of אחז לדרום המזבח לשם אנשי ירושלים
 (l. 1387-88) is omitted.

L. 1390-96. ד'א . . . האילים F. ברח דודי אימתי בימי
 מנחם והלל שנפלה מחלוקת ביניהם ויצא מנחם הוא ושמונה מאות תלמידים
 עמו מלובשים בסתרקי זהב' ובא בן מטרון ובעט ביהודה אחיו של
 מנחם והרגו ועלה אלעזר והתלמידים עמו והכה את אלחנן ומתכו מנות
 מנות' מיד שלח ארחימו והושיב קסתר א בירושלים והיו מטמאין כל האנשים
 והנשים שבתוכה ועלה אלעזר והתלמידים עמו והביאו את אנשי קסתר א'
 מיד נפלה קטטה ומחלוקת בירושלים על אותה שעה הוא אומר ברח דודי
 וגו' With regard to Menachem, see *Jerushalmi Chagigah*, 77 d;
Babli ibid. 16 b; ARN. 24 a. Perhaps we have here some
 reminiscence alluding to the events recorded by Josephus, *Bell.*
Jud. II, c. 17. If we could assume that Ananias (= חנן or אלחנן)
 was in some way mixed up with the execution of the zealot Judas
 we might correct our passage in the following way: ד'א ברח דודי
 . . . ובא חנן בן מטרון ובעט בו ביהודה אבירו של מנחם ועלה מנחם
 ודורגו (לחנן) ועלה אלעזר וחתכו מניות מניות מבשרו (של מנחם) אותה
 אנטיניא ארחמו is perhaps a corruption from אנטיניא or
 אנשי רומי.

ADDENDA.

The following passages from the Scriptures, wrongly quoted in the *Agadath Shir Hashirim*, are here corrected according to the Masoretic text.

- L. 95. לבבתי אחותי כלה Ezek. xxxvi. 20.—L. 98-99. שני' עם ה' אלה Song of Sol. iv. 9.—L. 103. שני' כי כרם ה' צבאות בית ישראל L. 107. שני' ואגדתו על ארץ שני' משרתי אלהינו *ibid.* lxi. 6.—L. 110. שני' אפרים עגלה מלמדה Amos ix. 6.—L. 119. שני' הנני בורא שני' עיר ה' ציון קדוש ישראל L. 144. כה אמר רם ונשא *ibid.* lxxv. 18.—L. 175. כה אמר רם ונשא *ibid.* lvii. 16.—L. 181. כה אמר ה' אלהיך Deut. vi. 15.—L. 188. כה אמר ה' מלך ישראל Is. xlv. 6.—L. 189. כה אמר ה' מלך ישראל Dan. iv. 10.—L. 189-90. The words from אמ to מסתתר have to be cancelled; see Is. xlv. 15.—L. 191. גואלם חזק Jer. l. 34.—L. 257-58. וירח את ריח &c. רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך Gen. xxvii. 57.—L. 281. והנה יוצר גובי &c. Amos iii. 1.—L. 335. ויהי כאשר זקן שמואל Hab. iii. 3.—L. 357-58. וישם את בניו שפטים לישראל וגו' ולא הלכו בניו בדרכיו 1 Sam. viii. 1, 3.—L. 404. ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה Exod. xvi. 35.—L. 415. וימרו על הים בים סוף וישיעם למען שמו להודיע &c. Ps. cvi. 7, 8.—L. 440. אלכה נא ואשובה אל אחי Exod. iv. 18.—L. 504. Read משפט for ומשפט Jer. ix. 22.—L. 603. ויהי לו הנער לכהן Ezek. xvi. 49.—L. 607. גאון שבעת לחם ושלות השקט היה &c. Prov. xxiv. 7.—L. 635. את השמים &c. Deut. xxviii. 12.—L. 721. ואברתה להם ברית עולם &c. Is. lv. 3.—L. 736. The word את is not in Is. xxxix. 6.—L. 748. יהי אחריתו *ibid.* cix. 18.—L. 749. קללה כמדו Ps. cix. 13.—L. 763. העירותי מצפון ויאת &c. Is. xxxii. 17.—L. 873-74. ויעק שמואל אל ה' בעד Is. xli. 25.—L. 891. וילבש צדקה כשרין 1 Sam. vii. 9.—L. 897. וישראל ויענהו ה' העמודים 2 Chron. viii. 4.—L. 972. וכבוד ה' על הבית Exod. xxvii. 10.—L. 1011. וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת 2 Chron. vii. 3.—L. 1026.

ואת דמי ירושלם &c. Num. vii. 89.—L. 1073. ואת דמי ירושלם Is. xli. 17.—L. 1145-49 have to be corrected according to the readings given from YM. Ps. to these lines.—L. 1158. קול המון בהרים רמות עם רב Is. xlii. 4.—L. 1271. עלה שישק Deut. xxxii. 49.—L. 1287-90. מלך מצרים ויקח את כל מגיני הזהב ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את *ibid.* xiv. 26.—L. 1327. ומטה הוא בידם ועמי Song of Songs viii. 8. L. 1346.

L. 1-5. MS. Cambridge Add. 504. ר' יהודה בר שלמה הבבלי בן זוכה לראות בבנין ביה"מק יסד אור ישע מאושרים בג' הרזים על שמצא במדרש ש"הש קדושתו של הק' משולשת שירותיו משולשון שיר אחד פכיף קולחם: MS. Or. 1481 (British Museum), 4 b: ז"ל כל הקורא פסוק משה"ש שלא בעתו מביא מבוול לעולם ואיזה הוא שעתו זה חג הסוכות שנ' באספך מגרנך ומיקבך

L. 10. Read במכות for במכות.

L. 195-201. ... עשר שירות we have to add to the authorities alluding to the passage: ש"הש למה נאמר בלשון רבים לפי שהוא מכליל בו שירים הרבה הראשונים והאחרונים שהרי בשירת הים כתיב ושבתו של הק"בה כענין מי כמוך באלים ה' וכן אתה מוצא בשירת דבורה וברק שנ' אנכי לה' אשירה ובשירת ישעיה הנביא אתה מוצא שבתו של הק"בה ושבתו של ישראל אבל האמת כי דודי הק"בה. In the commentary to ש"הש, attributed to R. Saadyah (in the פירושים), we read: אבל האמת כי דודי הק"בה. שנ' הנך יפה דודי אף נעים שנ' אשירה נא לדודי שירת דודי לכרמו ופירש אותו ישעיה הנביא ואמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל. With regard to the authorship of this commentary, I will only notice here that it seemed to me identical with the Arabic commentary contained in MS. Or. 1302 (in the British Museum) which is attributed to R. Saadyah. This is the impression made upon me by the numerous Hebrew quotations to be found in it. But the matter could only be decided by Arabic scholars, who may take my opinion for what it is worth. In the beg. פיוט ש"הש אמריה צפה (ep. Zunz's *Lg. d. Syn. Poesie*, p. 668),

I find also among the scriptural verses cited in it the verse from Is. v. 1, אשירה נא &c.

L. 351-52. The following extract from the ל"ט to ש"ה will be found interesting: ד"א שמן תורק שמך . . . כך יצא שם הצדיקים במקום . שנשחטו על קדושת השם כגון רשב"ג נשיא ישראל ור' ישמעאל בן אלישע כה"ג בן כה"ג שבא הקוסטנוס בימי מלכות הרשעה ומצאם יושבין בעזרה נושאין ונותנין בהלכות הפסח נטלם והביאם לפני המלך . בא להרוג את רש"ב . . . וכן חוצפית התורגמן שהיה ר"ע קורא אותו יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך שהיה יודע בע' לשונות ותפשוהו והרגוהו . וכן יהודה הנחתום שלא הלך לעולם ד' אמות בלי תורה . ולמה נקרא שמו יהודה הנחתום שהיה מוצא ד'ת עריבים כלחם חמודות ומצאוהו בורח והרגוהו וכן ר' יהודה בן בבא . . . וכן בן עזאי חתנו של ר"ע שמתוך חיבתו בתורה הניח את אשתו מצאוהו בבית המדרש והרגוהו . וכן ר"ע היו עושין קולמסין של קנים ונותנין בין צפרניו לתוך כ' שנה הוציאוהו מבית האסורין והרגוהו . . . וכן ר' חנינה בן תרדיון . . . וכן ר' טרפון שהיה חרד במצות פעם אחת היה רעב בא"י וקידש ג' מאות נשים כדי להאכילן בתרומה ומצאוהו בעזרה ועיוורוהו וכן ר' ישבב שהיה נשים . It seems, however, that these passages formed a part of another Midrash to Song of Songs. Thus we read in the יחוסי תנאים ואמוראים II, 80 a: ש"ש ובמדרש שה"ש שמתחיל וישב שלמה בתחילתו על דרש עלמות אהבך מפורש מעשה ר' חנינא בן תרדיון כמו בנמרא דירן ומסקנא אותו היום שנשרף אותו הקדש כשמת קיסר אמרו עליו על ר"ח בן תרדיון שהיה יושב על כסאו ג' חדשים והן רואין לו ושמחין כסבורין שהוא המלך והמלך נידון תחתיו באש ששה חדשים סבורין שהוא ר"ח בן תרדיון וכשבא הדבר אצל החכמים ומפורש במדרש: P. 95 b. אמרו צדיק מצרה נחלין ויבא רשע תחתיו שה"ש שלישי ר' חצפית המתורגמן כשהיה ר"ע רואהו היה קורא עליו יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך שהיה יודע בע' לשונות ובקי בהן וכן עזאי שנתבתי III, 179 b. ותפסוהו עם תלמידיו והרגו כולן עמו למעלה שאף הוא נהרג כמפורש במדרש ש"ה Cp. *Midrash Tillim* IX and שמעון בן עזאי and ר"ח בן תרדיון s. v. סדר הדורות (ed. Wertheimer, c. VIII). Whether this ש"ה is identical with our Chasitha (the copy of our author having begun with the Derasha of R. Isaac in I, 1, § 10) or formed a *third* Midrash, I have not at present the means of deciding. The quoted passages

may have once formed a part of Chasitha I, 2, § 3, where he speaks of the דורו של שמד, but the mystical tone does not quite fit into the context of this Midrash in our editions.

L. 392-97. See ל'ט to Num. xix. 1 : . . . בחורש השלישי לצאת . . . בתחילה היו מונין ישראל ליצירה חזרו למנות ליציאת מצרים חזרו למנות לבנין הבית לא זכו למנות לבנינו מונין לחורבנו . . . ולא עוד אלא יצירה. The fact that R. Tobaya speaks of ליצירה shows that he used here our Midrash, and that he read לשטרות לים (= מלכות יונים).

L. 481-93. See בריתא דשמואל הקטן, chap. V : בשנת ארבעה אלפים וחמש מאות ושלשים ושש שנה שוו חמה ולבנה ושמיטות ותקופות.

L. 1220-22. YM. MP. 105 b ; the whole passage reading אל . . . ושבתין שנשבעת להם ברית בדרך שכרת לאבות . . . אומר סלה.

POSTSCRIPT.

The first and only modern scholar who ever noticed our *Agadath Shir Hashirim* is Zunz, in his *Gottesdienstliche Vorträge* (p. 277, n. 1, 2nd ed.). But he only knew it, as it seems, through a reference in De Rossi's Catalogue, and therefore attributed to it little importance. In the foregoing Corrections and Notes, however, it will be found that the following authorities have been quoted in connexion with our *Agadath Shir Hashirim*—R. Solomon b. Judah the Paitan, and his commentators R. Joseph Cara and R. Shemaya¹; R. Tobyah b. Eliezer; R. Meir b. Isaac; R. Solomon b. Isaac (*Rashi*); R. Judah Barzilai of Barcelona; R. Simon Cara, the compiler of *Yalkut Shimoni*; R. Hillel Kayavani; R. Moses Tako; the anonymous author of *יהוסי תנאים ואמוראים*²; R. Eleazar of Worms; R. Moses b. Nachman (*Ramban*); R. Asriel the Cabbalist; R. Abraham ben Maimon; R. Isaac ibn Sahula; R.

¹ The Commentary to the Machzor, MS. Cambridge Add. 394, used so often in the *Corrections and Notes*, has, after the strophe איה יסף רבני, the words עד כאן יסרו של ר' יסף קרא מכאן ואילך יסרו ר' שמעיה מ'כ. Cp. Zunz's *Ritus*, pp. 198, 201.

² Since this was written Herr Epstein has published an essay in the *Monatsschrift*, vol. XXXIX, in which he proved beyond doubt that the author of this work was R. Juda b. Kalonymos b. Meir of Speyer, who flourished about the end of the twelfth century.

Menachem of Recanate; R. Machir b. Abba Mari, the compiler of the *Yalkut Machiri*; R. Bachye Ibn Chalava; R. Jacob b. Asher; R. Simon Duran; the compiler of the *Midrash Haggadol*; and R. Matatyah Delakrat. All these authorities give, more or less, passages which are only to be found in our Midrash, which most of them quote by the title of מדרש ש"הש or אנדת ש"הש or אנדתה ש"הש. It is true that neither R. Tobyah b. Eliezer nor Ibn Sahula quotes our Midrash by name, but considering that their works form commentaries to the Song of Songs, it is reasonable to assume that they took their materials from older homilies based on the same Scriptural book which just occupied their attention, which cannot be anything else but our *Agadath Shir Hashirim*. If any reasonable doubt may be entertained it is only with regard to R. Bachye Ibn Chalava, whose authority in the כד הקמה are the Chapters of R. Eliezer, and about R. Matatyah Delakrat, whose late age (16th century) makes it probable that his knowledge of our *Agada* was only second hand. On the other hand, it is safe to assume that R. Solomon b. Judah did make use of the *Agadath Shir Hashirim*. As a *Paitan* he naturally never mentions his sources, but there are sufficient strophes in his *Piyutim* to make his knowledge of our Midrash fairly certain.

Considering now that R. Solomon b. Judah flourished about the end of the tenth century, considering again that at least a generation or two would be required to give our *Agada* that Midrashic importance and air of antiquity that a *Paitan* would take it as an acknowledged authority, worthy to become the subject of his versifications, its composition must not therefore, if only on this reason, be placed later than the middle of the tenth century.

Now it is true that there are other indications which would point even to an earlier date. I am referring to certain Messianic as well as mystical passages in our *Agada*, the relation of which to some of the apocalypses edited by Jellinek in the various volumes of his *Beth Hammidrash* is visible at a first glance¹. This is especially the case with the פ' ר' ישירו, which in a number of passages betrays such a strong resemblance to our *Agada*² that

¹ See *Beth Hammidrash*, I, 56 sq., II, 54 sq., III, 66 sq. and 141 sq., IV, 117, V, 45 sq., VI, 112 sq., 117 sq. and 150 sq. Cp. Zunz, *Lg. d. Synagogalen Poesie*, 603 sq.

² See פ' ר' ישירו, VI, pp. 112, 113, and *Agadath Shir Hashirim*, l. 260-288.

there is but little doubt that the one copied from the other. But as the ר' אשיהו פ' is essentially an eschatological Midrash, there was hardly any reason for the compiler to give the various Derashoth on the text לריח שמניך טובים על כן עלמות אהבוך, unless he copied it from our *Agada*, where such interpretations are in their proper place. Now there is, as has been already pointed out by Jellinek, a strong interdependence between the ר' אשיהו פ' and the other apocalypses (especially the ס' אליהו ופרקי משיח and the ג'ע וניהנם)², whilst, on the other hand, there is a strong probability that Kalir made use of such a class of Midrashim³. Added to all this, the Paitan's distinct reference to the seventy names of Israel⁴, the fact of Kalir's acquaintance with our Midrash becomes very probable. We shall thus have to assign the date of our *Agada* somewhere in the first half of the ninth century⁵. There are, however, grave considerations against such an early date, as will easily be seen after analysis of the sources of our *Agada* itself.

Even a superficial perusal of our *Agada* will convince the reader that its relation to the *Midrash Chasitha* is but small. They may have many minor details in common; but the latter offers but very few parallels to those passages which constitute the most characteristic features of our *Agada*. As such we may consider most of the Agadoth to the first verse of the Song of Songs (l. 1-225), the long Derasha on Zedakah (l. 464-781), and the various Messianic interpretations (l. 338-344, 1094-1142). With regard to the latter, there is hardly a Rabbinic work which would more readily suggest itself as the source of this kind of eschatological Agadoth than the Chapters of R. Eliezer. The quotation in the name of R. Eleazar (l. 1101)⁶, as well as the attributing of a whole Messianic apocalypse to such an early authority as Simon b. Shetach (or even

Cp. Corrections and Notes to l. 265-270. See also Corrections and Notes to l. 1085 (the passage given there from F, and *Beth Hammidrash*, VI, 150-151).

¹ See *Beth Hammidrash*, V, 113... הוזהר של רורו זה טובים זה רורו של הוזהר, &c.

² See Jellinek's Text, III, 66, V, 45 and 150, and *Introduction* to III, pp. xxviii, xxix.

³ See Zunz, *Lg. d. Synagogalen Poesie*, p. 31.

⁴ See Zunz, *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 274 note.

⁵ See P. F. Frankl's admirable essay on Kalir in the *Encyclopädie* of Ersch and Gruber, II Section, Theil XXXII, p. 135.

⁶ F. has Eliezer.

Simon b. Zoma)¹, point strongly to the Chapters. It is true that the passages to which we have referred are not to be found in our version of the Chapters; but this is well known to be imperfect², and thus it is not impossible that the Chapters made use of by the compiler of our *Agada* was more complete, containing also the said passages.

More certain, however, is the relation of our *Agada* to the *Yelamdenu*. Even before the discovery of the former, Epstein, who, to my knowledge, was the first to call attention to the fact that the earlier authorities had two different Midrashim to *Shir Hashirim*, suggested that there must have once existed a *Pesikta* to *Shir Hashirim*, quoted by some writers as *Yelamdenu*³. His hypothesis was chiefly based on a quotation by R. Moses Ibn Tabun. Now the quotation is somewhat uncertain⁴. Besides, the well-known formula of "Let our Master teach us," *וּלְמַדְנוּ רַבֵּינוּ*, which is the main characteristic of the *Yelamdenu*, is entirely absent in our *Agada*. But still, nevertheless, we find the relation between these two Midrashim so strong that, if our *Agada* is not identical with *Yelamdenu*, it must be considered at least as a recast of many *Yelamdenu* passages bearing on the Song of Songs.

As such passages we recognize the very first sentence of our *Agada*, to which only the *Yelamdenu* offers a real parallel⁵. The

¹ F. שמעי בן זומא. *Machiri* ב' ו' שמעי. The Chapters are also fond of using earlier authorities for the revelation of new truths. See Zunz, *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 286, note d, with regard to R. Eleazar b. Arach.

² See Zunz, *ibid.*, pp. 284-5. The newer Yemen literature, especially, contains much the origin of which can only be sought in the Chapters; which again strengthens Zunz's theory of the incompleteness of this work.

³ See Epstein's *Eldad ha-Dani*, p. 79: ואמר שלמיני הקדמונים היו שני מדרשים שונים על ש"הש האחר הוא מדרש חזית שלנו והשני היה פסוקתא על שיה"ש שממנה מביא הרבה בעל הילקוט מסמך תתק"ט ואילך ר"מ אבן הנון בפירושו לש"הש דף י' כתב: במדרש שיר השירים בלמדנו חזירי זהב נעשה לך אלו ד"ת וכו' מדרש חזית בתורים כשתי תורות ואין ספק שבנוהו לשני מדרשים שונים אה הפסוקתא כינה בשם בלמדנו וכו' וכו'

⁴ See preceding note. The passage is not to be found in our *Agada*; but from the fact that the לקה טוב quotes it as ר"א we may safely assume that his copy still contained it. Cp. Corrections and Notes to I. 436-41. Some parallel to this Derasha (but not based on the text of I. 436-41) may be found in CH. III, 8, 12, *Tanchuma* § 8, NR. XIV, 11, and *Yelamdenu* (at YS. II, § 988).

⁵ See I. 1-5 וכו' נתן אומר מה"ש וכו' and I. 206-10 אמר ר' אבירא, and *Midrash Agadoth*, p. 170. The relation of this latter to *Tanchuma* תנחומא, § 8, points to the lost *Yelamdenu*. CH. has, in the first case, very opposite Derashoth.

passage regarding the things created before the world¹ is probably taken from the *Yelamdenu*, some parallel to which is still retained in the *Exod. Rabbah*. The same we may also assume of the *Derasha* relating to the three Songs, for which the *Yelamdenu* offers the best parallel². The interpretation of עפר by *adolescens* (l. 866) suggests *Yelamdenu* to Num. xxiii. 10; and so also the allegories with regard to the Patriarchs (l. 953-56), as well as the *Derasha* on Ezek. xxxvi (l. 1078), seem to be derived from the same source³. More important is the long *Zedakah-Derasha*, extending over more than three hundred lines, the source of which can only be sought in the *Yelamdenu*⁴. This whole *Derasha*, occupying now about a fourth part of our *Agada*, is quite out of place in a *Midrash* to the *Song of Songs*, and can only be explained by assuming that it was the set purpose of its author to give us a compilation of *Yelamdenu Derashoth* bearing on the *Song of Songs*, and he thus felt justified in reproducing from it whole *Derashoth*, even when their interpretatory value for the *Song of Songs* is not quite evident. The expression אלהים for הַק"ב, fairly frequent in our *Agada*, may also be considered as a proof of the use our compiler made of the *Yelamdenu*⁵. If this be the case, then it is possible that *Kalir*, as well as the compilers of the various *Messianic Midrashim* to which I have referred, used the same sources which were at the disposal of the *Agadath Shir Hashirim*. It will thus be safest not to speak with any degree of certainty before the quotations from it become direct and frequent, which is about the end of the tenth century.

¹ See *Corrections and Notes* to l. 58.

² See l. 77-100 שירים ג' &c., and cp. *Tanchuma* בהעלהך § 8; ילמדנו רבינו &c.

³ See *Corrections and Notes* to all these passages in their respective places.

⁴ See *Corrections and Notes* to l. 627-44, the parallel given there from the *Talmud Torah* in the name of the *Yelamdenu*, while, according to *Buber's Mabot to the Tanchuma* (62 a), a similar passage is contained in a *Tanchuma MS.* in Oxford. The fact that the extracts given above on these lines, as well as on l. 648-702, from the *MH.* occur in עקב ז', and that the *Or Zaruah* also cites *Zedakah-Derashoth* from the *Yelamdenu* to this *Parasha*, makes it clear that both had the same source.

⁵ See l. 487, 492, 555, 678, 680, 892, and 1069. Cp. *Epstein's Beitrage* (מדרשויות), p. 63.

EXTRACTS FROM THE YALKUT SHIMONI
(ED. SALONICA), FORMING PARALLELS
TO OUR AGADAH.

(77-80) (שלשה ספרים כתב משלי שיר השירים וקהלת שאר קיטעא
כתיב על דבר קהלת פר"שה) שירים כנגד שלשה עולמות • העולם הזה שבע
ביום הללתיך ולימות המשיח למנצח על השמינית ולעולם הבא בנבל עשור
(§ 980).

(4-16) אשר לשלמה למי שהשלום שלו ונוהג שלום עם בריותיו חמה
זורחת על הצדיקים ועל הרשעים ועושה שלום בין מלאכים שנ' עושה
שלום במרומוי שהמים אינן מכבים אשו של של ברקים והברקים אין שורפים
המים חמה ולבנה וכוכבים של אש רצים והולכים ושלום ביניהם ואינם מזיקים
זה לזה וכן אתה מוצא ואש מתלקחת בתוך הברד שהיו יורדין שניהם כאחד
ולא היו מזיקין זה לזה וכן בהר סיני עביו ברד ונחלי אש בארץ אי אפשר
לשור לראות הארי אבל במרום השור והארי במרכבה ר' אומר מי שהשלם
לבנים מה שגזר לאבות כי גר יהיה זרעך (ibid.).

(231, 237-240) ישקני . . . שתי נשיות אחד בעולם הזה ויפת באפיו
נשמת חיים ולעתיד לבוא ונתתי רוחי בכם וחייתם • פיהו ולא נשיקה
ביד (§ 981).

(229-231, 240-248) דבר אחר ישקני מנשיות פיהו אלו עשרת
הדברות ששמעו מפי הנבורה למה אמר מנשיות שתי נשיות אחת עשרת
הדברות ואחת קבלת התורה • כי טובים דודיך מיין מה היין תנחומין אף דברי
תורה תנחומין דכתיב בה תחומיך ישעשעו נפשי מה היין כל מה שמתישן
משתבח אף ד"ת כל מה שמתישן בגוף משתבחין ד"א כי טובים דודיך מיין
זה הלמד תורה בילדותו כדכתיב את מי יורה דעה וגו עתיקי מחלב עתיקי

משדים (ד"א מה יין אין מתקיים אלא בפחות שבכלים אף ד"ת אין מתקיימין אלא במי שרעתו שפילה) (ibid.).

(251-276, 287) ד"א כי טובים דודיך מיין לריח שמניך אי מה יין כל זמן שהוא מתיישן הוא חסר אף ד"ת כן ת"ל לריח שמניך טובים כשם שאין השמן חסר כך אין ד"ת חסירים ד"א למה נמשלו בשמן מה שמן רפואה לאדם מצהיל פנים כך ד"ת מאירות עינים רפאות תהי לשרך ד"א למה נמשלו בשמן אם יתן קרטוב שמן בתוך חבית של מים קורטוב יוצא כנגדו כך מי שהוא מלא חכמה הכנים דברי בטלה ד"ת יוצאין לפי מה שהוא • ד"א לריח שמניך זה חזקיה ודורו שנ' וחבל עול מפני שמן היה ר' חדקא אומר מן הדא אתה למד שריח הצדיקים יפה וניכר משל רשעים שכן הוא אומר ויקח משה את עצמות יוסף שהיה ריחו הולך וכן אתה מוצא ביצחק ראה ריח בני כריח שדה שהיה ריחו של יעקב ניכר מריחו של עשו יש שמן שיש לו ריח ואין לו מראה יכול אף ד"ת כן ת"ל שמן תורק שמך כשמן שמריקין אותו מכלי אל בלי וריחו נודף ומראהו נאה • ד"א אם עשית התורה שנמשלה בשמן שמך הולך בכל העולם והאומות אוהבין אותך שנאמר על כן עלמות אהבוך אלו המלכיות שנאמר ועלמות אין מספר • (תנחומא ד"א עלמות אהבוך העולם הזה ועולם הבא וכו') (ibid.).

(289-296) ד"א משכני בגלות על מנת אחרוך נרוצה לעתיד לבא והב"ה אומר לה על כן משכתיך חסד עד עכשיו הייתי מקצר ימי השעבוד' שהיה גלוי לפני שאתם חוזרים לשעבוד אבל עכשיו משכתי אתכם מן הגאולה משתנאלו בפעם הזאת אין אתם חוזרים לשעבוד ד"א מי שמשכנו ביד חבירו הוא רין אחריו שלא בטובתו (§§ 981-982).

(298-301) ד"א הביאני המלך חדריו שעתיד המקום להראות לישראל את גנוי המרום והחדרים שבשמים • ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדריו גן עדן (§§ 982).

(310-321, 337-338) ד"א אמרו ישראל כך אנו שמחים מכל מתנות שנתת לנו • משל למה הדבר דומה למלך שאמר לאשתו אי איפשי בך הרי כל שלי לפניך טולי כל מה שתרצי וכל בלי טוב שאת יודעת קחי וצאי לבית אביך מה עשתה האכילתו והשקתו וקראה לעבדי בית אביה אמרי להם טלוהו במטתו והוליכוהו לבית אבא כיון שניעור משנתו אמר מי הביאני כאן אמרה לו אתה אמרת לי ברור לך הטוב והיפה ולכי לבית אביך נסתכלתי בכל קנייניך ולא מוצאתי כלי חמדה יפה ממך כך אמרו ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף וכן הוא אומר ואתה מרבבות קדש ונאמר כי יעקב בחר לו יה

וכן הוא אומר ה' מנת חלקי אימתי אנו גילים ושמחים כשעלו הגליות והשכינה בראשם כמא דאתמר ויעבר מלכם לפנייהם וה' בראשם (ibid.).

(344-364) דבר אחר נזכרה דודיך מי פעל לפניך כאברהם יצחק ויעקב כשאנו נכנסים לצרה אנו מזכירים לפניך מעשה האבות וזכרונם בא לפניך יותר מנסוך שהיה על גבי המזבח . . . נזכרה דודיך מיין מה הדר הזה מושך חלב כך היה משה מושך חכמה מישרים אהבך זה אהרן ובניו בשלום ובמישור הלך אתי דבר אחר נזכרה דודיך זה היה רבי עקיבא מישרים אהבך זה היה בן עזאי וחביריו (ibid.).

(365-370) שחורה אני ונאווה וכי אפשר לשחור להיות נאה משל למה הדבר דומה לבת מלך שקלקלה בבית אביה ונופה ויצאת והיתה מלקטת בשלפים והשחירה התחילו חברותיה מחסרות אותה מה היא אומר אל תראוני שאני שחרחר' ששופתני השמש לא דומה אדם שיוצא ממעי אמו כעור למי שהוא נאה ומתנוול שסופו לחזור להיות נאה (ibid.).

(374-375) כנפי יונה נחפה בכסף רבי יהושע בן פדיה אומר לא היה סוס שלא היה טעון עליו יותר מעשר רבוא של זהב (ibid.).

(410-416) דבר אחר לסוסתי זו המרייה שהמרו על הים לפי שיבש הבה המים והטיט לא יבש התחילו אומר זה לזה המים יכול הוא ליבש אבל לא הטיט דכתיב דרכת בים סוסיך חומר מים רבים אמ' הבה ראויים היו הללו לאבד כסוסיו של פרעה אלא אעשה למען שמי להודיע את גבורתי (§ 983).

(442-443) עד שהמלך במסיבו עד שהשכינה בשמי מרום קבלו עליהם ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (ibid.).

(445-455) דבר אחר צרור המור זה לילה שלקו הבכורות ד"א זה הפסק שהפסיק הבה בין מלחמת נוג לתחיית המתים דבר אחר שהיתה שכינה שורה בין שני הכרובים ומנן שעתיד הבה לחזור למקום שהיה דכתיב וירכב על כרוב למלך שסרחה עליו אשתו וכעם עליה והיו לו שני בנים ממנה ולפי שהיה בלבו לחזור נטל עמו אחד מן הבנים ואחד הניח אצלה (§ 984).

(460-463) אמר רבי ישמעאל אשכל הכפר זה בית המקדש בכרמי עין גדי מה כרמי עין גדי היו עושין ד' וה' פעמים בשנה כך עתידין הצדיקים להעמיד תולדות ד' וה' פעמים בשנה ויש אומרים כל בעילה ובעילה.

(773-788) דבר אחר הנך יפה רעייתי במתן צדקה ואין רעייתי אלא מפרנסתי ומעלה אני עליכם כשאתם מפרנסים את העניים כאלו לי אתם

מפרנסים דבר אחר רעייתי שאתם מרצים אותי לכל העולם בשבילכם אני מטיב להם • הנך יפה בגמילות חסדים וישראל אומרים הנך יפה דודי כשתפרע מן האומות אף נעים כשתשלם שכר ליריאך • אף ערשנו אלו עשרת השבטים שגלו לפנינו מנהר סמבטיון שעתידין גלות יהודה ובנימין לילך אצלם ולהביאם כדי שיוכו עמהם לימי המשיח ולחיי העולם הבא שנאמר בימים ההם ילכו בית יהודה וגו' שנאמר בפאת מטה ובדמשק ערש שלא שמר הב' אלא אחד משמונה דכתיב בפאת מטה הרי לך שתי פיאות שתי יריכים שתי רגלים המטה כלה להיכן הלכה לפניו מדמשק (§ 985).

(801-802, 804-810) שושנת העמקים בדרך שהשושנה הזו נאה כך ישראל נאים במעשיהם בין האומות • ד"א מדבר במביאי בכורים שהיו מעטרים הבכורים והשור של שלמים הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרת של זית בראשו להודיע שהבכורים מז' מינים והחליל היה מכה לפניהם הגיעו לעזרה היו אומרים ארוממך ה' כי דליתני (ibid.).

(834-837) ד"א כתפוח בעצי היער שכל הגוים עובדים ע"ז והוא מומן (מדמן 1) לעצי היער שהם אילני סרק שאין בהם ממש (§ 986).

(846-849) שמאלו תחת לראשי זה אהרן וימינו תחבני זה משה שנ' מוליד לימין משה וכתיב נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן • ד"א שמאלו תחת לראשי שמאלו של הב' מרחקת וימינו מקרבת • ד"א שמאלו תחת לראשי אלו ענני שהם מקיפין את ישראל מלמעלה ומלמטה (ibid.).

(854-856) [השבעתי]... במה השביעם בצבאות במי שהוציא את ישראל ממצרים ד"א בישראל שנקראו צבאות כמלך שנודר בחיי בנו או באילות השדה במי שהוא מועזע את המדבר שנאמר קול ה' יחולל אילות (ibid.).

(860-864) ד"א קול דודי כיון שישמיע קול השופר עשרים זוועות באים לעולם עשרה מקומות נהרנים ועשרה מקומות נשרפין מלמד שאין הפתח נפתח כולו כאחת אלא אליהו ז"ל בא לעיר אחת ונעלם מחברתה ומדבר עם האיש ונעלם מחבירו (ibid.).

(910-914) השמיעני את קולך זה משה שנאמר משה ידבר והיה מדבר וכל ישראל שומעים • ד"א השמיעני את קולך כשאתם מתפללים בקול גבוה קולכם ערב (ד"א כי קולך ערב כשעלה על ההר ומראך נאווה כשהוריד מן ההר את הלוחות בידו) (ibid.).

(923-926) אחזו לנו שועלים אלו המצריים הזקנים שועלים קטנים אלו בניהם שהיו לישראל רעים מן הגדולים שנ' ויעש להם בתים ותינוקי ישראל

נתפשים על ידיהם מחבלים כרמים אלו הגדולים וכרמינו סמדר אלו היונקים
(ibid.).

על משכבי בלילות בשעה שעקד אברהם את יצחק בני
על גבי המזבח אחותיו ולא ארפנו זה דוד כשתפס הגורן מיד ארונה
היבויסי ומצא גולגלתו של ארונה תחת המזבח ולא פסל המקום את קרבנות
ישראל.

(946-957) [מי זאת עולה מן המדבר] . . . וכי מן המדבר העלה
אותם אלא מלמד על חבתן של ישראל שהם חביבים לפני המקום
כמצאיה שאדם מוצא במדבר לקיים מה שנאמר ימצאהו בארץ מדבר
ואומר אני ידעתוך במדבר כענבים במדבר כתימרות העשן מה העשן כל
מקום שהוא הולך הוא מצר כך היו ישראל מצרין לסיחון ולעוג ול"א
מלכים מקוטרת בזכות מר זה אברהם מה המר הזה ראש לכל הבשמים
כך היה אברהם ראש לכל הצדיקים ולבונה זה יצחק בדרך שמקטירין
לבונה על גבי המזבח כך יצחק נעקד על גבי המזבח מכל אבקת רוכל זה
יעקב כמה שנאמר ויאבק איש עמו ד"א מקוטרת מור ולבונה זה משה
ואהרן מכל אבקת רוכל אלו שבעים זקנים (ibid.).

(958-967) ד"א הנה מטתו שלשלמה של מי שהשלום שלו זה בית
המקדש ששים נבורים סביב לה כ"ד משמורות כהונה כ"ד משמורות
לויה וי"ב שבטים כלם אחווי מעשה הטוב כמא דאתמר אשר לקחתי
מיד האמורי בחרבי בחרבי זה מעשה הטוב ובקשתי זו תפלה ד"א כלם אחווי
חרב זה חרבו של אברהם אבינו שנא' ויקח את המאכלת מלומדי שהם מלומדים
את בניהם ולמדתם אותם את בניכם מלחמה מלחמתה של תורה (ibid.).

(985-993) ד"א אפריון עשה לו זו ברית עולם מעצי הלבנון זה בית
המקדש כד"א אל אלדים ה' דבר ויקרא ארץ מציון מכלל יופי עמודיו
עשה כסף אלו ההרים שהם עומדים על הארץ כעמודים רפידתו זהב זה
הרקיע שהוא תטללו של עולם מרכבו ארנמן זה כסא הכבוד תוכו רצוף
אהבה אלו האבות ד"א אלו נפשות הצדיקים שנ' בעבור אברהם אוהבי וכן
הוא אומר להנחיל לאוהבי יש (ibid.).

(996-1012) ד"א זה ביום חתונתו בסיני וביום שמחת לבו באהל מועד
צאנה וראנה במלך שלמה במלך שלום שלו בעטרה שעטרה לו אמו על
הים ה' ימלוך לעולם ועד אמר להם הקדוש ברוך הוא כביכול אתם קשרתם
כתר מלכות בראשי אין אתה מוצא בספר יחזקאל צבאות לומר כל הימים
שאחם בגולה אין לי חיילות ומלכות עד שתחזרו למלכותכם שנאמר ועלו

מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה ואומר ה' מלך
עולם ועד אבדו גוים מארצו ביום חתונתו אלו ימי המשיח שנמשל הבה
כחתן כמישש חתן על כלה וביום שמחת לבו בבניין בית המקדש וגלתי
בירושלים וששתי בעמי (§§ 987-988).

(1014-1017) הנך יפה רעיתי אלו הזקנים הנך יפה עיניך יונים מה
העינים הללו נתונים בגובה של ראש כך היו יושבים בלשכת הגזית וקמת
ועלית מה העינים מאירים לגוף אף דבריהם מאירים לכל ישראל והיה אם
מעני העידה מבעד לצמתך אימתי אתם משובחים כשאתם מצומתים לפני
ועשויים אגודות אגודות * ד"א כשאתם עושים דברי תורה בצנעה (§ 988).
(1018-1022) ד"א שערך בעדר העזים שגלשו מהר גלעד אלו ישראל
כשהלכו למדין שיניך בעדר הרחלים בביאתם ממדין זכין מעריות ומע"ז ולמה
נמשלו לעדר שלא נבחרו לקרבן אלא הקצובות כך לא נבחרו למדין אלא
הכשרים שבכולם מתאימות שלא נסתכלו בנשי מדין לא בהליכתן ולא
בחזירתן (ibid.).

(1024-1027) כחוט השני זה חוט הפרכת שהיה מבדיל בין העם לכה"ג
ד"א זה כניסתו של משה למשכן וישמע את הקול מדבר אליו לכך נאמר
ומדברך נאווה ד"א ומדברך נאווה אלו הנביאים (ibid.).

(1029-1031) ד"א כמגדל דוד צואריך במקום שהיו ישראל נותנים
הודיה למקום אלף המנן תלוי עליו זה בית יער הלבנון * ד"א אלף המנן
תלוי עליו זה היה אברהם שנאמר לו אנכי מנן לך (ibid.).

(1032, 1033) ד"א שני שדיך (זה משה ואהרן) הרועה בשושנים זה היה
יהושע וכלב (ibid.).

(1040-1050) אתי מלבנון מבית המקדש על שם שמלבן עונותיהם של
ישראל מראש שניר וחרמון זה הליכתם מ"ה מסעות אריות אלו היו מלכים
שעברתם ביניהם שהיו רעים מן אריות ומהררי נמרים * לבבתי אחותי כלה
מ"ל ה"ד לתינוקת בת מלכים שלח המלך אליה ראה אחת מעיניה ושיבחה
אילולי ראה אותה בכל גופה עא"כו (ibid.).

(1055-1062, 1072, 1081-1083) ד"א נופת טופנה אלו שני משיחים
גן נעול זה הקין שלחך פרדם רמונים מה רמונים נאים כך ישראל נאים
במעשיהם מעין גנים שעתידי הבה לטהר את ישראל מעונותיהם עורי צפון
שאין הצדיקים צריכים לעתיד לבא מיני בשמים שרוח צפון עתיד להיות
זוחלת ומכבדת לפנייהם כל מיני משמני גן עדן.

(1065-1071) ד"א שלחך פרדם זה הקטרת כפרים עם נרדים שהיה

כפרה עליהם שנ' ויתן את הקטרת ויכפר וכו' ד"א נרד וכרכום זה היה בעלאל ואהליאב קנה וקנמון זה אהרן וחור . . . (ibid.).

(1081-1085) (פסיקתא רבתי עורי צפון ובואי תימן מכאן אתה אומר שהעדיקים לע"ל אינם צריכים לא אפרסמון ולא כל מיני בשמים ורוח צפונית מרבצת וזולחת לפניהם כל מיני סימני גן עדן וכו' . . .) ד"א עורי צפון ובואי תימן שהרוחות עתידות להכניס הגליות והב"ה נותן שלום והם נכנסות בפתח אחד לקיים מה שנאמר באתי לגני אחותי כלה (ibid.).

(842) כי חולת אהבה) מה החולה מצפה לרוחה כך ישראל מצפים לנאולה (ibid.).

(1169-1180) דודי צח כששומרים את התורה ואדום כשפרע מן האומות ראשו כתם פז בשעה שהוא מביא יסורין בניהנם קווצותיו תלתלים זה היה המזבח רוחצות בחלב אלו המדרשות לחייו כערוגת הבושם אלו הלוחות שפתותיו שושנים אלו האגדות שוקיו עמודי שש ביום שנכנס משה ועמד לפני כסא הכבוד אנה הלך דודיק ביום שנאמר ויבן מזבח תחת ההר שהיה ישראל סבורים שהר סיני קדושת עולם ולא היה אלא קדושת שעה דודי ררד לגנו ביום קרבנו של הבל ושל נח ושל מנחה ושל שלמה (§ 991).

(1209-1219) ד"א מי זאת הנשקפה זו גלות המשיח בדרך שהשחר יוצא ואפ"ה בורחת מלפניו כך אפילה נופלת על המלכות כשיבא משיח ד"א מה חמה ולבנה בפרהסיא כך כשיגלה מלכות משיח היא באה בפרהסיא ד"א כשהמקום מביא טובה לעולם בהשקפה הוא מביאה שנ' וישקף ה' אל מחנה מצרים ד"א מה חמה ולבנה אין אורו של זה דומה לאורו של זה אף לעתיד לבא אדם מקבל לפי מעשיו (§ 992).

(1220-1227) ד"א אל גנת אגוז זה היה אברהם לראות הפרחה הגפן זה היה יצחק הנצו הרמונים זה יעקב ושבטיו ד"א אל גנת אגוז אלו ישראל שנתקדשו לפני הר סיני שנמשלו באגוז מה האגוז הזה אם הקשתו כולו מפעפע כך ישראל משנתקדשו נוחים נוחים . אמר ר' ווסי ב"ר יהודה מי שלא ראה אגוז מימיו ואינו יודעו סבור שאין בו כלום אלא עצים פעפעו הרי הוא מוציא אותו מגורות של אוכלים כך ישראל האומות שאין מכירים אותם אומרים בעונותיהם הם לוקים בדקו אותם הם מוציאים אותם מגורות של מצוה (ibid.).

(1310-1323, 1333-1334) מי זאת עולה מן המדבר למלך שנשא אשה שמה חבלתך אמך יציאת מצרים שהיתה הארץ מתחבל כיולדה שימני כחותם זה אברהם שקיים המילה כחותם על זרועך זה יצחק כשם

שתפילין נדבקין בזרוע כך יצחק נדבק בהבה כי עזה כמות אהבה שאהב
 הבה ליעקב דכתיב ואוהב את יעקב רשפיה רשפי אש לעתיד לבא זיוון
 של ישראל יוצא באש של כסא הכבוד שנאמר והיה אור ישראל לאש
 (§ 993).

(1304-1309) מי יתנך כאח לי אלו שבעה דברים שמשוח עומד ומראה
 לישראל גן עדן וכסא הכבוד קרח ועדתו גיהנם רשעים יורדין ודין רשעים
 שבר הצדיקים ומחיה המתים (§ 994).

AGGADATH SHIIR — SCHECHTER